Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

LANDBRUGS
UDSTILLINGEN
1938

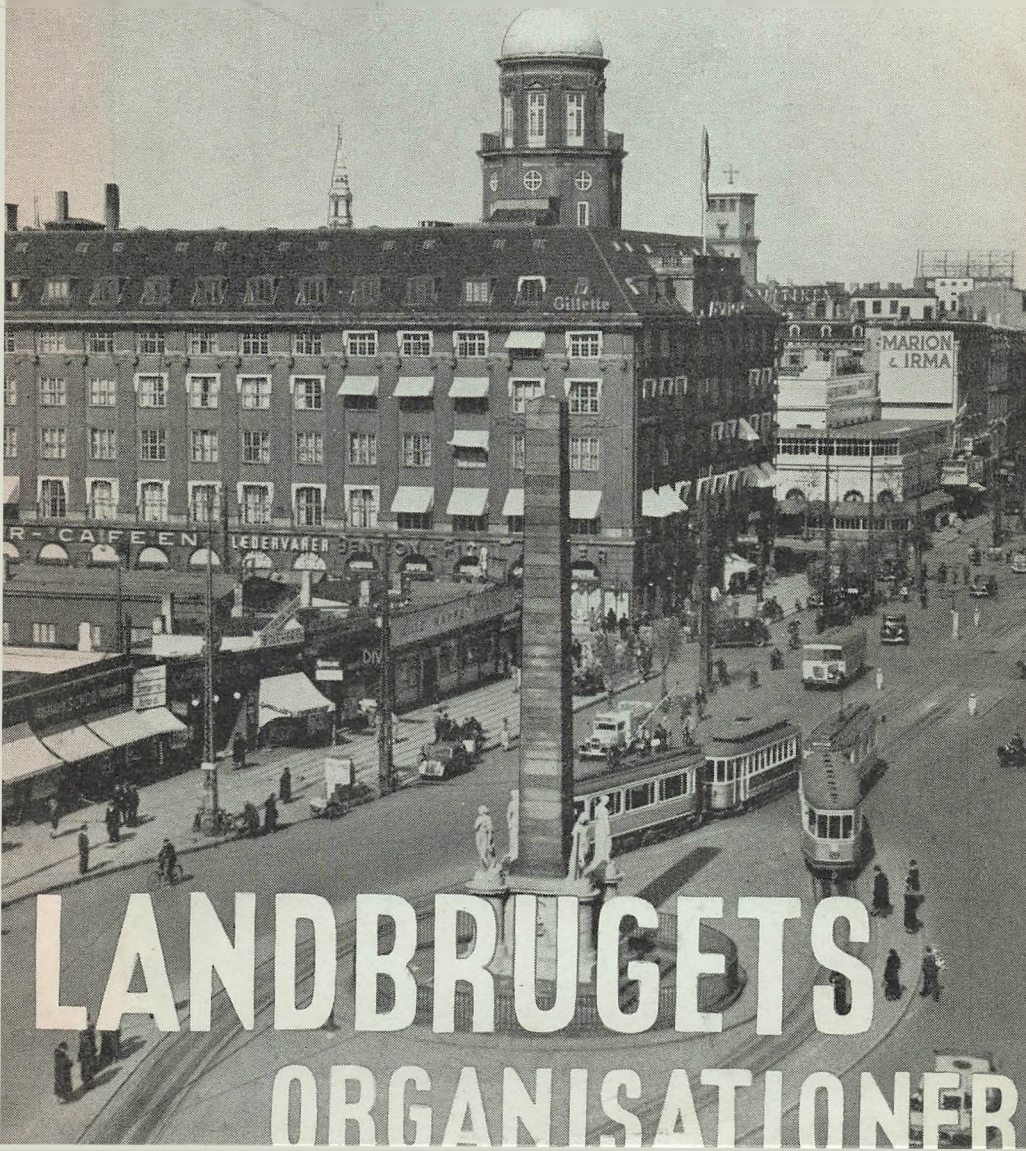

LANDBRUGETS ORGANISATIONER

LANDBRUGETS ORGANISATIONER

A. F. KNUDSEN OG GORMSEN

LANDBRUGETS ORGANISATIONER

UDGIVET AF
LANDBRUGSUDSTILLINGEN 1938

DET HOFFENSBERGSKE ETABLISSEMENT
KØBENHAVN 1938

Det Hoffensbergske Etabl. Kbhvn
1578

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Indledning	9
Middelalderens Organisationsforhold	9
Grundlaget for de nye Organisationsformer	11
Det kongelige danske Landhusholdningsselskab	13
Landboforeninger	26
Landmandsforsamlingerne	47
Husmandsforeninger	54
Avlsforeninger og Kontrolforeninger	70
Andelsforeninger	101
Tolvmandsforeninger	103
Landbrugernes Sammenslutning, Erhvervsudvalget og D.L.K.	104
Andre landøkonomiske Foreninger og Organer	107
Kreditforeninger og Hypotekforeninger m. v.	111
Landbrugsraadet	132

Denne Bog udgives af »Landbrugsudstillingen 1938« ved det af denne nedsatte særlige Udvalg til Udgivelse af Bøger og Skrifter i Anledning af 150-Aaret for Stavnsbaandets Løsning. Som det i Almindelighed er Formaalet ved denne Lejlighed at skildre Udviklingslinien indenfor Landbefolkningen og Landbruget, knytter sig ogsaa hertil naturligt en Paapegning af praktiske Sider ved Landbrugets daglige Arbejde og dermed en Belysning af den nuværende Stilling indenfor vigtige Omraader i dets Arbejde og Økonomi. En Række anerkendte Fagmænd har hver paa sit Omraade ydet Bidrag til denne Belysning, dels i nærværende Skrift, og dels i de tre andre Skrifter, Landbruget og dets Økonomi, Husdyrbruget i Danmark, og Planteavlen i Danmark, som sammen med nærværende Skildring danner en naturlig Helhed.

Landbrugsudstillingen 1938.

BOGUDVALGET

INDLEDNING

Fra de ældste Tider, saa længe der har været drevet Jordbrug og Kvægavl i Danmark, har den danske Landmand været trænet i økonomisk Samarbejde. Formen var dog tidligere en anden end nu, men dengang som nu var det de økonomiske Interesser, der knyttede de enkelte Medlemmer af Fællesskabet sammen. Efterhaanden som Landsbyerne voksede frem i Oldtiden og Middelalderen, opstod der overalt i den enkelte Landsby et vist Fællesskab mellem de bosiddende Brugere af Jorden. De enkelte indhegnede, dyrkede Marker uden om Landsbyen krævede, selv om de var delt imellem de forskellige Gaarde, i alt væsentlig en ensartet og samtidig Behandling. Fællesdriften var i endnu højere Grad gældende for de udenfor Bymarken beliggende Fælleder, Overdrev og Almindinger, hvis Udnyttelse skete saaledes, at der sikredes hver enkelt Mand Part i disse Goder i Forhold til hans Andel i Landsbyens Jord, og hvorved de forskellige Arbejder og Byrder ogsaa fordeltes i samme Forhold. Lokalt udformede »Vider og Vedtægter« indeholdende bestemte Regler for dette Fællesskab fastsattes efter frivillig Overenskomst mellem alle Landsbyens Bønder og formedes upaavirket af udenforstaaendes Interesser som Erhvervslivets naturlige Love, gældende for et gennem lange Tider uændret Driftssystem indenfor Landbruget.

MIDDELALDERENS ORGANISATIONSFORHOLD

Bylaget var Betegnelsen for den efter hævdvundne Regler og Sædvaner ordnede Organisation indenfor Landsbysamfundet.

Bystævnet. Efter Maleri af Rs. Christiansen.

Det bestod af samtlige Brugere af Byens bol-delte Jord, Fæstere saavel som Selvejere. Dets Formaal var at tilvejebringe Orden og fredelige Forhold indenfor det lille Samfund ved at sørge for, at Bylovenes Bestemmelser efterlevedes, og ved at træffe Afgørelser i alt, hvad der vedrørte Byens fælles Anliggender, saaledes at samtlige Medlemmer kunde være hinanden til gensidig Nytte og Hjælp.

Paa *Bystævnet,* hvor alle Medlemmer af Bylaget samledes, vedtoges Ændringer i Vedtægterne, og der oplæstes de gældende Regler for Fællesskabet, hvis Overholdelse man vaagede strengt over. Brud paa de givne Regler blev straffet med Bøder, som tilfaldt Bylaget og opkrævedes af Oldermanden.

Disse gamle Vedtægter var de i Tidens lange Følge opstaaede Love for det økonomiske Samvirke indenfor Datidens Landbrug. De kom tillige til at danne Grundlaget for de ved kongelig Befaling udfærdigede første danske Landsdelslove.

Efterhaanden som Adelen og de andre store Godsejere op gennem Middelalderen og i Begyndelsen af den kongelige Enevældes Periode tilrev sig mere Magt og sammen med Kronen lagde Beslag paa en stedse større Del af den danske Jord, særlig paa Øerne, svækkedes Bylagenes Selvstyre og Betydning for Agerbruget, ligesom Kronens stedlige Repræsentanter, Godsejerne, fik Indflydelse paa Bylagets Vedtægter. Den stadig forøgede Arbejdspligt paa Herregaardenes og Kronens Jorder medførte, at Landbyens Jordbrug forfaldt, hvilket i Forbindelse med de mange Krige og dermed følgende økonomiske Byrder forarmede det danske Samfund og i særlig Grad Landbefolkningen.

GRUNDLAGET FOR DE NYE ORGANISATIONSFORMER

Stavnsbaandets Indførelse i 1733 skete i en af yderst trykkende økonomiske Kaar præget Tid for dansk Landbrug og var vel en Slags militær Forordning, men gennemførtes af de herskende nok saa meget for at styrke Landbrugets, d. v. s. de store Godsers svigtende Økonomi ved at give Garanti for fast og billig Arbejdskraft. Elendigheden paa Landet var efterhaanden for Bønderne blevet fuldkommen i alle Retninger, endog i den Grad, at Bondestandens ynkværdige Kaar følte s som et Tryk ogsaa for Landets øvrige Stænder. Den almindelige Interesse for Landbrugets Udvikling og Bondestandens Ophjælpning ved Genskabelse af bedre Arbejdsforhold resulterede bl. a. i en Række Skrifter med Forslag og Planer for en Afhjælpning af den iøjnefaldende Nødstilstand. Fra Midten af det 18de Aarhundrede fremkommer desuden et Par nye vigtige Momenter, som efterhaanden prægede Forholdene og Udviklingen, ikke mindst for Landbruget og Bondestanden. For det første skete der en betydelig Stigning saavel i det almindelige Prisniveau som i Priserne paa Landbrugets Produkter, først og fremmest for Korn. Med de saaledes forbedrede Betingelser

for en mere intensiv Dyrkning af Jorden følte de uheldige Sider ved de overleverede og efterhaanden stivnede Former for Fællesskabet i Jorddyrkningen som en stedse større Ulempe, idet det traditionsbestemte Fællesskab hindrede Overgang til nye tidssvarende Driftsformer for de mere fremskridtsivrige Medlemmer af Bylaget. Ved de nu noget stigende Konjunkturer og øgede Indtægter for Landbruget tilvejebragtes samtidig det økonomiske Grundlag for de omfattende Reformer af hele Landbovæsenet, som var nødvendig af mange Grunde, men som betød en betydelig øjeblikkelig Udgift. For det andet afløste efter Midten af det 18de Aarhundrede en ny økonomisk Lære, *Fysiokratismen,* efterhaanden den tidligere herskende *Merkantilisme.* For Fysiokratismen var Landbruget for fuldt Alvor det »bærende Erhverv«, som det gjaldt at fremme og udvikle af al Magt. Den fysiokratiske Lære vandt hurtig Tilslutning her i Landet, hvor Interessen for Landbrugets Udvikling af specielle Grunde i Forvejen var vakt. Paa dette Grundlag voksede efter Midten af det 18de Aarhundrede hele det forberedende Reformarbejde indenfor Landbruget frem og resulterede i Stavnsbaandets Løsning paa Kongens Bud i 1788, som blev skelsættende i dansk Landbrug. Da der samtidig blev skabt Grundlag for Udskiftning af Landsbyens Fællesjorder, og Udflytning af Gaardene efterhaanden fandt Sted, ligesom Bønderne sikredes gennem Lovgivning paa Fæstevæsenets Omraade, gik Udviklingen saa stærkt frem, at Danmark paa dette Omraade fik Æren af at vise Vejen i Praksis.

Danmarks første landøkonomiske Sammenslutning oprettedes allerede før de store Reformers Tid. Selv om den i Begyndelsen ikke alene havde landøkonomiske Formaal og kun faa Landbrugere som Medlemmer, deltog den ogsaa i det forberedende Arbejde for disse. Denne Sammenslutning var »Det kongelige danske Landhusholdningsselskab«, som oprettedes 1769.

Med den økonomiske Frigørelse for den enkelte Landmand skabtes Grundlaget for en rig Udvikling i dansk Landbrug,

men de gennemførte Reformer maatte virke en Aarrække, før Tiden var moden til Dannelsen af virkelige, Landbrugerne omfattende, økonomiske Organisationer inden for Landbruget. Trangen til samlet at løse foreliggende Opgaver var dog fremdeles til Stede, og delvis paa Landhusholdningsselskabets Initiativ opstod senere en Række landøkonomiske Sammenslutninger, hvis Formaal i Begyndelsen var hovedsagelig ad Oplysningens Vej at fremme Agerbrug og Kvægavl. De almindelige Landbrugsorganisationer paabegyndtes, i Modsætning til hvad Tilfældet var i en Række andre Agerbrugslande, »nedenfra« i det smaa ved de enkelte Landmænds Samling om fælles Opgaver og udviklede sig frit uden Paavirkning fra Regeringens og Lovgivningsmagtens Side. Disse nydannede Organisationer fik efterhaanden en voksende Indflydelse paa den landøkonomiske Udvikling, men det var dog først efter den økonomiske vanskelige Periode i første Halvdel af det 19. Aarhundrede, at der, fremmet gennem Landbrugets mange forskelligartede Organisationers Virksomhed, skete den rivende Udvikling inden for dansk Landbrug, som har gjort dette kendt Verden over.

DET KONGELIGE DANSKE LANDHUSHOLDNINGS-SELSKAB

Det kongelige danske Landhusholdningsselskab er Danmarks første landøkonomiske Sammenslutning*). Selskabet blev oprettet 1769 under Medvirkning af meget formaaende Mænd,

*) I Hertugdømmerne var der dog allerede i 1762 oprettet en Mellemting mellem en Landbrugsskole og et Landbrugsselskab, »Königlich-Dänische Acher-Academie«, som dog ikke fik nogen varig Betydning. Landhusholdningsselskabets Virksomhed udstrakte sig oprindelig til det samlede Monarki. I 1809 oprettedes imidlertid »Det kgl. Selskab for Norges Vel« som en selvstændig Søsterinstitution til Landhusholdningsselskabet. Efter Danmarks og Norges Adskillelse i 1814 foregik Udviklingen af de to Rigers landøkonomiske Organisationer fuldstændig uafhængigt af hinanden.

til Dels fra Regeringens og den enevældige Konges nærmeste Kreds. Det nød naturligvis derfor Regeringens ubetingede Tillid, ja endog Kongens direkte Støtte. Landets ledende Statsmand,

J. H. E. Bernstorff.

J. H. E. Bernstorff, blev dets første Præsident, og mange af Landets højeste Embedsmænd indtraadte straks som Medlemmer i Selskabet. I dets Medlemskreds var der til Gengæld oprindelig kun faa større Landmænd og kun een eneste Repræsentant for Bondestanden, »den lærde Bonde«, *Hans Jensen Bjerregaard* fra Gentofte. Hovedparten af Selskabets Medlemmer tilhørte altsaa oprindelig slet ikke Landbostanden, men de øvrige

Stænder, først og fremmest Embedsstanden. Det samme var Tilfældet med Selskabets Præsidenter og Sekretærer. Da langt de fleste af Landhusholdningsselskabets Medlemmer til at be-

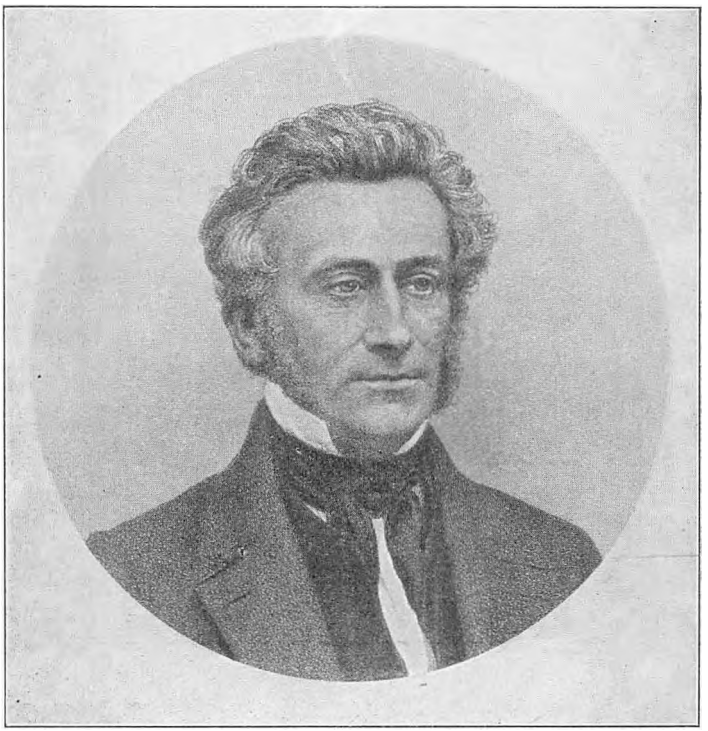

C. de Neergaard.

gynde med var bosiddende i Hovedstaden, kunde Medlemmerne om Vinteren samles til ugentlige Sammenkomster samt til større kvartaarlige Møder til Behandling af vigtigere Anliggender. I Tidens Løb afløstes Ugesammenkomsterne lidt efter lidt af Maanedsmøder og disse siden af Halvaarsmøder, de saakaldte »Generalforsamlinger«.

Et Stykke ind i det 19. Aarhundrede begyndte adskillige

andre Interesser at beslaglægge Sindene i Hovedstaden, saasom Litteratur, Teater og Politik. Det førte til, at Selskabets Medlemskreds i mindre Grad blev rekruteret fra København og saa-

B. S. Jørgensen.

ledes i voksende Omfang kom til at bestaa af Folk fra Provinsen, først og fremmest af Landmænd. Indtil 1848, da den første Landmand, Etatsraad *Neergaard,* Gunderslevholm, blev Medlem af Præsidiet, var dettes Medlemmer blevet valgt blandt de i København bosatte Medlemmer. Siden 1855, da Professor *B. S. Jørgensen* blev valgt til Præsident i Selskabet, har to af Præsidiets tre Medlemmer været Landøkonomer, og yderligere

har siden dette Tidspunkt en af disse bestandig været Lærer paa Landbohøjskolen eller i hvert Fald Landbrugsteoretiker. Fra Slutningen af 1850erne steg Selskabets Medlemstal stærkt ved Indmeldelse af Landmænd rundt omkring fra hele Landet, og fra 1866 har alle Præsidiets tre Medlemmer været Mænd knyttet til Landbruget.

Heller ikke med Hensyn til sit Program var Landhusholdningsselskabet oprindelig fortrinsvis en landøkonomisk Sammenslutning. I Overensstemmelse med Tidens fysiokratiske Tendenser var det vel Interesse for Landbruget, der havde været Hovedmotivet ved dets Dannelse, og det var ligeledes landøkonomiske Emner, der stod først paa Listen over dets Arbejdsopgaver; men disse landøkonomiske Opgaver udgjorde i Begyndelsen kun en Del af den Vrimmel af Formaal, Selskabet havde sat sig, og som fordelte sig over praktisk talt alle Landets Næringsveje. Efterhaanden forandrede Landhusholdningsselskabets Karakter sig i ren landøkonomisk Retning ved successiv Opgivelse af Opgaver, som fortrinsvis tog Sigte paa Fremme af andre Erhverv. Denne Udviklingstendens bundede for det første i en stigende Erkendelse af det hensigtmæssige i at samle Kræfterne om en mere begrænset Kreds af indbyrdes beslægtede Formaal. Hertil kom yderligere, at den revolutionerende Omvæltning, som Stavnsbaandets Løsning og de store Landboreformers Gennemførelse havde medført for hele Landbruget, men dog især for Bondestanden, naturligt maatte tildrage sig det i første Linje landøkonomisk interesserede Selskabs Opmærksomhed. Den frigjorte Bondestands iøjnefaldende Trang til Hjælp og Vejledning under de dybt ændrede Livs- og Arbejdskaar, som siden yderligere kompliceredes ved Krigskonjunkturerne, Pengeforvirringen og Landbrugskrisen, maatte naturligt tegne sig som et oplagt og lovende Arbejdsfelt for Landhusholdningsselskabet. Der blev imidlertid ikke Tale om noget brat Omslag, men om en rolig og temmelig langsom Udvikling, som først kan siges at være afsluttet i Aaret 1858, da det

endelig for første Gang slaas fast i Selskabets Love, at dets Formaal alene gaar ud paa at fremme Landbovæsenet.

Landhusholdningsselskabet virkede i sin første Levetid som en økonomisk Institution med patriotisk-filantropisk Præg. Dette viste sig bl. a. derved, at dets Virksomhed aldeles ikke tog Sigte paa at gavne dets egne Medlemmer eller at fremme disses Kaar eller Næringsveje. Selskabets hele Virksomhed tog tværtimod Sigte paa at støtte, hjælpe, opmuntre og belønne Borgere i Samfundets svageste og i alle Henseender mindst selvstændige, mindst formaaende og mindst formuende Stænder, d. v. s. Husmænd og Bønder, Haandværkere, Fiskere, Handlende, »Konstnere« m. fl. De Midler, Selskabet anvendte hertil, bestod i Uddeling af Pengepræmier, Sølvbægre, Medailler, Bøger, Skrifter, Blade o. l. Oprindelig lagde Selskabet Hovedvægten paa at paaskønne og belønne fortjenstfuld og fortrinlig Virksomhed indenfor de forskellige Næringer, som det skænkede sin Opmærksomhed. Da det dog i første Linje var Landbruget, som havde Selskabets Interesse, saa blev det altsaa først og fremmest »Landboflid« i videste Forstand, der blev Genstand for dets Belønninger. I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede indskrænkede Selskabet sig hovedsagelig til kun at understøtte dygtig Virksomhed af mere almen Natur, som f. Eks. Jordforbedringer, forbedret Sædskifte, Træplantning etc. Længere ind i det 19. Aarhundrede forskød Selskabets Virksomhed sig efter en ny Linje, nemlig fra det blot praktiske og Haandens Gerning til Oplysning, Uddannelse og Erhvervelse af mere teoretisk Indsigt. Til Fremme af disse Formaal begyndte Landhusholdningsselskabet Uddannelse af Lærlinge (Landvæsenslærlingeuddannelse fra 1820), ligesom Selskabet foranstaltede Udgivelse og Uddeling af landøkonomiske Bøger, Skrifter og Blade (»Tidsskrift for Landøkonomi« begynder at udkomme i 1814 under Navn af »Landoeconomiske Tidender«). Medens Selskabets Virksomhed tidligere havde været mere direkte vendt mod de enkelte Næringsdrivende personlig i Form af mange-

artet Paaskønnelse, Belønning og Opmuntring af disses Arbejde, saa rettes Bestræbelserne nu mere umiddelbart mod de faglige Spørgsmaal, de tekniske Fremskridt og erhvervsøkonomiske Problemer. Selskabet støtter saaledes Grundforbedringer af enhver Art, Dyrkningsforsøg med Kløver og andre nye Kulturplanter samt Landbrugsplanternes Beskyttelse mod Sygdomme og Insektangreb. Det virker for Markfredens fuldstændige Gennemførelse og foranstalter Analyser af Kunstgødning og Landbrugsvarer paa et i 1857 oprettet Laboratorium, som fra 1867 antager det siden saa bekendte Navn »Stein's Laboratorium«. Endelig tilvejebringer det Materiale for en dansk Landbrugsmeteorologi ved at indsamle meteorologiske Oplysninger fra Landets forskellige Egne. Paa Husdyrbrugets Omraade virker Selskabet ved Understøttelse af Dyrlægeforedrag om Husdyrsygdomme, ligesom det støtter Landboforeningernes Præmiering af fremragende Avlsdyr paa deres Dyrskuer. Desuden animerer Selskabet vedholdende til Oprettelse af lokale Landboforeninger, hvor saadanne endnu ikke findes. Endelig indfører Selskabet den landøkonomiske Konsulentvirksomhed herhjemme ved Ansættelse af den unge polytekniske Kandidat, *Th. R. Segelcke,* som Selskabets Konsulent i Mejeribrug. Segelckes Gerning blev ikke blot banebrydende for den landøkonomiske Konsulentvirksomhed, der siden skulde vokse sig stor i dansk Landbrug, men den blev i sig selv af uvurderlig Betydning for dette Erhverv ved at lægge den faste Grund for Mejeribrugets storslaaede Udvikling her i Landet.

Lige siden de første lokale Landboforeningers Oprettelse, til hvilken Landhusholdningsselskabet som oftest havde taget Initiativet, havde der bestandig været en nøje Kontakt mellem disse Foreninger og Selskabet. Dette Samarbejde syntes imidlertid i Løbet af 1860erne at blive mindre intimt end før. Som en Slags Reaktion imod denne nye Tendens og i Erkendelse af den utvivlsomme Værdi, det paagældende Samarbejde altid havde haft for Landbruget i sin Helhed, begyndte Selskabet at

overveje en nærmere og mere organisk Forbindelse mellem de to Parter. Disse Bestræbelser endte i 1872 med en Ændring af Selskabets Love, hvorefter de lokale Landboforeninger fik Adgang til at besætte Halvdelen af Pladserne i Selskabets Bestyrelsesraad. Da Bestyrelsesraadet talte 36 Medlemmer, fik Landboforeningerne altsaa Ret til at vælge 18 af Selskabets Bestyrelsesmedlemmer eller et Medlem for hvert Amt.

Imidlertid betød denne væsentlige Forandring i Selskabets Ledelse ikke nogen brat Forandring i dets Virksomhed. Tværtimod fortsatte Landhusholdningsselskabet ogsaa i det følgende halve Aarhundrede uden Afbrydelse det Arbejde og den Udviklingsretning, som det gennem de foregaaende 100 Aars Virke efterhaanden havde indarbejdet. Dette betød dog paa ingen Maade, at der ingen Forandringer fandt Sted, tværtimod. De sidst forløbne 50—60 Aar af det danske Landbrugs Historie har betegnet en saa revolutionerende Udvikling af dette Erhverv, at en Sammenslutning, der som Landhusholdningsselskabet hele Tiden har staaet midt i denne Udvikling og i mange Retninger selv foranlediget den og paa saa godt som alle Punkter fremmet den, maatte blive dybt præget heraf.

Ligesom tidligere har Landhusholdningsselskabets Virksomhed ogsaa i de to sidste Menneskealdre, fra Lovforandringen i 1872 til dets sidste dybtgaaende Omordning i 1934, omfattet et saa stort Antal til Dels vidt forskellige Opgaver, at der i denne Forbindelse kun kan blive Tale om ganske kort at antyde de vigtigste. Uddelingen af Præmier og Understøttelser til bestemte Personer for Flid og Dygtighed var allerede tidligere blevet stærkt begrænset. Men den er dog aldrig ganske hørt op. Det ligger næsten i Sagens Natur, at disse Belønninger i nyere Tid omtrent udelukkende er kommet Smaakaarsfolk til Gode. Selskabet har fortsat Uddannelsen af unge Mennesker fra alle Stænder som Landvæsens- og Foderlærlinge. Konsulentinstitutionen udvikledes videre i denne Periode og har omfattet Mejeribrug, Kvægavl, Hesteavl, Fjerkræavl, Planteavl, Redskabs- og Maskinprøver samt Agrikulturkemi. Udviklingen har i Reglen været den, at Landhusholdningsselskabet paa et tidligt Tidspunkt har antaget vedkommende Konsulent for egen Regning. Siden er Sagens Vigtighed saa gaaet op for alle, og Staten er da traadt til med sin økonomiske Støtte, men saaledes at Selskabet som Konsulenternes (Statskonsulenternes) Foresatte er forblevet et Mellemled mellem Staten og Konsulenterne. Spe-

cielt virkede Selskabet for Udviklingen af agrikulturkemiske Undersøgelser i de sidste tre Aartier af det 19. Aarhundrede. Selskabet fortsatte ligeledes sit Arbejde for Udbredelse af god Landbrugslitteratur, ligesom det siden omkring 1870 har udgivet ca. 75 forskellige Bøger om landøkonomiske Emner. Paa samme Maade har Selskabet videreført sine Bestræbelser for Grundforbedring, især ved Vanding og Afvanding, og det har lagt sig i Selen for Husdyrtuberkulosens Undersøgelse og Bekæmpelse. Den stadig stigende Landbrugsproduktion her i Landet har animeret Selskabet til et Arbejde for at finde udenlandske Markeder for disse Produkter og for at fremme Afsætning dèr af det danske Landbrugs Frembringelser. Specielt har Selskabet gennem lange Tider virket for Afsætning af dansk Sædefrø til Udlandet og dertil foranlediget Danmark Deltagelse i fremmede Udstillinger (f. Eks. af Maltbyg) for at gøre de danske Produkter kendt i Udlandet. I Samklang med dette Arbejde for at fremme en nyttig Forbindelse mellem dansk Landbrug og Udlandet fik Selskabet i 1912 oprettet »Det landøkonomiske Rejsebureau« til at bistaa Udlændinge under deres Besøg her i Landet for at studere vore Landbrugsforhold og til Organisering af danske Landmænds Rejser og Ophold i fremmede Lande. Det bør ogsaa nævnes, at Selskabet har nedsat Udvalg til at udarbejde passende Regnskabssystemer for Landbrugsbedrifter for at fremme Regnskabsføringen i Landbruget, ligesom det i sin Tid tog Initiativet til Oprettelsen af »Det landøkonomiske Driftsbureau«. Med rent politiske Spørgsmaal har Landhusholdningsselskabet aldrig befattet sig; derimod har det nu og da i Fortiden beskæftiget sig med enkelte erhvervspolitiske Problemer, f. Eks. Margarinelovgivningen og især Toldlovgivningen. Efterhaanden som Landboforeningernes Fællesforeninger og de mange forskellige Andelsforeninger voksede frem, overlod Selskabet Opgaver af denne Art til disse Sammenslutninger, til hvis Virksomhedsomraade de naturligt hørte. Dog havde Landhusholdningsselskabet, specielt indtil Landbrugsraa-

dets Oprettelse i 1919, længe det meget vigtige Hverv som en Slags halvofficiel Generalrepræsentation for Landbruget at udfærdige Erklæringer og Responsa som Svar paa Forespørgsler fra Regering, Ministerier og andre offentlige Institutioner herhjemme eller i Udlandet samt fra Privatpersoner. Et særligt Samarbejde mellem Landhusholdningsselskabet og Landbrugsministeriet er opstaaet derved, at Selskabet i en Række Tilfælde har overladt Virksomhedsgrene, som det selv har startet eller bestyret, til Staten. Dette gælder saaledes Selskabets meteorologiske Virksomhed, Landbrugsmusæet, Redskabs- og Maskinprøverne samt, i et vist Omfang, Konsulentvirksomheden. Det samme er paa en Maade ogsaa Tilfældet med Docent *Fjords* Forsøgsvirksomhed og *Møller-Holsts* »*Dansk Frøkontrol*«, idet begge disse Virksomheder i Begyndelsen modtog Selskabets Hjælp og Understøttelse for siden at gaa over til Staten. Som en Slags Rest fra den allerældste Tid har Selskabet helt op imod vore Dage fortsat sit Arbejde for at fremme Næringsveje og den almindelige økonomiske Udvikling i Island (indtil 1918) samt paa Færøerne og Grønland. Endelig maa det til sidst nævnes, at Landhusholdningsselskabet igennem Tiderne har faaet overladt et stort Antal Legater eller Fonds til Eje eller Bestyrelse. Den samlede Legatkapital, der saaledes er overdraget i Selskabets Varetægt, andrager over 1 Mill. Kr.

E. Møller-Holst.

I 1934 undergik Landhusholdningsselskabet en dybtgaaende Omordning. Den organiske Forbindelse med Landboforenin-

gerne, som havde varet siden 1872, ophørte, og Selskabet blev igen en fri og uafhængig Organisation, som paa forskellig Maade og til Dels ad nye Veje fortsætter sit Arbejde for Land-

J. Collin.

brugets Fremme. Sammen med en Række andre landøkonomiske Organisationer er det fra 1934 indtraadt i en »*Samvirksomhed til landbrugsfagligt Oplysningsarbejde*«. I denne Virksomhed har det Hovedledelsen.

Det kongelige danske Landhusholdningsselskabs Virksomhed gennem svundne Tider er med Rette Genstand for yngre Slægtleds Respekt og Beundring. Selskabet blev oprindelig ledet af

fremragende Mænd uden for Landbruget, blandt hvilke *J. Collin,* Selskabets højtfortjente Præsident fra 1809 til 1855, særlig maa fremhæves. Senere hen varetoges Ledelsen fortrinsvis af

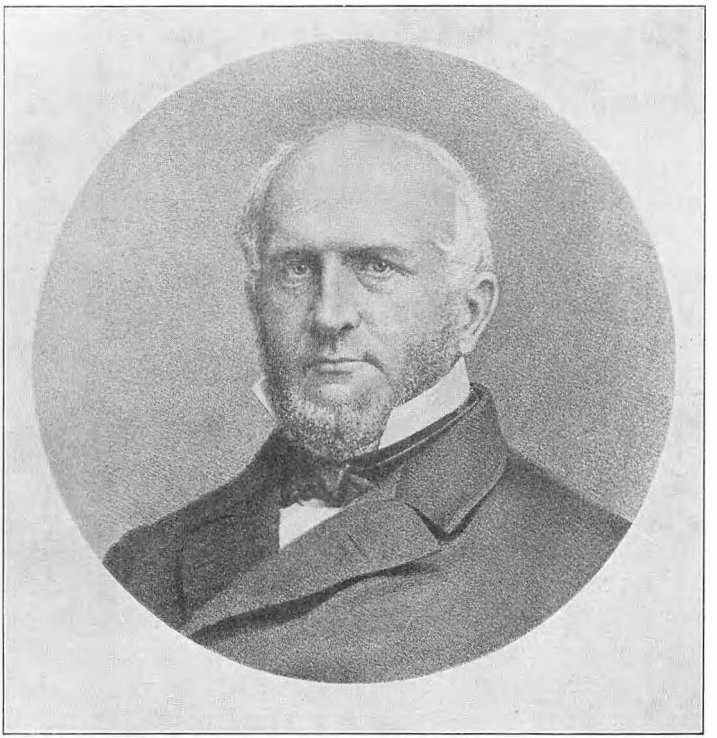

E. Tesdorpf.

det store Landbrugs dygtigste Folk. Blandt disse indtager *E. Tesdorpf,* Medlem af Præsidiet fra 1860 til 1888, en særlig betydningsfuld Plads. Denne Ensidighed i Selskabets Styrelse har altid præget dets Form; Landhusholdningsselskabet har alle Dage været et fornemt Selskab. Dette har imidlertid ingensinde paavirket dets Virksomhed, som igennem Tiderne har været præget af Frisind og en sjælden Fordomsfrihed. Det har Gang

paa Gang vist et paafaldende tidligt og modigt Initiativ og en levende Interesse for dristige og dybtgaaende Reformer, som det har ydet sin virksomme og i visse Tilfælde uundværlige Støtte. Allerede paa et meget tidligt Tidspunkt manifesterede Selskabet en urokkelig Tillid til den jævne Landmands Evner og Udviklingsmuligheder og en fast Forvisning om et omfattende Samarbejdes Muligheder og Værdi indenfor Landbrugserhvervet. Endelig fortjener det at fremhæves, at Landhusholdningsselskabet gennem sin lange Levetid tilegnede sig en højest værdifuld Smidighed i Forhandlinger og Samarbejde parret med en sikker Sans for sin egen Begrænsning. Det er da intet Under, at Landhusholdningsselskabet gennem 4—5 Menneskealdres Arbejde fik en enestaaende Betydning for det danske Landbrugs Udvikling paa praktisk talt alle Erhvervets Omraader.

LANDBOFORENINGERNE

1805—1830.

Landhusholdningsselskabet var som tidligere omtalt Danmarks første landøkonomiske Sammenslutning, selv om Selskabet oprindelig havde mange andre Ting paa sit Program end Landbrugsspørgsmaal. Tidens Erfaringer belærte imidlertid Landhusholdningsselskabet om, at hvis det nogenlunde skulde kunne løse sine vigtige Opgaver paa Landbrugets Omraade, da maatte det prøve paa at skaffe sig Hjælp til sit Arbejde gennem Opelskning af mindre, lokale landøkonomiske Foreninger. Disse Bestræbelser kronedes med Held, og over et Dusin lokale landøkonomiske Selskaber opstod rundt omkring i Landet i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Det første af disse, og altsaa Danmarks første lokale »Landboforening«, var »Efterslægtsselskabet paa Bornholm«, oprettet i 1805. Som Regel havde Landhusholdningsselskabet medvirket direkte med Raad og Daad ved disse Selskabers Dannelse, og de vedblev indtil videre at

staa i nøje Kontakt med Landhusholdningsselskabet, der fungerede som en opmuntrende og understøttende Alma Mater for dem under deres Virksomhed. Disse mindre, lokale Sammenslutninger mindede efter deres Natur og Formaal om Landhusholdningsselskabet og kan betegnes som en Slags provinsielle Aflæggere af dette. De var af økonomisk-patriotisk-filantropisk Karakter og altsaa langt fra rent landbrugsfaglige Foreninger. I Tidens Aand virkede de i Almindelighed for Oplysning, gode Sæder, almindelig Vindskibelighed samt mere specielt for en Række Næringer som Landbrug, Havebrug, Handel, Fiskeri, Haandværk, Husflid, Kunstflid etc. Uddeling af Pengepræmier, som de delvis fik Midlerne til ved direkte Pengeunderstøttelse fra Landhusholdningsselskabet, var den almindelige Form for deres Virksomhed. Desuden oprettede de Bogsamlinger og afholdt Diskussionsmøder.

Bønder tog endnu kun ringe aktiv Del i disse første Landbosammenslutningers Virksomhed. Lokale Embedsmænd var derimod ofte interesserede og virksomme Deltagere i Foreningsarbejdet. Den største Indsats blev igen gjort af Præsterne. Det var i Rationalismens Tid. Teologerne interesserede sig lige saa meget for praktiske og økonomiske Problemer som for teologiske Overvejelser og kirkelige Opgaver. De teologiske Studenter havde Adgang til paa Universitetet at høre Forelæsninger over Økonomi og Landbrug og kom under deres Embedsvirksomhed i nøje Kontakt med Landmændene. Dertil kom, at de fleste af Præsterne personlig drev deres Præstegaardsjord og saaledes selv var Landmænd. Mange Præster tog af disse Grunde levende Del i det begyndende Organisationsarbejde og kom i Kraft af deres efter Tidens Forhold fortrinlige Forudsætninger ofte til at virke som en Slags Landbrugskonsulenter for Bønderne.

Den økonomiske Krise under og efter Napoleonskrigene, Pengeforvirringen og de efterhaanden rent fortvivlede Kaar for Landbruget i Aarene før og efter 1820 blev imidlertid

skæbnesvangre Tidsmomenter for de første danske »Landboforeninger«, hvoraf de fleste sygnede hen og forsvandt i Løbet af forholdsvis kort Tid. Trods alt stiftedes der ganske vist i 1820erne et Par nye Selskaber i Jylland, som i det hele ramtes mindre voldsomt af Krisen end Øerne; men denne Tid betegnede dog alt i alt en rivende Tilbagegang i Landbrugets nylig paabegyndte Organisationsarbejde, hvis haandgribelige Resultater trods megen oprindelig Iver og de bedste Hensigter kun blev særdeles beskedne.

1830—1850.

Fra Tiden omkring 1830 begyndte baade teknisk og økonomisk en ny Tid for dansk Landbrug. Landets Pengevæsen var blevet stabiliseret, og den egentlige Landbrugskrise saa nogenlunde afsluttet. Tvangsafstaaelserne af Landejendomme hørte i Hovedsagen op. De Folk, som var kommet i Besiddelse af Gaardene, kunde nu, om end under uendeligt nøjsomme Kaar, forblive paa dem. Langsomt kommer der Udvikling over hele Landbrugets Front. Tiden efter 1830 er en Grødetid i dansk Landbrug. Man startede saa godt som fra Bunden og var i Begyndelsen, belært af Fortidens bitre Erfaringer, dygtig skeptisk og forsigtig; men Udviklingen kommer efterhaanden i Gang og fører til Erobringer paa alle Felter med forbedrede økonomiske Kaar og sluttelig relativ Velstand i sit Følge. Fremgangen viser sig ogsaa paa Foreningsvirksomhedens Felt. Fra 1830 til 1840, hvor Landbruget endnu er mærket af den mørke Fortid, stiftes kun fire nye Landboforeninger, men fra 1840 til 1850 kommer hele sytten nye Foreninger til, saaledes at der omkring 1850 fandtes ialt ca. 25 Landboforeninger. Medens som tidligere omtalt saa godt som alle de først stiftede Sammenslutninger indenfor Landbruget ret hurtigt sygnede hen og efterhaanden forsvandt, saa bestaar de fleste af de fra 1830 til 1850 dannede Organisationer den Dag i Dag. Det er forøvrigt et lille karakteristisk Træk for de i denne Periode stif-

tede Sammenslutninger, at de nu almindeligvis bliver betegnet med det senere hævdvundne Navn »Foreninger« i Modsætning til de tidligere med Landhusholdningsselskabet som Mønster dannede Organisationer, der sædvanlig kaldtes »Selskaber«. Af større Vigtighed er det dog, at Landmændene selv, foreløbig især Godsejere og større Selvejerbønder, begynder at tage Del i Organisationsarbejdet. Tiden er jo præget af Frihedstrang, politisk Interesse og bondevenlige Strømninger i de andre Stænder, dette sidste især paa Sjælland. Det aandelige Røre mærkes ogsaa i det landøkonomiske Foreningsarbejde, endog i den Grad, at enkelte Foreninger aabenbart har været stærkere optaget af politiske Debatter end landbrugsfaglige Forhandlinger. Men iøvrigt adskiller Foreningerne fra 1830erne og 1840erne sig ikke principielt fra deres Forgængere i Begyndelsen af Aarhundredet. Som Regel er der fremdeles nøje Kontakt mellem de lokale Landboforeninger og Landhusholdningsselskabet, der havde opfordret til at danne en Landboforening for hvert Amt, og som stadig staar de mindre Foreninger bi med Hjælp og Raad. Foreningerne virker endnu væsentligst gennem Oplysning og Præmiering af fortjenstfuld og fremragende landøkonomisk Virksomhed. Foreningsarbejdet samler sig vel i stigende Grad om de rent landøkonomiske Spørgsmaal, ja enkelte Foreninger i Jylland havde kun det ene Formaal at fremme Husdyrbruget; men Virksomhedsomraadet omfatter dog almindeligvis endnu en alt for stor, spredt og tilfældig Kreds af Opgaver. Følgende Udpluk af de Problemer, Foreningerne beskæftigede sig med, kan give en Antydning af, hvad det drejede sig om: Husflid, Biavl, Havebrug, Tyendes lange og tro Tjeneste, Brak, Præmiering af god Pløjning i Almindelighed samt af Pløjning med Køer hos Husmænd, Spadekultur, vel gennemført Brakbehandling, Indkøb og Bortlodning af Landbrugsredskaber, fremragende Jorddyrkning baade hos Gaardmænd og Husmænd, Auktioner over gode Tillægsdyr, især af fremmed Oprindelse som Berner- eller Anglerkvæg og Disley-Faar samt Afholdelse

af Dyrskuer med tilhørende Udstillinger af Saasæd, Redskaber og Husflidsprodukter. Det første Dyrskue kom frem 1810, men først efter 1840 bliver Dyrskuerne af større Betydning. Jylland gaar foran i dette Arbejde. Landboforeningerne begynder paa denne Tid ogsaa at lade unge Piger oplære som Mejersker, og i mange Foreninger foranstaltede man Udlaan af landøkonomiske Skrifter, ligesom Diskussionsmøder faar stigende Betydning. Foreningslivet er nu hen imod Midten af Aarhundredet mere og mere præget af Husdyrbrugets og efterhaanden specielt af Mejeribrugets voksende Betydning. Det er ejendommeligt i denne Periodes landøkonomiske Foreningsliv at se de første uanselige Spirer til Eftertidens og Nutidens storslaaede Husdyr- og Mejeribrugsorganisationer vokse frem.

1850—1880.

Perioden fra Midten af det 19. Aarhundrede til omkring 1875 betegner en fortsat Opgangsperiode for Landbruget, kun med en kort Afbrydelse som Følge af Pengekrisen i 1857. I sidste Halvdel af 1870erne standser Opgangen, og de første Symptomer paa den følgende Konjunkturnedgang begynder at melde sig. For de danske Landboforeninger er Tidsrummet en næsten ubrudt Fremgangstid. Husdyrloven af 1852 indleder en ny Epoke for disse Foreninger. Til Præmiering af de bedste Avlsdyr paa Landboforeningernes Dyrskuer yder nemlig Staten efter denne Lov et Tilskud af samme Størrelse som Landboforeningernes eget Bidrag. Denne Omstændighed giver Anledning til Oprettelse af henimod 20 Landboforeninger fra 1850 til 1860. Tre af disse var større Foreninger, der omfattede et Amt, nemlig Vejle, Skanderborg og Svendborg Amter. I dette Tidsrum befæstes og udvikles iøvrigt de tidligere oprettede Amtsforeninger; men desuden er det et Særkende for Tiden mellem de to slesvigske Krige, at der oprettes forholdsvis mange mindre Landboforeninger i Sønderjylland. Dette stod naturligvis i Forbindelse med de grænsepolitiske Tilstande, hvilket ogsaa

giver sig til Kende ved, at nogle af disse Foreninger direkte var politisk virksomme. Til Trods for at den nye Husdyrlov af 1862 forøger Statens Tilskud til Landboforeningernes Dyrskuer, mærkes der i 1860erne lidt Vaklen i Udviklingen med forbigaaende Nedgang i Medlemstallet i en Del Foreninger; men der oprettes ikke desto mindre over 20 nye Landboforeninger i dette Tiaar, deriblandt en større Forening for Holbæk Amt. Det er i det hele taget bemærkelsesværdigt, at 1864-Krigen ikke svækker Landboforeningsbevægelsen, tværtimod. I 1870-ernes gode Aar synes det selskabelige Element at komme lidt meget i Forgrunden i en Del af Landets Landboforeninger. Medlemsantallet stiger stærkt i de bestaaende Foreninger, og der kommer ca. 20 nye Foreninger til, saaledes at Antallet af Landboforeninger omkring 1880 var ialt ca. 75, idet en Del af de tidligere stiftede Foreninger naturligvis i Tidens Løb atter var blevet opløst. De i den hele Periode fra 1850 til 1880 nydannede Landboforeninger, af hvilke de fleste bestaar den Dag i Dag, var overvejende smaa Foreninger, der kun omfattede et Herred, en Provinsbys Opland eller en lille Ø, Halvø eller lignende. Den almindelige Landbostand kommer i Løbet af disse 30 Aar efterhaanden for Alvor med i Landboforeningsarbejdet; men det er dog først i 1870erne, at den bliver Foreningernes overvejende Element. Forholdet mellem Landboforeningerne og Landhusholdningsselskabet forblev temmelig uforandret i den første Del af Perioden. Landhusholdningsselskabet opmuntrer stadigvæk til Dannelse af nye Landboforeninger, særlig større Foreninger, og Selskabet støtter de bestaaende Foreninger saavel gennem sine efterhaanden ansatte Konsulenter i Husdyrbrug, Mejeribrug etc., som gennem direkte Pengebidrag til Landboforeningernes Præmieuddelinger m. m. I 1860erne bliver dog Kontakten mellem Landboforeninger og Landhusholdningsselskabet knap saa intim som før, om end mange af de nystiftede Landboforeninger indmelder sig som Medlemmer af Selskabet. Paa Initiativ af Proprietær *Heide,*

Kjærsgaard, oprettes imidlertid i 1872 »Foreningen af jydske Landboforeninger«, først og fremmest med det Formaal at tilvejebringe en vis Ensartethed og et savnet Samarbejde mellem

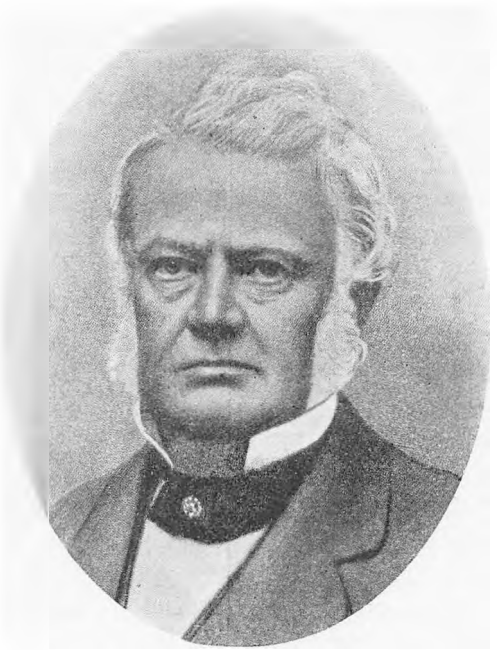

H. P. Heide.

det store Antal af lokale jydske Landboforeninger. I Samklang med denne begyndende Udvikling mod organiseret Samvirksomhed mellem Landbrugets Sammenslutninger havde Landhusholdningsselskabet ogsaa som tidligere omtalt i 1872 ændret sine Love, saaledes at Landboforeningerne fik Adgang til at vælge Halvdelen af Medlemmerne af Selskabets Bestyrelsesraad, hvorved de fik en meget væsentlig Indflydelse paa Selskabets Virksomhed.

Landboforeningerne fortsætter i Begyndelsen af denne Peri-

ode ivrigt deres Arbejde for ved Præmieuddelinger at fremme fortjenstfuld landøkonomisk Syssel. Det nærmest filantropiske Synspunkt, der laa til Grund for denne Virksomhed, afløses imidlertid lidt efter lidt af Princippet »Hjælp til Selvhjælp«. Præmierne bliver stadig mindre, og fra 1860erne kommer de kun Husmænd til Gode. Som Hjælp til Arbejdet for at ophjælpe og udvikle Husmandsbruget modtager Landboforeningerne fra 1872 foreløbig et aarligt Statstilskud paa 10.000 Rigsdaler, men fra 1888 gav Staten stadig større Tilskud til dette Formaal.

Det er dog Husdyrbrugets Fremme, der i dette Tidsrum først og fremmest lægger Beslag paa Landboforeningernes Virkelyst og Interesse. Dertil kommer i Løbet af 1860erne og især i 1870erne Mejeribruget, som i denne Tid udvikler sig til en Faktor af første Rangs Betydning for Landbruget. For Husdyrbrugets Udvikling arbejder Foreningerne fortrinsvis gennem Afholdelse af Dyrskuer. Grundlaget for Landboforeningernes meget stærkt voksende Dyrskuevirksomhed i disse Aartier dannede som tidligere omtalt Husdyrlovene af 1852 og 1862, gennem hvilke Staten stillede betydelige Pengemidler til Raadighed for Landboforeningerne til Præmiering af Avlsdyr paa de af Foreningerne foranstaltede Dyrskuer. Efter 1852 afholder saa godt som alle Landboforeninger aarlige Dyrskuer, ja nogle Foreninger afholder flere saadanne Skuer, hvoraf nogle dog nok var for smaa til at faa nævneværdig Betydning. I Slutningen af 1860erne begynder man at virke for Samarbejde paa Dyrskuevirksomhedens Omraade, og efterhaanden enes flere Foreninger om i Fællesskab at afholde »Centraldyrskuer«. Det første Fedeskue afholdes af »Københavns Amts Landboforening« i 1871. I det hele taget undergaar Dyrskuernes Organisation og Gennemførelse i denne Tid meget store Forandringer og Fremskridt, som ikke her kan behandles i Enkeltheder. Det skal blot anføres, at Landboforeningerne en Tid lang næsten udelukkende organiserede deres Skuer for Kvæg og Heste, men ikke skænkede Faar og Svin større Opmærksomhed. Dette stred

afgjort imod Statens Hensigt med Husdyrlovene og de Midler, der igennem disse stilledes til Raadighed for Foreningerne. Efterhaanden skete der dog ogsaa en Ændring heri, og i 1870-erne begynder endog Fjerkræavlen at komme med. De større Landmænd begynder i denne Periode at æske Præmier paa Landboforeningernes Skuer, hvorfra de oprindelig i Hovedsagen havde holdt sig tilbage. Dyrskuerne blev i Tidens Løb ligefrem Folkefester, ikke mindst i Jylland. Hertil bidrog bl. a. de foranstaltede Bortlodninger samt Redskabsudstillingerne m. v. samt Foranstaltninger af selskabelig Natur.

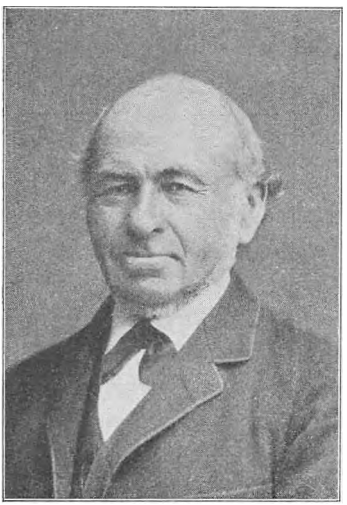

J. B. H. Andersen.

Iøvrigt virkede de fleste Landboforeninger ogsaa paa anden Maade for Husdyrbrugets Fremme. I den første Del af Perioden var »Mælketegnene« i højeste Kurs ved Dyrenes Bedømmelse. For Udbredelsen af Kendskabet til disse arbejdede særlig Kammerraad *J. B. H. Andersen,* Gunderslevholm, i »Sorø Amts landøkonomiske Selskab«. Paa hans Foranledning udsendte denne Landboforening i 1850'erne Kvæghandler *Bruhn* for at give Undervisning i Læren om det »Guénonske System« eller Spejllæren. Denne Mand blev saaledes paa en Maade en Forgænger for Danmarks første egentlige Landbrugskonsulent, *Mathias Dall,* som »Maribo Amts økonomiske Selskab« antog i Aaret 1875. Desuden benytter Landboforeningerne flittigt Landhusholdningsselskabets Konsulent i Husdyravl, *P. Jessen,* ansat 1876, der bliver meget populær hos det praktiske Landbrugs Folk. I 1870erne fremkommer endelig Mejeriudstillinger,

det vil fortrinsvis sige Udstillinger af Smør. For disse Udstillingers Vedkommende gør det større Landbrug sig endnu i denne Tid stærkest gældende; men Gaardmændene begynder

Konsulent P. Jessen.

at komme med. I Løbet af 1870erne forsvinder Sommersmørudstillingerne næsten helt, medens Antallet af Vintersmørudstillinger stiger stærkt. Den første Sommersmørudstilling i Danmark blev afholdt af »Landboforeningen for Ribe Amts Nordre Del« saa tidligt som i 1846, hvorimod den tidligste danske Vintersmørudstilling — som maaske var den første i sin Art i Verden — først blev afholdt i Aarhus i Aaret 1868. Nogle Foreninger udsender »Rejsemejersker«; og »Maribo Amts økonomiske Selskab« antager i Aaret 1869 Danmarks første Mejeriassistent, *C. Hartmann,* hvorefter mange Landboforenin-

ger i den følgende Tid antager Mejeriassistenter eller -konsulenter. Cand. polyt. *Segelcke* virker som Landhusholdningsselskabets Konsulent i Mejeribrug fra 1860 til 1880 i nøje

N. J. Fjord.

Samarbejde med Landboforeningerne og vinder i omfattende Grad praktiske Landmænds Tillid. Grundlæggende for den senere Tids omfattende Forsøg paa Mejeribrugets og Husdyrbrugets Omraade er det af Docent *N. A. Fjord* udførte Arbejde. Som i tidligere Tid virker Landboforeningerne ogsaa i denne Periode gennem Diskussionsmøder, hvis Antal og Betydning stadig stiger. I Tidens Løb bliver det almindelig, at Vi-

denskabsmænd og Specialister kommer med i Arbejdet som Foredragsholdere. Fra 1866 begynder Redaktøren af »Ugeskrift for Landmænd«, *E. Moller-Holst*, at udgive »Landboforeningernes Tidende«, hvori Foredrag og Referater af Diskussioner i Landboforeningerne samles. Da dette Skrift blev tilsendt Medlemmer af samtlige Landboforeninger for en meget beskeden Pris, betød dets Udgivelse et særdeles værdifuldt Bindeled mellem de enkelte Foreninger. Dette Foretagende vandt mærkeligt nok kun en temmelig ringe Tilslutning.

Et Par særegne Udslag af landøkonomisk Foreningsvirksomhed i denne Periode fortjener at nævnes. »Fyens Stifts patriotiske Selskab« opretter i 1855 »Det theoretiske Landvæsensinstitut« i Odense, og i 1869 stiftes efter engelsk Forbillede i Viborg den første Forening til Indkøb af Kunstgødning, »Landmandsforeningen i Jylland til Indkjøb af kunstig Gødning«. Denne Forening, der hurtigt fik Efterfølgere i andre Egne af Landet, var den første egentlige Specialforening indenfor dansk Landbrug.

1880—1900.

Denne Periode med nedadgaaende Konjunkturer for Landbruget er en Brydningstid, som paa forskellig Vis sætter sig Spor i det landøkonomiske Foreningsliv. Andelsidéen slaar nu igennem i dansk Landbrug og giver Anledning til en ny og storslaaet Foreningsvirksomhed. En kort Omtale af Hovedtrækkene i Udviklingen af Andelsbevægelsen og enkelte andre særlige Arter af Organisationsvirksomhed indenfor dansk Landbrug gives imidlertid senere i særlige Afsnit af denne Fremstilling og kan saaledes forbigaas her.

Oprettelsen af lokale Landboforeninger fortsættes trods alt med uformindsket Styrke, idet ca. 40 nye Foreninger kommer til i dette Tidsrum, hvorved Antallet bringes op paa godt 100. Det var dog især Fortsættelsen af den Linie i Organisationsudviklingen, der var blevet indledet med Oprettelsen af »For-

eningen af jydske Landboforeninger«, som kom til at præge Foreningslivet i denne Tid. I 1880 oprettes »De samvirkende Landboforeninger i Sjællands Stift«, i 1881 »De samvirkende Landboforeninger i Fyns Stift«, og i 1897 afsluttes endelig Dannelsen af Landboforeningernes Landsdelsorganisationer med Oprettelsen af »De samvirkende lolland-falsterske Landboforeninger«. Allerede i 1893 havde de dengang eksisterende Fællesforeninger i Fællesskab dannet »De samvirkende danske Landboforeningers Forretningsudvalg«, til hvilket ogsaa Fællesforeningen for Lolland-Falster siden slutter sig. Denne Udvikling af »Etager« i Landboforeningernes Organisationssystem giver Anledning til en mere systematisk Fordeling af Arbejde og Opgaver mellem de lokale Foreninger og Fællesforeningerne, ligesom begge Arter af Foreninger tager nye Opgaver op. Medens Omtalen af Fællesforeningernes Arbejde, som først faar omfattende Betydning i samtlige Landsdele efter Aarhundredskiftet, udskydes til det følgende Afsnit, skal vi i det følgende se kort paa den Virksomhed, de lokale Landboforeninger udfolder i de sidste 20 Aar af det 19. Aarhundrede.

Husmandspræmiering kom ind i et stadig fastere Spor. Flere Foreninger indenfor et Amt slog sig hyppigt sammen om denne Sag. Statens Bidrag til Landboforeningernes Arbejde for Udvikling af Husmandsbruget naar i Slutningen af dette Tidsrum op paa 60.000 Kr. aarligt.

Gødningsforsøg havde paa Initiativ af Proprietær Heide, Kjærsgaard, været fremme i »Horsens Landbrugsforening« i 1870erne, og »Landmandsforeningen i Jylland til Indkjøb af kunstig Gødning« havde ladet udføre lignende Forsøg. Etatsraad *Tesdorpf* opfordrede i 1878 samtlige Landboforeninger til gennem deres Medlemmer at lade udføre sammenlignende Forsøg. Det hele var dog sporadisk og temmelig tilfældigt, indtil »Københavns Amts Landboforening« efter et Foredrag om Spørgsmaalet i 1890 af Professor *T. Westermann,* midt i 1890erne under Ledelse af Statskonsulent *K. Hansen* begyndte

de senere saa berømte »Lokale Gødningsforsøg«*), som derefter hurtigt breder sig ud over Landet.

For Lanboforeningernes Arbejde paa Husdyrbrugets Om-

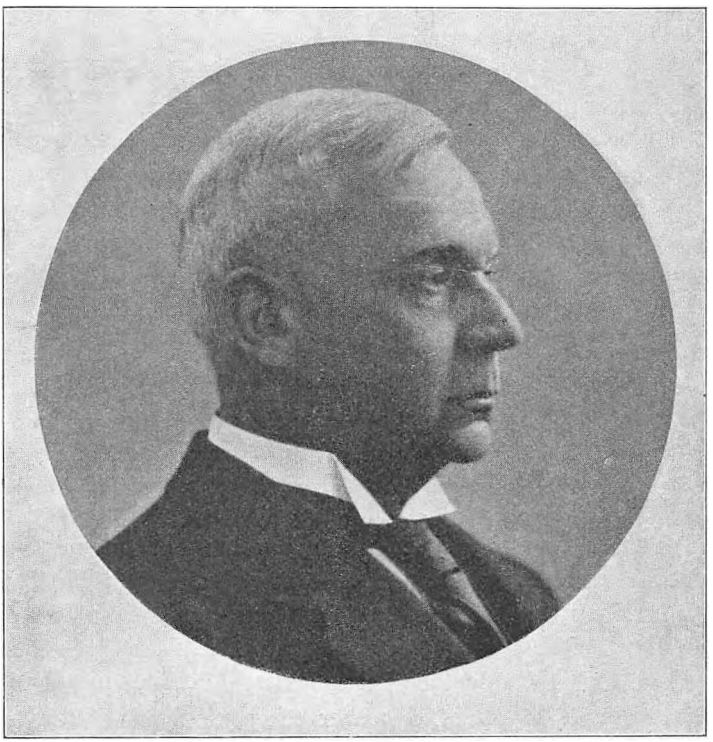

T. Westermann.

raade faar det i denne Periode især Betydning, at Statens Tilskud hertil ved Husdyrloven af 1887 forhøjes til 200.000 Kr. Dyrskuevirksomheden med tilhørende Produkt- og Redskabsudstillinger, som stadig er et Hovedpunkt indenfor denne Virksomhed, rationaliseres i alle Henseender. »Københavns Amts

*) Disse Forsøg havde paa dette Tidspunkt ikke noget Sidestykke i Udlandet.

Landboforening« paabegynder i 1881 den første Konkurrence mellem hele Kvæghold. Avlsforeningerne, som i denne Tid begynder at komme frem, paatager sig nu forskellige af de Opgaver, der tidligere var knyttet mere direkte til Dyrskuevirksomheden.

Mejeriassistenter virker endnu i 1880erne i Landboforeningerne, men da Fælles- og Andelsmejerierne nu begynder at komme frem, nedlægges imidlertid efterhaanden Mejerierne paa de mindre Gaarde, og dette medfører, at Mejeriassistenterne lidt efter lidt bliver overflødige. Til Gengæld ansættes saa Husdyrbrugskonsulenter, til hvis Virksomhed Staten gav Tilskud efter Husdyrloven af 1887. Et grundlæggende Arbejde indenfor Husdyrbruget udførtes af Statskonsulent *J. Jensen* paa Hesteavlens Omraade. Paa Kvægavlens Omraade gøres et lignende Arbejde af Statskonsulenterne *P. A. Mørkeberg* og *Axel Appel,* der især paa fremragende Maade fastlægger Rammerne for den for Avlen betydningsfulde Stambogsføring. Statskonsulent Mørkeberg sætter endvidere hele den moderne Svineavl her i Landet i System. De Diskussionsmøder og Foredrag, der vedbliver at udgøre en vigtig Side af Landboforeningernes Virksomhed, præges ikke saa lidt af den samtidige politiske Strid, som endog giver Anledning til Opløsning af enkelte Foreninger. De teknisk-faglige Spørgsmaal traadte i det hele lidt i Baggrunden under Landboforeningernes Diskussioner til Fordel for Emner af økonomisk eller erhvervspolitisk Natur, som f. Eks. Toldlovsrevision, Forberedelsen af Margarineloven af 1885, Landbrugets Driftskredit og Prioritetsgæld, Eksportpræmier, Tyendelovens Revision etc. Det er paa Grundlag af Interessen for disse Problemer, at »Danmarks Agrarforening« oprettedes i 1893, ligesom disse Strømninger indirekte bliver medvirkende til Oprettelsen af et særligt Landbrugsministerium i 1896. Som et andet Udslag af den vaagnende Interesse for den rent økonomiske Side af Landbrugsvirksomheden kan det anføres, at man i Landboforeningerne begynder at tage Spørgs-

maalet om Landbrugsregnskaber op. »Fyns Stifts patriotiske Selskab« lod saaledes afholde Regnskabskursus med det Formaal at uddanne Skolelærere til at kunne bistaa Landmænd med Føringen af Landbrugsregnskaber. Endelig begynder enkelte Landboforeninger at udarbejde fyldige, trykte Aarsberetninger, medens andre Foreninger gaar i Gang med at udgive periodiske Blade for deres Medlemmer.

1900—1938.

Tiden fra 1900 til Verdenskrigens Begyndelse var for dansk Landbrug en udpræget og uafbrudt Opgangsperiode. Verdenskrigens Tid og den efterfølgende Periode indtil Dato har derimod været præget af større Svingninger i det danske Landbrugs økonomiske Forhold end noget andet Tidsrum siden Begyndelsen af det 19. Aarh. Disse stærke Svingninger i Landbrugets Arbejdskaar og Økonomi har dog ikke afspejlet sig direkte i Landboforeningernes Arbejde. Udviklingen har i denne Henseende været jævn og stærk og forholdsvis upaavirket af Tidens voldsomme Omskiftelser. Med Hensyn til Landboforeningernes Vækst viser følgende Oversigt nogle Hovedtræk af Udviklingen i dette Aarhundrede:

	Antal		Samlet aarlig Indtæet
	Foreninger	Medlemmer	af Medlemsbidrag, Kr.
1900	102	60.000	150.000
1910	115	85.000	196.000
1920	135	114.000	398.000
1930	136	112.000	462.000
1937	137	109.000	432.000

Antallet af Landboforeninger og Medlemmer i disse steg altsaa fortsat fra 1900 til 1920, hvorefter det i Hovedsagen har holdt sig konstant, idet Landbrugskrisens Virkninger dog spores i en mindre og sikkert midlertidig Nedgang i Medlemsantallet i de senere Aar.

Der er to Aarsager til denne paafaldende Stabilitet i Landboforeningernes Tilværelse i dette Aarhundrede, en ydre og en

indre. De lokale Landboforeninger var bortset fra det landsomfattende Landhusholdningsselskab praktisk taget de eneste landøkonomiske Sammenslutninger i Landet i de tre første Fjerdedele af det 19. Aarhundrede. Den første egentlige Specialforening indenfor dansk Landbrug, »Landmandsforeningen i Jylland til Indkjøb af kunstig Gødning«, stiftedes som tidligere nævnt først i 1869. Men fra dette Tidspunkt opstaar der nu efterhaanden indenfor alle Grene af dansk Landbrug specielle Foreninger, som tilmed ofte er dannet paa Landboforeningernes Initiativ. I de sidste to Tiaar af det 19. Aarhundrede tager denne Bevægelse Fart med Oprettelsen af Andelsforeninger, Avlsforeninger, Kontrolforeninger samt en voksende Skare af forskellige andre landøkonomiske Specialforeninger. Denne Foreningsdannelse har været fortsat gennem den forløbne Del af det 20. Aarhundrede helt til vore Dage. Bevægelsens Hovedlinier var imidlertid fastlagt, og alle de vigtigste Grupper af Foreninger havde fundet deres Plads og Arbejdsmaade og saaledes vundet fast Form allerede ved Begyndelsen af dette Aarhundrede. Dette er den ydre Aarsag til den bemærkelsesværdige Stabilitet i de danske Landboforeningers Tilværelse i det 20. Aarhundrede. Det automatiske Resultat af den frodige Fremvækst af landøkonomiske Specialforeninger, som Gruppe for Gruppe beslaglagde hver sit bestemte Omraade indenfor den samlede Landbrugsvirksomhed, blev nemlig en Fiksering og Afgrænsning af Landboforeningernes Virkefelt som et Restomraade, levnet dem af de andre Foreninger. Med andre Ord: Landboforeningerne blev uden egne Anstrengelser efterhaanden ført bort fra den Spredning af Kræfterne paa alt for mange og alt for forskelligartede Opgaver, som deres Virksomhed i Virkeligheden havde lidt under i Fortiden, og i Stedet for lempeligt tvunget ind i en Specialisering, der alt i alt kun har været af det gode. Til denne ydre Aarsag til Landboforeningsvirksomhedens Stabilitet i dette Aarhundrede kommer nu den indre. I de første Par Menne-

skealdre af Landboforeningernes Tilværelse havde de paa mange Maader støttet sig til og søgt Samarbejde med Landhusholdningsselskabet. Med Oprettelsen af »Foreningen af jydske Landboforeninger« i 1872 begynder et helt nyt Afsnit af Landboforeningernes Historie, et Afsnit, som i Hovedsagen afsluttes med Oprettelsen af »De samvirkende lolland-falsterske Landboforeninger« i 1897, idet Landboforeningerne dermed havde skabt Fællesforeninger eller Landsdelsorganisationer for alle Omraader af Landet. Med de eksisterende Fællesforeningers Sammenslutning i den ganske vist foreløbig kun løst organiserede Landsorganisation »De samvirkende danske Landboforeningers Forretningsudvalg« i 1893 havde Landboforeningernes indre Differentiering og Organisation naaet en naturlig og organisk Afslutning. Hvad Landboforeningernes Organisation angaar, var de skabte Hovedrammer nu blevet saa fuldstændige, faste og rummelige, at de uden Vanskelighed kunde tjene en lang Tids Udvikling og Arbejde. Dette er den indre Aarsag til Landboforeningsvirksomhedens relative Upaavirkethed af Landbrugets voldsomme økonomiske Rystelser i de sidste 25 Aar. Landboforeningerne kan nu i enhver Henseende staa paa egne Ben. De har faaet en saa sikker om end begrænset Plads, en saa fast Form og saa vigtige Funktioner indenfor Landbrugets hele Organisationssystem, at Vanskeligheder for Landbrugserhvervet i mange Tilfælde snarere vil betyde en Styrkelse for Foreningerne end en Svækkelse.

Hvad Landboforeningernes Virksomhed siden 1900 angaar, saa er det allerede nævnt, at den i visse Henseender er blevet begrænset i sit Omfang som Følge af, at nydannede Foreninger eller Grupper af Foreninger har overtaget Løsningen ikke blot af helt nye Opgaver, men ogsaa af Opgaver, der tidligere røgtedes af Landboforeningerne. Ifølge Sagens Natur har dette i Virkeligheden bestandig drejet sig om Emner, som alt i alt maa betegnes som periferiske for Landboforeningerne. Eksempler herpaa er Ophjælpning af Husmandsbruget og Administration

af Statsunderstøttelse til dette Formaal (overtaget af Husmandsforeningerne), Afholdelse af Smørudstillinger (overtaget af Mejeriforeningerne) og Afsætning af Landbrugsprodukter (overtaget af de forskellige Andelseksportforeninger). Men det maa i denne Forbindelse fremhæves, at Landboforeningerne paa saadanne saavel som paa en lang Række andre Omraader er traadt i nært Samarbejde med andre landøkonomiske Foreninger eller Grupper af saadanne for at sikre den bedst mulige Løsning af vigtige Landbrugsproblemer. Dette ret intime Samarbejde foregaar især mellem de lokale Landboforeninger og de tilsvarende Foreninger i andre Grupper af landøkonomiske Sammenslutninger. De lokale Landboforeninger har saaledes i mange Tilfælde et nært Samarbejde med de lokale Husmandsforeninger, hvad Konsulentvirksomhed og Dyrskuer angaar. Lokale Landboforeninger og Husmandsforeninger danner og driver i Fællesskab Andelsselskabet »Danske Landboforeningers Frøforsyning«, som har til Formaal at fremme Avlen af godt Frø saavel til Hjemmeforbrug som til Eksport. Til Gennemførelse af Stamfrøavl samt Forædlings- og Forsøgsvirksomhed samarbejder »Danske Landboforeningers Frøforsyning« yderligere med »Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger«s Frøafdeling. Vedrørende en lang Række Husdyrbrugsopgaver og Regnskabsføring samarbejder de med Avls- og Kontrolforeningerne, ligesom de ved forskellige Lejligheder samvirker midlertidigt eller mere varigt med de forskellige Grupper af Andelsforeninger. Hele dette omfattende Samarbejde paa tværs mellem Landboforeningerne og andre landøkonomiske Foreninger er et væsentligt og karakteristisk Træk i Landboforeningernes Virksomhed i dette Aarhundrede.

Hvad selve Landboforeningsarbejdet i denne Tid angaar, saa maa man skelne mellem de lokale Landboforeninger, de provinsielle Fællesforeninger eller Landsdelsorganisationerne og Landsorganisationen *»De samvirkende danske Landboforeninger«*, som fik sin udvidede og faste Form i 1917.

Som det indirekte fremgaar af det foregaaende, saa har de lokale Landboforeningers Virksomhed siden Aarhundredskiftet i Hovedtrækkene bestaaet i en Fortsættelse og Videreførelse af det Arbejde, Landboforeningerne viede deres Kraft og Interesse ogsaa i forrige Aarhundrede. Dette Arbejde er dog blevet betydeligt udvidet og uddybet, og enkelte helt nye Opgaver er blevet taget op i de sidste Tiaar. Landbrugets grundlæggende Virksomhedsgrene, Planteavl og Husdyrbrug, er den Dag i Dag som tidligere de to Hovedomraader, indenfor hvilke de lokale Landboforeninger gør deres Hovedindsats. I anden Række kommer Regnskabsføring, et Arbejdsfelt, som i systematisk Form blev indledet efter 1909. De saakaldte »Regnskabsforeninger« i Landbruget, af hvilke den første oprettedes i 1911, er særlige Afdelinger under lokale Landboforeninger. Til dette Regnskabsarbejde kan der opnaas Statstilskud paa visse Betingelser, bl. a. den, at de paagældende Regnskabsresultater opgøres og stilles til Raadighed for »Det landøkonomiske Driftsbureau«. Endelig kommer i tredie Række Ungdomsarbejdet og Husholdningssagen, der i deres nuværende Skikkelse er moderne Opgaver, som væsentligst er taget op efter Verdenskrigen. Foruden disse Hovedopgaver beskæftiger de lokale Landboforeninger sig i mindre Omfang eller lejlighedsvis med mange andre Spørgsmaal, som f. Eks. Medvirkning ved Redskabs- og Maskinprøver, Konstruktion af bedre og billigere Landbrugsbygninger, lokale Spørgsmaal af erhvervsøkonomisk Natur etc. De Hovedformer, i hvilke det lokale Landboforeningsarbejde gennemføres, kan henføres til tre Grupper: Udvalgsarbejde, Konsulentvirksomhed (Vejledning, Foredrag, Kursus, Diskussionsmøder, Demonstrationer etc.) og Udgivelse af Blade eller andre litterære Foretagender. Vigtigst af disse er igen Konsulentvirksomheden, som i den sidste Menneskealder har udviklet sig til uanet store Dimensioner, og som er blevet af afgørende Betydning for Landbrugets hele Udvikling og Niveau. Den landøkonomiske Konsulentvirksomhed i Danmark kan fø-

res tilbage til Landhusholdningsselskabets Initiativ. Den er efter sit Omfang ikke blot et specielt dansk Landboforeningsfænomen, men en national Ejendommelighed, som ikke genfindes i noget andet Land.

Landboforeningernes store Fællesforeninger eller Landsdelsorganisationerne beskæftiger sig for det første med de samme Opgaver som de lokale Landboforeninger, ligesom dette Arbejde foregaar i de samme Hovedformer, som i de lokale Foreninger: Udvalgsarbejde, Konsulentvirksomhed og Bladudgivelse. Men Fællesforeningernes Virksomhed faar dog sin særlige Karakter derved, at det ifølge Sagens Natur paahviler disse Sammenslutninger at virke som ledende, koordinerende og raadgivende Organer for deres Medlemsforeninger. I Kraft heraf er der en særlig Gruppe af Opgaver, som Fællesforeningerne i Tidens Løb har overtaget eller taget op som sit særlige Virksomhedsomraade, nemlig Fællesdyrskuer og Forvaltning af Statstilskud til Landboforeningerne samt Afholdelse af aarlige Delegeretmøder etc. For det andet varetager Fællesforeningerne Medlemsforeningernes Interesser i erhvervsøkonomiske og erhvervspolitiske Spørgsmaal af lokal eller mere almen Karakter.

Medens de lokale Landboforeninger væsentligst arbejder med faglige Spørgsmaal og Fællesforeningerne dels med faglige dels med erhvervsøkonomiske og erhvervspolitiske Opgaver, saa fungerer Landboforeningernes Landsorganisation, »De samvirkende danske Landboforeninger«, i første Række som samtlige danske Landboforeningers Repræsentation i erhvervsøkonomiske og erhvervspolitiske Spørgsmaal, idet Landsorganisationen paa Grundlag af Fællesforeningernes Samvirksomhed søger at fremme det samlede Landbrugs Vel ved at varetage dets almene erhvervsøkonomiske Interesser og ved at gøre sig til Udtryk for dets erhvervspolitiske Krav i Forhold til Staten og andre Erhverv. Een vigtig faglig Opgave varetages dog direkte af »De samvirkende danske Landboforeninger«, nemlig Ledelse og Administration af den offentlige Stambogsføring. Til Gennem-

førelse af dette Arbejde er der nedsat særlige Stambogs- og Registreringsudvalg. Desuden har »De samvirkende danske Landboforeninger« nedsat et særligt Husholdningsudvalg til at arbejde med Husholdningssagen. Statstilskuddet til Husdyravlsforanstaltninger, ca. 500.000 Kr., administreres af »De samvirkende danske Landboforeninger« i Forbindelse med Fælleslandboforeningerne, medens Statstilskuddet til Konsulentvirksomhed, lokale Planteavlsforsøg m. v., ca. 800.000 Kr., fordeles over Fælleslandboforeningerne af Ministeriets Tilsynsførende.

Landboforeningernes Arbejde er meget omfattende. Der udføres aarligt (1937) 2806 Planteavlsforsøg, heraf 1642 Gødningsforsøg og 1164 Sortsforsøg, Jordbehandlingsforsøg, Sygdomsbekæmpelsesforsøg og andre Forsøg. For Husdyrbrugets Fremme og Avlens Videreførelse er de ca. 125 Dyrskuer, som aarligt afholdes i Landboforeninger og Sammenslutninger heraf (undertiden i Forbindelse med Husmandsforeninger) af uvurderlig Betydning.

»De samvirkende danske Landboforeninger« udgiver Ugebladet »Dansk Landbrug« med Tillægget »Tidsskrift for Husholdning«.

LANDMANDSFORSAMLINGERNE

Den almindelige Landboforeningsvirksomhed i 1840erne blev Udgangspunkt for en ganske speciel og vigtig Linie i det danske Landbrugs Organisationsliv, nemlig »Landmandsforsamlingerne«. Disse landsomfattende Landmandsmøder blev en ejendommelig Organisationsform i dansk Landbrug i sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede. Initiativet til Landmandsforsamlingerne opstod i Jylland. »Randers Amts Husholdningsselskab« udstedte paa Opfordring af Kammerrad *Krarup,* Haraldslund, — der havde studeret de fra 1837 i Tyskland organiserede »Wanderversammlungen deutscher Land- und Forstwirthe«, — i 1845 en Indbydelse til »Den danske Landmandsforsamling«,

der skulde afholdes sammen med en »landøkonomisk Bazar« i Randers samme Aar. En Landmandsforsamling afholdtes ogsaa i begge de to følgende Aar, henholdsvis i Odense og Aarhus. Derefter bragte Treaarskrigen en Standsning, men Landhusholdningsselskabet fik Bevægelsen i Gang igen, og fra 1852 til 1863 afholdtes Landmandsforsamlinger med to Aars Mellemrum, undtagen i et enkelt Tilfælde, hvor Pausen som Følge af Pengekrisen i 1857 varede tre Aar. Krigen i 1864 bragte en ny Standsning, bl. a. fordi en Landmandsforsamling var blevet planlagt til Afholdelse i Sønderborg i 1865 og jo ikke kunde finde Sted dèr efter Sønderjyllands Afstaaelse. Paa Landhusholdningsselskabets Initiativ optoges Traaden dog igen i 1866, og Landmandsforsamlinger afholdtes derefter med tre Aars Mellemrum til 1878 og siden hvert 5. eller 6. Aar Aarhundredet ud, idet den 18. og sidste Landmandsforsamling fandt Sted i Odense i Aaret 1900.

Nedenfor gives en Oversigt over Tid og Sted for samtlige Landmandsforsamlinger i Danmark:

Danske Landmandsforsamlinger.

	Aar	Sted	Dato	Varighed Antal Dage
1.	1845	Randers	22.—26. September	5
2.	1846	Odense	25.—29 Maj	5
3.	1847	Aarhus	27. Maj—2. Juni	7
4.	1852	København	5.—9. Oktober	5
5.	1854	Flensborg	29. Maj—2. Juin	5
6.	1856	Aalborg	24.—28. Juni	5
7.	1859	Haderslev	28. Juni—2. Juli	5
8.	1861	Horsens	2.—6. Juli	5
9.	1863	Odense	29. Juni—4. Juli	6
10.	1866	Aarhus	25.—29. Juni	5
11.	1869	København	6.—10. Juli	5
12.	1872	Nykøbing F.	23.—27. Juli	5
13.	1875	Viborg	29. Juni—3. Juli	5
14.	1878	Svendborg	2.—6. Juli	5
15.	1883	Aalborg	26.—30. Juni	5

	Aar	Sted	Dato	Varighed Antal Dage	
16.	1888	København	12.—14. Juli og 18.—22. Juli	8	Nordiske Udstilling
17.	1894	Randers	26. Juni—1. Juli	6	
18.	1900	Odense	30. Juni—11. Juli	12	

Landmandsforsamlingerne fandt to Gange Sted om Efteraaret, men ellers om Sommeren, fortrinsvis i Juni eller Juli Maaned. De afholdtes 3 Gange i København, men iøvrigt i Landets større Provinsbyer og varede almindeligvis i 5 Dage. Det var for vedkommende By og dens Opland en attraaet Ære og Fordel at blive en Landmandsforsamlings Sæde. De lokale Sparekasser samt vedkommende By selv bidrog derfor velvilligt til Dækning af Omkostningerne, der for de senere Landmandsforsamlingers Vedkommende i 1880'ernes og 1890'ernes Nedgangsaar blev et af Foretagendets alvorligere Problemer. Fra Landbrugets egne Folk, især fra større Landejendomsbesiddere, indkom der frivilligt betydelige Pengebidrag til Udgifternes Afholdelse, og Staten ydede til de senere Landmandsforsamlinger Tilskud af stigende Størrelse. Ja selv Kongen og Kronprinsen viste deres Interesse for Sagen ved Ydelse af Pengebidrag. Landmandsforsamlingerne afsluttedes regelmæssigt med Festmaaltid og Udflugter i Omegnen, ligesom der udsendtes en Beretning om stedfundne Forhandlinger. Den første Landmandsforsamling i Randers i 1845 talte 332 Deltagere, deriblandt mellem 30 og 40 Bønder. Senere blev Landmandsforsamlingerne naturligvis meget større. Den næstsidste Landmandsforsamling i 1894, som ogsaa blev afholdt i Randers, talte saaledes 3.257 Deltagere; men nu kom Flertallet fra den almindelige Landbostand. Organisationen af den første Landmandsforsamling var i Hovedsagen sket gennem den indbydende Landboforening, »Randers Amts Husholdningsselskab«. For de følgende Landmandsforsamlinger indtil 1866 foregik Organisationsarbejdet under jævnlig skiftende Former; men dog som Regel saaledes at man paa Forsamlin-

gerne valgte Mødestedet for den følgende Landmandsforsamling samt to Mænd fra vedkommende Egn til sammen med Præsidenten for det foregaaende Møde at forberede den kommende Landmandsforsamling. Fra 1866 blev Organisationen af Landmandsforsamlingerne overdraget til Landhusholdningsselskabet, som Aaret før en planlagt Landmandsforsamling skulde afholdes sammenkaldte til et Møde af delegerede for Landboforeningerne for sammen med disse at træffe de nødvendige Forberedelser til Landmandsforsamlingens Gennemførelse.

De tre første Landmandsforsamlinger i 1840'erne var rene Diskussionsmøder med Indlæg af landbrugsinteresserede Folk fra ret forskellige Lejre, suppleret med en beskeden Udstilling af nogle Husdyr, Avlsredskaber og Landbrugsprodukter. Ved Landmandsforsamlingerne mellem de to slesvigske Krige, en Periode præget af materiel Opgang, ikke mindst for Landbruget, kommer egentlige Specialister til at indlede Forhandlingerne. Man debatterer en Mængde Problemer, af hvilke følgende kan nævnes som Eksempler: Hesteavl og Kvægavl, Dyrskuer og Bedømmelsesprincipperne for disse, Mælkens Behandling og Udnyttelse, Dræning og Gødskning, Frihed til Udstykning og Sammenlægning (Krav om Frihed til Sammenlægning af Jord gav især Anledning til heftige Debatter), store og smaa Brug, unge Landmænds Uddannelse etc. Om Svin og Svinehold diskuterer man første Gang paa Landmandsforsamlingen i Odense i 1863. Ogsaa til disse Landmandsforsamlinger hørte Dyrskuer og Udstillinger, som især for de sidstes Vedkommende vokser i Omfang og Vigtighed. Denne Udviklingslinie fortsættes efter Krigen i 1864 i Overensstemmelse med Husdyrbrugets stigende Betydning. Efterhaanden kommer ogsaa specielt Mejeribruget frem. Paa Landmandsforsamlingerne i 1870'erne er denne Gren af Landbruget blevet det vigtigste Forhandlingsemne. I denne Tid foregaar Udviklingen i Mejeribruget med Stormskridt fra Bøtter til koldt Vand, fra koldt Vand til Is

og endelig fra Is til Centrifugen, hvis Indførelse og Anvendelse man drøfter ivrigt paa de sidste Landmandsforsamlinger i 1870'erne. Men ogsaa de Udstillinger af Landbrugsprodukter samt Redskaber og Maskiner, der stadigt foranstaltes i Forbindelse med Landmandsforsamlingerne, vokser i Omfang og Værdi. Efterhaanden faar man umiddelbart forud for Landmandsforsamlingerne gennemført Arbejdsprøver af de udstillede Maskiner og Redskaber, og ved Landmandsforsamlingen i Randers 1894 arrangerede daværende Lektor, senere Professor *T. Westermann* en Udstilling af Landbrugsplanter, voksende i Kar, som vakte levende Interesse.

Tuxen.

Diskussionen eller »Forhandlingerne«, der oprindelig havde været Landmandsforsamlingernes vigtigste Indsats, viger efterhaanden Pladsen for »Foredrag«, som i Løbet af 1870'erne helt erstatter de tidligere arrangerede Forhandlinger. Det blev paa Landmandsforsamlingerne Landbrugets ypperste Mænd, Praktikere saavel som Teoretikere, der førte Ordet. Tiden var saa lykkelig at eje praktiske Landmænd, Landøkonomer, Landbrugsteoretikere, -lærere og Journalister af stort Format. Mellem det praktiske Landbrugs Folk kan nævnes Mænd som *E. Tesdorpf, Buus* og *J. B. H. Andersen,* Gunderslevholm, af Konsulenter og Forsøgsledere Navne som *Segelcke, Fjord* og *P. Nielsen,* Tystofte. Af Landbrugslærere og -teoretikere kan anføres Professor *B. S. Jørgensen, Prosch, S. C. A. Tuxen* og *Westermann* og af Landbrugsredaktører *E. Møller-Holst.* De nævnte og en Række andre Mænds Taler, Kritik og Reformforslag paa Landmandsforsamlingerne gav disse store landsomfattende Landbrugsmøder deres Lødighedspræg og blev studeret og diskuteret i alle Landbrugskredse. De nye Tanker og

revolutionerende Reformforslag til Mejeribrugets Udvidelse og Forbedring, som Segelcke fremsatte paa Landmandsforsamlingerne, vakte Genlyd viden om. Berømt blev ogsaa Dommergennemgangen af de udstillede Husdyr paa Landmandsforsamlingernes Dyrskuer i 1870'erne og 1880'erne. Den iøvrigt faamælte Inspektør Buus' lysende klare og instruktive Kritik af det udstillede Malkekvæg vakte især Samtidens Beundring. Landskendt blev hans salomoniske Dommerkendelse paa Landmandsforsamlingen i Svendborg i Aaret 1878. Dommerudvalget for Malkekvægsamlingen stod to mod to ved Afgørelsen af, om Kongepræmien, Skuets højeste Pris, skulde tildeles Tesdorpfs Samling fra Ourupgaard eller en Samling fra den fynske Gaardejer Jens Hansen i Holev. Buus erklærede som Opmand, at de to Samlinger var lige gode, men at Kongepræmien skulde tilfalde Jens Hansens Samling, »da det er en større Bedrift at fremstille en slig Samling af en Besætning paa 18 end af en paa 200 Køer«.

Buus.

Landmandsforsamlingerne var indenfor dansk Landbrug den Organisationsform, i hvilken det store Landbrugs Mænd længst bevarede den afgørende Indflydelse. Landbohøjskolens Lærere og de fremvoksende Forsøgsstationers Videnskabsmænd naaede vel efterhaanden frem til den rummeligt tilmaalte Forgrundsplads, som Formaalenes tilbørlige Fremme naturligt anviste dem; men den almindelige Landbostands Mænd naaede ikke at komme til at spille den direkte og afgørende Rolle i

Landmandsforsamlingernes Historie, som de siden skulde naa i Landbrugets andre Organisationsformer. Det er saaledes betegnende, at samtlige Landmandsforsamlingers Præsidenter med kun een Undtagelse og alle deres Vicepræsidenter, bortset fra nogle ganske faa, var store Jorddrotter eller Repræsentanter for det højeste Aristokrati. Trods dette fortidsprægede Træk i Landmandsforsamlingernes Fysiognomi hører Udtrykket Landmandsforsamling baade for Samtid og Eftertid dog til de stolte Ord i det danske Landbrugs Historie. Man kan endnu i dette Ord høre den manende og samlende Klang, der udstraalede Styrke og Selvfølelse til alle Erhvervets Udøvere i Samtiden.

Landmandsforsamlingernes Betydning var stor og mangesidig, men den er ifølge Sagens Natur vanskelig at bestemme i Enkeltheder. Paa to Punkter er deres Indsats dog saa iøjnefaldende og væsentlig, at den fortjener at fremdrages. For det første blev Tanken om Oprettelsen af Landbohøjskolen ført frem med saa stor Vedholdenhed og Vægt paa Landmandsforsamlingerne i 1840'erne og Begyndelsen af 1850'erne, at disse maa tilskrives en Hoveddel af Æren for, at Planen om Oprettelse af en videnskabelig Højskole for Landbruget allerede blev realiseret ved Loven af 1856, saaledes at Skolen kunde aabne sine Porte i 1858, to Aar efter. For det andet blev Tanken om økonomisk Samvirksomhed i dansk Landbrug gjort gældende med saadan Styrke og Dygtighed af Talere og Foredragsholdere paa Landmandsforsamlingerne i 1870'erne og 1880'erne, at en væsentlig Del af Æren for Andelsbevægelsens Indførelse og første Udvikling i dansk Landbrug maa tilfalde Landmandsforsamlingerne.

De første Landmandsforsamlinger i 1840'erne og 1850'erne blev afholdt under stigende Konjunkturer med tilhørende Optimisme hos Landbrugets Folk. De sidste Landmandsforsamlinger i 1880'erne og 1890'erne faldt i den snigende Landbrugskrises og den politiske Strids Tid. Dette gav dem en alvorligere, en mere erhvervspolitisk og undertiden en noget

lidenskabeligere Tone end den, der prægede de første Landmandsforsamlinger, som i Hovedsagen havde været optaget af rent landbrugsfaglige Spørgsmaal. Alt imens havde den stadigt voksende Landboforeningsvirksomhed skabt sig en betydningsfuld Overbygning i Form af de provinsielle Fællesforeninger og deres Sammenslutning i »De samvirkende danske Landboforeninger«. Det voksende Antal Landboforeninger og især Fællesforeningerne med deres store aarlige Delegeretmøder, hvor alle Landbrugets vigtige og aktuelle Problemer kom til regelmæssig og grundig Behandling, naaede dermed efterhaanden til paa fuldt tilfredsstillende Maade at kunne varetage de vigtigste af de Opgaver, Landmandsforsamlingerne tidligere havde arbejdet med. De løst og periodisk organiserede Landmandsforsamlinger følte s følgelig i stigende Omfang som overflødige, og da Landboforeningernes foran antydede Udvikling omkring Aarhundredskiftet endelig i Hovedtræk var fuldbyrdet, var Landmandsforsamlingernes Tid derfor omme.

Der har flere Gange i dette Aarhundrede, senest i Aaret 1922 i Landbrugsraadet, været fremsat Forslag om atter at genoptage Landmandsforsamlingerne. Denne Tanke har dog ikke hidtil vundet tilstrækkelig Tilslutning.

HUSMANDSFORENINGERNE

Før Stavnsbaandets Løsning i Slutningen af det 18. Aarhundrede var Antallet af Huse med Jord paa Landet i Danmark saa ringe, at man ikke kan tale om en egentlig Husmandsstand. De store Landboreformer gav imidlertid ved Statens og Herremændenes forenede Bestræbelser Anledning til Dannelsen af en virkelig Husmandsstand, hvis Opgave det var at levere den nødvendige Arbejdskraft til Herregaardene. Samtidig med at man ophævede Bøndernes Hoveri, indførte man derfor i Stedet en anden Art Hoveri for denne nye Stand af Husmænd, som under deres Arbejde paa Herregaarden desuden var underkastet Herremandens og hans Funktionærers Hustugt.

P. Hansens Hus i Lundby.

I det store og hele skete der ingen Forbedring i de danske Husmænds elendige Kaar i den første Halvdel af det 19. Aarhundrede; tværtimod. Stænderforsamlingerne i Slutningen af 1830'erne og i første Halvdel af 1840'erne var det første lille Lyspunkt for Husmandsstanden. Ganske vist blev ikke en eneste Husmand Medlem af Stænderforsamlingerne; men i Forsamlingerne fandtes dog nogle enkelte Fæstere og Selvejerbønder, og disse samt en enkelt Herremand talte varmt Husmændenes Sag. Det er ogsaa i denne Tid, de danske Husmænd faar deres egen første offentlige Talsmand, den begavede Fæstehusmand *Peder Hansen* fra Lundby i Sydsjælland, der fødtes 1801, blev Fæstehusmand 1842 og døde 1854. Peder Hansen talte og skrev om Husmændenes fortvivlede Forhold. Han ivrede især i Begyndelsen mod Husmandshoveriet, men kæmpede i sine sidste Leveaar tillige for Indførelsen af personlig og politisk Frihed for Husmændene. Til Trods for at Peder Hansen døde forholdsvis ung, oplevede han i Virkeligheden Opfyldelsen af alle sine vigtigste Maal: i 1848 faldt det almindelige Pligtarbejde bort, i 1849 kom den frie For-

fatning med politisk Ligeret for alle Borgere, og i 1850 ophævedes den sidste Rest af Husmandshoveriet samt Herremændenes Revselsesret og Hustugt over for Husmændene. Først ved Midten af det 19. Aarhundrede sikredes Husmændene saaledes deres personlige Frihed, samtidig med at de ligesom Bønderne erobrede den politiske Ligeret; men hvad de økonomiske Forhold angaar skete der derimod ingen synderlig Bedring i Husmandsstandens usle Stilling før langt senere. Det var Kobbelbrugets og Kornsalgets gyldne Tid for Bonde- og Storbruget, som ved forbedrede Dyrknings- og Driftsmetoder hævede den forhen tarveligt udnyttede Jords gennem Sekler opsamlede Kraft. Men Husmandsbrugene var for smaa for den udprægede Korndrift, i hvilken Husdyrbruget kun spillede en ganske underordnet Rolle. Husmændene selv var desuden endnu længe prægede af Fortidens sløvende Afhængighed uden tilstrækkelig Selvtillid, Interesse og Fremdriftsvilje til at hidføre en afgørende Forbedring af deres egne Forhold.

Visse Varsler om en ny Tid viser sig dog efterhaanden. Dalgas' Devise »Hvad udad tabes, skal indad vindes«, gribes efter den nationale Ulykke i 1864 som en savnet Ledetraad for praktisk Virke, ikke mindst af den unge Slægt. Højskoler og Landbrugsskoler rejser sig i stadigt større Tal i 1860'erne og 1870'erne, og Landboforeningerne udbreder sig videre og udvikler deres Virksomhed, som jo ogsaa omfattede Husmandsbruget. Det er dog en helt ny Faktor i Udviklingen, der skaber Grundlaget for det afgørende Omslag i den danske Husmandsstands Stilling, nemlig Andelsbevægelsen. Andelsbevægelsen var efter sin Oprindelse og Hensigt den danske Bondestands Frembringelse, og ingen af dens Fædre havde sikkert tænkt videre over dens specielle Konsekvenser for Husmændene. Det er da en Slags lykkelig Sidevirkning, at denne Organisationsform, foruden at føre Bondebruget frelst gennem de faldende Kornprisers Depression og ind i en storslaaet Udvikling paa Grundlag af en helt ny Produktionsretning, tillige

skænker Husmændene den hidtil savnede Hovedbetingelse for økonomisk Fremgang og social Opstigning. Tidligere havde der været en trinvis Nedgang i Landbrugsfrembringelsernes Kvalitet fra de store Ejendomme over de middelstore Brug til Husmandsbruget; man tænke eksempelvis paa Herregaardssmør, Bondesmør og Husmandssmør. Ved Anvendelsen af Andelssystemet faar Husmændene lige saa fuldt som Bønderne Middel i Hænde til at fremstille Produkter af lige saa god eller bedre Kvalitet end Herregaardene. Heri laa desuden Spiren til og Grundlaget for Udstykningsbevægelsen. Først naar Husmandsbrugene kan staa paa egne Ben og økonomisk udnytte Jord og andre Produktionsmidler paa lige Fod med de større Brug, kunde der nemlig blive Mening i at udvide disse Brugs Antal i større Maalestok. Andelsbevægelsen bliver saaledes det direkte Grundlag for en efterhaanden revolutionerende Fremgang ikke blot i Husmændenes økonomiske Kaar, men ogsaa for en endnu ikke afsluttet Udvidelse af selve Husmandsbrugets Omfang. Hele denne Udvikling skulde imidlertid først komme virkelig i Gang og sluttelig til fuld Blomstring ved Husmændenes egne Anstrengelser, specielt gennem deres faglige Organisationsbevægelse.

Baade Landhusholdningsselskabet og Landboforeningerne havde lige siden deres første Oprindelse bestandig gjort sig hæderlige Anstrengelser for at ophjælpe Husmandsstanden og forbedre Husmændenes Kaar. Specielt havde Landboforeningerne gjort sig betydelige Anstrengelser for at faa Husmændene med i Landboforeningsarbejdet. Disse Bestræbelser var imidlertid i Hovedsagen slaaet fejl. Husmændene følte sig ikke rigtig hjemme i Kredse, hvor større Jordbrugere dog faktisk gav Tonen an. Imidlertid fortsatte Landboforeningerne i 1860erne og 1870erne paa forskellig Maade deres Arbejde for Husmandsbruget, bl. a. ved Uddeling af oplysende Skrifter til dygtige Husmænd ved Præmiering af ypperligt dyrkede Huslodder og ved Ydelse af Præmielaan. Midlerne til dette Arbejde

hidrørte dels fra Landboforeningerne selv, dels fra Staten, som lod Landboforeningerne administrere visse Bidrag til Husmandsbrugets Fremme. I 1880 gennemføres Loven om Husmandskreditforeningerne, og der oprettes samme Aar en saadan Forening paa Øerne og en i Jylland. I 1882 oprettedes »Jydsk Husmandsforening«, som er en Understøttelsesforening ikke blot for Husmænd, men ogsaa for andre Smaakaarsfolk i Jylland. Denne Forening har saaledes intet at gøre med Husmændenes senere økonomisk-faglige Organisationer. Endelig dukker i 1880'erne et nyt Fænomen frem, som skulde faa den største Betydning for Husmændene og Husmandsbevægelsen. Dette Fænomen var *Husmandsrejserne.* Den fynske Husmandssøn, senere Forstander for Høng Højskole, *Anders Jørgensen,* er Husmandsrejsernes Skaber. Han samlede smaa Hold af Husmænd, som under en kyndig Førers Ledelse besøgte Husmandsbrugets dygtigste Folk i andre Egne af Landet for ved Selvsyn og Samtale at høste Belæring og hente Impulser til Forbedring i Bedriften. Sagen vakte Opmærksomhed og Sympati i mange Kredse, og inden længe var Statens Støtte sikret og en Bevilling til Understøttelse af Husmandsrejser en fast Post paa Finanslovens Budget. I disse Aar oprettedes nu endelig ogsaa Danmarks første egentlige Husmandsforeninger.

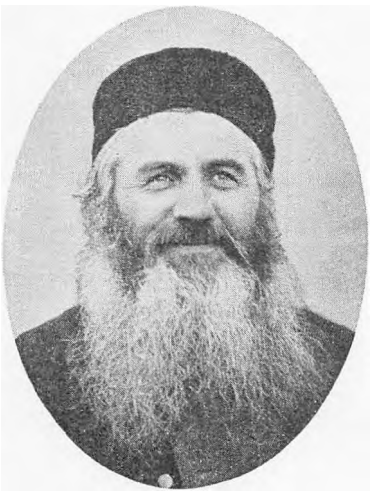

Anders Jørgensen.

De første Husmandsforeninger.

I Aaret 1884 begyndte Smaabrugeren *Fr. Oehlerich* at udgive et lille Landbrugsblad »Husmandsbladet« paa Lolland-Fal-

ster. Han opfordrede allerede i det første Nummer af »Husmandsbladet« til Oprettelsen af »Sogneforeninger« med det Formaal at fremme det lille Jordbrug. Paa dette Grundlag dannedes i den følgende Tid en Række saadanne Sogneforeninger baade paa Lolland-Falster og paa Sjælland. Egentlig skulde disse Foreninger virke paa den bredest mulige Front og beskæftige sig med alt, hvad der kunde have Betydning for Husmandsbruget, men i Virkeligheden arbejdede de hovedsagelig for Frøavl og Frøsalg. Resultaterne af disse første virkelige Husmandsforeningers Virksomhed blev dog yderst beskedne, og de sygnede derfor snart hen og forsvandt.

Den begyndende Andelsbevægelse og Diskussionerne om Jordspørgsmaalet i 1880erne og 1890erne med samt det politiske Røre, de gav Anledning til, blev i Forening med Husmandsrejserne det umiddelbare Grundlag for den moderne Husmandsbevægelse herhjemme og for Udviklingen af vore Dages Husmandsorganisationer. Medens Husmændene tidligere ofte havde betragtet deres egen Jord og dens Dyrkning som en Klods om Benet eller dog som en mindre væsentlig Biting, saa fik de nu efter Andelsorganisationernes Fremtrængen Tro paa Mulighederne for Arbejdet med deres egne Brug. Da de sidste Tiaar af det 19. Aarhundrede nu desuden var præget af en stor Udvandring til Nordamerika og en betydelig Indvandring til Byerne af de unge rod- og jordløse Folk paa Landet, saa tog Regeringen i 1894 Initiativet til at gennemføre en Lov om Nedsættelse af en Landbokommission til at udarbejde Forslag om en Revision af den bestaaende Lovgivning vedrørende Jords Udstykning og Sammenlægning. Desuden skulde Kommissionen overveje Midler til at skaffe Landarbejdere Jord paa rimelige Vilkaar. Baade i Kommissionen og paa Rigsdagen kæmpede to principielt forskellige Anskuelser mod hinanden. Den ene Opfattelse gik ud paa, at de Jordlodder, man vilde skaffe Landarbejderne, skulde være saa store og af en saadan Beskaffenhed, at en Familie kunde leve selvstændigt af den uden at behøve

at tage Arbejde for andre. Ifølge den anden Opfattelse skulde man lige modsat give Brugene en saa beskeden Størrelse, at Besidderne blev nødt til at supplere Indtægterne fra deres egen Bedrift med Indkomst af Dagløn for Arbejde hos fremmede. Den bagved liggende Hensigt var naturligvis at fremskaffe eller bevare Arbejdskraft til Fordel for de større Brug. Resultatet af det hele, Loven af 24. Marts 1899 om Tilvejebringelse af Jordlodder til Landarbejdere, var mest præget af det sidste Synspunkt: de Husmandsbrug, som oprettedes efter denne Lov, blev gennemgaaende for smaa til, at en Familie kunde skaffe sig Udkommet ved Brugets Drift. Ved den som Fortsættelse af Loven af 1899 helt op til vore Dage videreførte Lovgivning paa dette Omraade er denne Mangel sammen med andre Ulemper forlængst blevet afhjulpet. Derudover er denne Lovgivnings Bestemmelser blevet udvidet og forbedret i mange Retninger. Til Trods for sine Mangler blev Loven af 1899 dog af den største Betydning ved det Røre, den vakte om Husmandssagen og Jordspørgsmaalet. Husmandsstanden hentede en mægtig Stimulans til Bestræbelserne for sin egen Udvikling fra den Kendsgerning, at dens Forhold og Velfærd faktisk var blevet et almindeligt Diskussionsemne, ja et politisk Kampspørgsmaal, og at Husmandsbrugets sunde Udvikling efterhaanden overalt blev anerkendt som et Samfundsspørgsmaal af Interesse for alle Kredse af Befolkningen.

Fra nu af, netop ved Aarhundredskiftet, bryder Husmandsbevægelsen igennem i sin endnu bestaaende Form ved Dannelsen af Husmandsforeninger ud over hele Landet. I de umiddelbart foregaaende Aar var ganske vist enkelte Foreninger allerede blevet stiftet. Den i 1896 oprettede Forening i Klim i Thisted Amt regnes almindeligvis for Danmarks første egentlige Husmandsforening. Foruden Thistedegnen var ogsaa Køge-, Viborg- og Skiveegnen Brændpunkter for den første Dannelse af Husmandsforeninger. Disse Foreningers Hovedformaal var naturligt nok overalt den faglige Dygtiggørelse. Men ved

Siden heraf satte Foreningerne sig fra første Færd et andet Maal, som forklares af Fortidens uselvstændige, afhængige Forhold, og som var lige saa hæftigt attraaet som det første, nemlig Selvstændighed. Kravet om Selvstændighed refererede sig først og fremmest til Administrationen af Statens Bevillinger til Støtte af Husmandsbruget, nemlig Bevillingerne til Husmandsrejser, Præmiering af ypperligt dyrkede Husmandslodder og Præmielaan. Denne Administration havde i Fortiden været overladt Landboforeningerne. Nu krævede Husmandsforeningerne naturligvis, at denne Administration skulde overlades til dem. Fra 1902 til 1909 stod der Kamp mellem de to Foreningsgrupper herom. I 1907 blev Administrationen delt mellem de to Parter. Denne Ordning var dog en Halvhed og ikke holdbar. Endelig blev i 1909 den hele Administration af Statens Understøttelse til Husmandsbruget overdraget Husmandsforeningerne. Dermed havde dette Spørgsmaal fundet sin naturlige og endelige Løsning, og Husmandsforeningerne havde naaet deres eftertragtede Maal paa dette principielle Punkt.

Inden for Husmandsbevægelsen opstod Tanken om Dannelsen af Fællesforeninger umiddelbart efter Oprettelsen af de første Enkeltforeninger. Paa et Møde i Køge i 1901 foreslog Formanden for Herfølge Husmandsforening, *Karl Hansen,* Ankerstræde, Dannelsen af en landsomfattende Sammenslutning af danske Husmandsforeninger. Tanken vandt Tilslutning, og Sammenslutningen blev oprettet under Navn af »Dansk Husmandsforening«. Personlige Uoverensstemmelser mellem Bestyrelsens Medlemmer lammede Sammenslutningens Virkeevne. Formanden, Fr. Oehlerich, gik af, og Foreningen opløstes et Aars Tid efter sin Oprettelse uden at have udført noget egentligt Arbejde. Husmandsforeningerne tog denne Fiasko til Følge og besluttede sig i Stedet for til at slutte sig sammen efter Landsdele. Paa den Maade blev det faktiske Fællesskab mellem de sammensluttede Foreninger større, og de stedlige Husmandsføreres Evner og Initiativ kunde foreløbig komme til

mere frugtbar Anvendelse. Følgende Oversigt viser Tidspunktet for samtlige Fællesforeningers Dannelse:

»De fynske Husmænds Landboforeninger« (siden ændres Navnet til »De samvirkende Husmandsforeninger i Fyns Stift«), oprettet 1902.

»De samvirkende sjællandske Husmandsforeninger«, oprettet 1902.

»De samvirkende jydske Husmandsforeninger«, oprettet 1902.

»De samvirkende bornholmske Husmandsforeninger«, oprettet 1903.

»De samvirkende lolland-falsterske Husmandsforeninger«, oprettet 1907.

»De samvirkende sønderjydske Husmandsforeninger«, oprettet 1920.

I øvrigt bragte den første Landsorganisations hurtige Opløsning ikke noget kendeligt Skaar i Foreningsdannelsens Udvikling. Lokale Husmandsforeninger oprettedes i stigende Tal over hele Landet, og de faar i Aarene før 1910 efterhaanden den Form og det Præg, som de har bevaret lige til vore Dage. Bevægelsens vældige Vækst i denne Tid fremgaar af Stigningen i Antallet af Foreninger og Medlemmer. I 1904 fandtes der her i Landet 140 Husmandsforeninger med 9000 Medlemmer, medens Antallet af Foreninger i 1910 var steget til 660 med ca. 35.000 Medlemmer.

I Modsætning til Landboforeningerne har Husmandsforeningernes Virksomhed foruden faglige og erhvervspolitiske Formaal desuden bestandig omfattet sociale og socialpolitiske Opgaver. En lang Tid gjorde der sig her en interessant Forskel gældende mellem Jylland og Øerne, idet de jydske Husmænd lagde Hovedvægten paa de faglige Opgaver, medens Husmændene paa Øerne i højere Grad beskæftigede sig med de sociale Spørgsmaal.

Hvad det faglige Arbejde angaar, saa har Foreningerne til

Formaal at fremme Udviklingen af Husmandsbruget og det mindre Landbrugs Bierhverv gennem Støtte og Vejledning for Medlemmerne med Hensyn til Agerbrug, Kreaturhold, Frøavl, Havebrug, Fjerkræavl, Biavl, Husflid m. v., ligesom man ved Staldbedømmelser og Konkurrencer mellem hele Markbrug søger at fremme den enkeltes Initiativ og Kappeiver. Den omtalte Støtte og Vejledning ydes fortrinsvis gennem ansatte Konsulenters forskelligartede Virksomhed, især Foredrag, Skole- og Hjemmekursus, arrangerede Fællesrejser for Medlemmer etc. Fællesforeningerne har dertil det særlige Formaal at samle Medlemsforeningerne om fælles Opgaver og at lede Arbejdet paa at løse disse samt at administrere Statens Tilskud til Husmandsbrugets Fremme og overvaage dettes gode Anvendelse. Statstilskudets Størrelse staar i Forhold til Foreningernes eget Udlæg til vedkommende Formaal. I øvrigt finder der jævnlig et imtimt Samarbejde Sted mellem de lokale Husmandsforeninger paa den ene Side og lokale Landboforeninger, Avlsforeninger, Kontrolforeninger eller andre Foreninger paa den anden Side, særlig med Hensyn til Konsulentvirksomhed og Dyrskuer samt Frøavl og Frøsalg.

S. Bertelsen.

Husmandsforeningernes socialpolitiske Arbejde var i lang Tid ikke præget af den samme Endrægtighed som det faglige. Dette Arbejde har for Eftertidens Betragtning givet sig de monumentaleste Udtryk i nogle Resolutioner og Manifester, af hvilke især en enkelt, »*Køgeresolutionen*«, ikke blot er blevet

skelsættende i den danske Husmandsbevægelses Udvikling, men ogsaa vakt Opmærksomhed i fremmede Lande. Paa de sjællandske Husmandsforeningers første Sendemandsmøde (Dele-

Jørgen Nielsen, Viby.

geretmøde) i Køge i 1902, hvor »De samvirkende sjællandske Husmandsforeninger« blev oprettet, holdt Husmændenes varme Talsmand, Godsinspektør *S. Bertelsen,* Høng, et Foredrag om Husmandsbrugets Stilling til Tidens store sociale Spørgsmaal med særlig Henblik paa Jord- og Skattespørgsmaalet. Efter

Foredraget nedsattes et Udvalg, som fremsatte et Forslag til Resolution, der derefter blev vedtaget enstemmigt af Sendemandsmødet. Denne Resolution er siden blevet kendt under Navn af »Køgeresolutionen«. Det afgørende Indhold i denne temmelig lange Resolution, som Godsinspektør Bertelsen er den egentlige Ophavsmand til, er blevet udtrykt kort saaledes: »Hel Grundskyld og fuld Frihandel«*). Dette har indtil vore Dage været Kernen i den danske Husmandsstands sociale Program.

Emil Rasmussen.

De jydske Husmænd med deres Leder, *Jørgen Nielsen,* Viby, i Spidsen, vægrede sig foreløbig ved at slutte sig til Køgeresolutionen uden Forbehold, men ved en Resolution, vedtaget af »De samvirkende jydske Husmandsforeninger«s Sendemandsmøde i Aarhus 1906, skete der dog en tydelig Tilnærmelse til »Køgeresolutionen«s Hovedprincipper. Ved samme Lejlighed tog man Skridt til at forberede Dannelsen af en ny Landsorganisation, idet man nedsatte et staaende Udvalg, der fungerede som en Slags Hovedbestyrelse for den endnu ikke skabte Landssammenslutning. Efter at forskellige personelle Forskydninger havde forberedt Vejen, indkaldte denne Hovedbestyrelse til et to-Dages Landsmøde i Odense i 1910 med det Hovedformaal at faa skabt en virkelig Landsorganisation med et af Fællesforeningerne godkendt socialpolitisk Program. Ved dette

*) P. Jeppesen, Drusebjerg: »Husmandsbevægelsens Historie gennem 25 Aar«.

de danske Husmænds første Landsmøde, hvor de fynske Husmænds Fører, *Emil Rasmussen*, Rue Hed, holdt Hovedtalen, herskede der fuld Enighed om alle de afgørende Hovedspørgsmaal. Landsmødet vedtog Oprettelsen af en Landsorganisation, »De samvirkende danske Husmandsforeninger«, der siden har været de danske Husmandsforeningers fornemste Organ og Repræsentation. I Landsorganisationens Love blev det paalagt dens Bestyrelse mindst at indkalde til Landsmøde en Gang forud for hvert ordinært Valg til Folketinget. Landsmødet sluttede med Vedtagelsen af et Manifest, »Odense-Manifestet«, en udvidet Gentagelse af »Køgeresolutionen«.

Husmandsforeningsbevægelsen var med Landsmødet i Odense i 1910 bragt i fast Form paa alle Omraader. De følgende Aar indtil Verdenskrigen var en stille Periode for Husmandsforeningerne. Den nydannede Landsorganisation arbejdede heldigt paa Organiseringen af et frugtbart Samarbejde mellem Fællesforeningerne, medens Bestræbelserne for at realisere et i Odense-Manifestet indeholdt Forslag om Dannelsen af et Landbrugsraad mislykkedes. I »Odense-Manifestet« var det blevet paalagt Bestyrelsen for »De samvirkende danske Husmandsforeninger« paa Grundlag af Manifestet at udarbejde et egentligt Program for den hele Husmandsbevægelse og forelægge dette for det følgende Landsstævne. Bestyrelsen efterkom dette Paalæg, og paa et nyt Landsstævne i Odense i 1913 vedtoges »*Husmandsbevægelsens Program*«, som i Princippet er i nøje Overensstemmelse med »Odense-Manifestet«. I dette Program fastlagde Husmandsforeningerne Emner og Maal i deres faglige Arbejde for Planteavl, Husdyrbrug m. v. paa lignende Maade, som dette allerede var sket indenfor Landboforeningerne, dog naturligvis med saadanne Afvigelser, som de smaa Brugs særlige Karakter maatte gøre naturlige.

Husmandsstandens sociale og socialpolitiske Maal er i Husmandsbevægelsens Program udtrykt saaledes:

»Lige og almindelig Valgret for alle fuldmyndige Mænd

og Kvinder; Hjælp ydet paa Grund af uforskyldt Nød berøver ingen Valgretten.

Folkets Ret til Fædrelandets Jord befæstes og udvides.

Da Grundenes Værdi saavel i By som paa Land skyldes Samfundets Liv og Virksomhed, bør Bestræbelserne gaa i Retning af at inddrage de samfundsskabte Grundværdier til offentlig Eje gennem en Grundskyld. Under Overgangen til denne bibeholdes en Skat med stadig stigende Skala paa Formue og Indkomst.

For yderligere at lette det arbejdende Folk Adgang til Jord ydes der af Staten, uden Rentetab for denne, Laan til Oprettelse af Husmandsbrug til Udstykningsforeninger, Byggeforeninger o. lign. Brugene bliver Selvejendom, dog at Forrentningen af Jordens Værdi bliver fast, offentlig Grundbyrde til Staten.

Len og Stamhuse frigives, og den ved Frigivelsen fremkaldte øgede Værdi inddrages til Staten, ligesom i det hele taget det offentliges Interesser i disse Besiddelser varetages.

Finanstolden nedsættes gradvis, indtil den helt kan bortfalde. Beskyttelsestolden ophæves planmæssigt og gradvis.

Vor Skoleundervisning, saavel i Børne- som Ungdomsskoler, lægges saaledes, at alle har lige Adgang til en fyldig Undervisning, som Evner og Attraa anbefaler. Hjemmenes Ret til at ordne Skolens Anliggender befæstes og udvides.

Sundheds- og Alkohollære indføres som et fast Fag i Skolerne«.

Med Verdenskrigens Udbrud kommer Husmandsforeningerne pludselig og uventet til at spille en ganske ny Rolle, idet Foreningerne anmodes om at lade sig repræsentere i en Række af Krigstidens ekstraordinære Kommissioner, Raad, Udvalg etc. Husmandsforeningernes Hovedrepræsentant i hele dette store Arbejde blev *Niels Frederiksen*, Karleby, Karl Hansen, Ankerstrædes, Afløser som Formand for »De samvirkende sjællandske

Husmandsforeninger«. Ved et nyt Landsstævne i Odense i 1916 understreger Husmandsforeningerne især de to Krav: lige Skat paa lige Jord og Gennemførelse af en Lov om Besiddelsesform og Anvendelse af Jord i offentlig Eje til Gavn for og Udvidelse af det mindre Landbrug. Dette sidste Krav bliver i den følgende Tid et Hovedformaal for Husmandsforeningernes Virksomhed, bl. a. fordi det opskruede Prisniveau havde gjort det endnu vanskeligere end før for unge, uformuende Folk paa Landet at skaffe sig Jord og Hjem paa rimelige Betingelser. Ved Jordlovene af 1919 blev væsentlige Dele af Husmandsforeningernes Program paa dette Omraade gennemført, ligesom Foreningernes mest fremstaaende Repræsentant i Krigs- og Efterkrigstiden, daværende Folketingsmand Niels Frederiksen, som Formand for »*Statens Jordlovsudvalg*«, siden den Tid har været den ledende Administrator ved Gennemførelsen af dette omfattende og overordentlig betydningsfulde Kompleks af Love.

Efter Nordslesvigs Genforening med Moderlandet i 1920 dannedes der hurtigt en Række Husmandsforeninger i Sønderjylland. Hovedparten af disse har forenet sig i »De samvirkende sønderjydske Husmandsforeninger«, som igen har tilsluttet sig »De samvirkende danske Husmandsforeninger«. Husmandsforeningerne paa Als, i Sundeved samt nogle Foreninger i den nordlige Del af Sønderjylland sluttede sig dog ikke til den sønderjydske Fællesforening, men til »De samvirkende jydske Husmandsforeninger«.

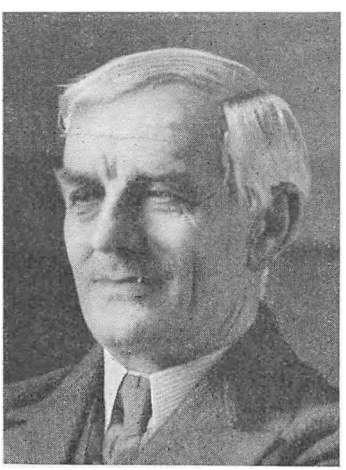

Jens Holdgaard.

Den sidste Halvdel af 1920'erne blev en forholdsvs rolig Tid for de danske Husmandsforeninger. Med Landbrugskrisens

Begyndelse i 1929—30 indledtes derimod for Husmandsforeningerne ligesom for de andre danske Landbrugsorganisationer en ny Epoke, præget af Bestræbelser for bedst muligt at værne Medlemmernes økonomiske Interesser gennem den onde Tid, gennem hvilken *Jens Holdgaard,* som Formand for De samvirkende danske Husmandsforeninger, spillede en Hovedrolle i disse Foreningers Virksomhed.

Følgende Oversigt viser nogle Hovedtræk i Udviklingen af Husmandsforeningerne i dette Aarhundrede.

Husmandsforeninger.

	Foreninger	Medlemmer
1904	140	9.000
1910	660	34.500
1920	1102	81.400
1930	1231	82.419
1937	1275	90.100

Der findes nu her i Landet (1937) 1275 lokale Husmandsforeninger (som Regel Sogneforeninger) med ca. 90.000 Medlemmer. Der eksisterer altsaa Husmandsforeninger i ca. to Trediedele af samtlige Landets Sogne. De lokale Husmandsforeninger er forenet i større Fællesforeninger eller Kredse, der omfatter et Amt eller en større Del af et saadant. Disse Amts- eller Kredsforeninger — enten hver for sig eller nogle faa Naboforeninger i Fællesskab — har til Varetagelse af Sammenslutningens Opgaver ofte antaget en Sekretær samt som Regel en eller flere Konsulenter eller Assistenter for et eller flere af følgende Arbejdsomraader: Planteavl*), Husdyrbrug, Havebrug, Grundforbedring, Regnskabsføring eller Husholdning. Amts- eller Kredsforeningerne er igen tilsluttet en af de tidligere anførte 6 store Landsdelsorganisationer. Enhver af disse Sammenslutninger afholder regelmæssig et aarligt Sendemandsmøde, hvortil de tilsluttede Foreninger sender Sende-

*) I 1935 gennemførtes bl. a. ialt 1262 Forsøg af Husmandsforeningerne.

mænd i Forhold til Antallet af deres Medlemmer. Sendemandsmødet er Organisationens øverste Myndighed. Landsdelsorganisationerne har som Regel nedsat en Række staaende Udvalg som f. Eks. Planteavlsudvalg, Husdyrbrugsudvalg, Havebrugsudvalg, Husmandsudvalg, Fjerkræudvalg, Rejse- og Præmieringsudvalg, Husholdningsudvalg, Skoleudvalg. Den jydske, sjællandske og fynske Landsdelsorganisation udgiver hver for sig et Medlemsblad for deres Medlemmer. De 6 Landsdelsorganisationer er endelig tilsluttet Landsorganisationen »De samvirkende danske Husmandsforeninger«, der som tidligere omtalt stiftedes i sin foreløbige Skikkelse i 1906 og fik sin varige Form i 1910. I 1918 fik denne Organisation sit faste Sekretariat og Kontor i København. »De samvirkende danske Husmandsforeninger«s Formaal er at skabe Ensartethed og et frugtbart Samarbejde mellem de tilsluttede Landsdelsorganisationer uden at gøre Indgreb i disses Selvstændighed samt at repræsentere alle de til Fællesledelsen hørende Husmandsforeninger over for Lovgivningsmagten og andre Erhverv. Landsorganisationen arrangerer et *Landsstævne* forud for hvert Valg til Folketinget og foretager Indstilling til Landbrugsministeriet vedrørende Fordelingen paa Landsdelsorganisationerne af Statens Tilskud til Husmandsbrugets Fremme. Endelig har Landsorganisationen nedsat tre Udvalg, nemlig Udvalg til Fællesindkøb af Redskaber og Maskiner, et Husdyrbrugsudvalg og et Husholdningsudvalg.

Fra 1932 danner »De samvirkende danske Husmandsforeninger« sammen med »De samvirkende danske Landboforeninger« og »De samvirkende danske Andelsselskaber« Landbrugets Fællesrepræsentation og øverste Organisation »Landbrugsraadet«.

AVLS- OG KONTROLFORENINGER m. v.

1. Hesteavlsforeninger.

De første Foreninger til Hesteavlens Fremme i Danmark opstod i 1830erne. Disse første Hesteavlsforeningers Formaal

var Indkøb af Fuldblodshingste eller andre forædlede Hingste, der var for dyre for Enkeltmand. Siden opstod der i Jylland lignende Sammenslutninger eller »Aktieselskaber« af Bønder til Indkøb af jyske Hingste. Da Staten fra 1845 begyndte at udstationere sine Halvblodshingste, standsede denne Foreningsvirksomhed, saa længe Halvblodshingstene var i Kurs. Men ind i 1850erne kommer der atter Foreninger frem til Indkøb af forædlede Hingste, og i 1860erne opstaar der andre Foreninger, især i Vestjylland, til Indkøb af jyske Hingste. Bevægelsen voksede stærkt i 1870erne efter den fransk-tyske Krig, der næsten havde tømt Landet for Handelsheste, saaledes at Priserne for disse kom til at ligge meget højt. Bevægelsen fortsatte fremdeles i 1880ernes Krisetid, saaledes at der omkring 1890 formentlig fandtes 75 saadanne Foreninger. Alle disse »Aktieselskaber« havde imidlertid intet andet Formaal end Indkøb af en Hingst til Brug for Aktionærerne og eventuelt tillige for andre Hoppeejere; derimod gennemførte de ikke Kaaringer, d. v. s. Udvalg af de Hopper, som de indkøbte Hingste skulde anvendes til.

A. Hesteavlsforeninger for jyske Heste.

Imidlertid oprettedes i 1879 »*Foreningen til Hesteavlens Fremme*« paa Bornholm. Denne Forening havde i Modsætning til de foran omtalte »Aktieselskaber« til Formaal ikke blot at indkøbe Hingste, men ogsaa at kaare de Hopper, til hvis Bedækning Hingstene skulde anvendes. For saa vidt maa denne Forening betegnes som Danmarks første egentlige Hesteavlsforening*). Det var dog Oprettelsen af Hesteavlsforeningen »*Jyden*« i Egnen Vest for Aarhus den 26. Februar 1887, der blev det egentlige Udgangspunkt for Dannelsen af vore moderne danske Hesteavlsforeninger. Hesteavlsforeningen »Jyden« var

*) Allerede i 1839 var der blevet oprettet en Hesteavlsforening paa Bornholm, men den ophørte snart at virke som Hesteavlsforening og fik ingen nævneværdig Betydning for Avlen.

iøvrigt mere ideelt anlagt end de senere dannede Foreninger, idet den havde Karakteren af »et Stutteri, fordelt paa mange Hænder, men under fælles Ledelse«. Foreningen indkøbte i Begyndelsen ikke Hingste, men afholdt Kaaringer for baade Hingste og Hopper i Aarhus-egnens gode Hestebestand. Dens Medlemmer havde ogsaa Pligt til at holde kaarede Hopper og lade disse bedække af kaarede Hingste. Kun hvis saadanne manglede, skulde Foreningen træde til og anskaffe en brugbar Hingst. Til Indkøb af Hingste optoges Laan paa Grundlag af Medlemmernes solidariske Ansvar. Hesteavlsforeningen »Jyden« samarbejdede med »Foreningen af jydske Landboforeninger« bl. a. derigennem, at denne sidste Sammenslutning valgte et fast Medlem af »Jyden«s Kaaringsudvalg. Den senere Statskonsulent *J. Jensen,* som havde arbejdet energisk for »Jyden«s Oprettelse, beklædte denne Post i en lang Aarrække.

J. Jensen.

Kort efter »Jyden«s Oprettelse vedtoges Husdyrloven af 1. April 1887, hvorefter der ydedes Statstilskud til Indkøb af Hingste ved Foreninger. Dette gav Stødet til Oprettelse af en Mængde Hesteavlsforeninger først og fremmest i Jylland. Disse Foreninger blev nok dannet med »Jyden« som Forbillede; men de adskilte sig dog i Reglen fra denne Forening derved, at Anskaffelsen af Hingste var deres Hovedformaal, medens Kaaring af de Hopper, Hingsten skulde anvendes til, traadte i Baggrunden eller bortfaldt. De enkelte Hesteavlsforeninger, som ikke til at begynde med havde ejet Hingste, men arbejdet for

andre specielle Formaal som Indkøb af Hoppeføl og Plage etc., gik nu ogsaa efterhaanden over til at købe Hingste paa Grundlag af Statstilskud.

Paa Initiativ af Landhusholdningsselskabets Konsulent i Hesteavl, senere Statskonsulent, J. Jensen og efter et forberedende Arbejde af »Foreningen af jydske Landboforeninger«s Husdyrudvalg dannedes allerede i 1888 en Sammenslutning af Hesteavlsforeninger i Jylland under Navn af »*De samvirkende jydske Hesteavlsforeninger*«, som igen var indordnet under »Foreningen af jyske Landboforeninger«. Denne Indordning, der havde Karakter af et snævert og vellykket Samarbejde, gav sig især til Kende ved, at Landboforeningernes Samtykke krævedes til Afholdelse af alle større Udgifter, samt derved at Landboforeningerne valgte et Medlem af Bestyrelsen for »De samvirkende jydske Hesteavlsforeninger« (det faste Kaaringsmedlem). Denne Stilling beklædtes fra første Færd og siden i en lang Aarrække af Konsulent J. Jensen, der 2 Aar efter »De samvirkende jyske Hesteavlsforeninger«s Dannelse og for en Del som Følge af denne Udvikling udnævntes til Statskonsulent.

Ved en Revision af Husdyrloven af 1893 forhøjedes Statstilskudet til Hesteavlsforeningernes Hingsteindkøb, medens til Gengæld ethvert Tilskud til Indkøb af Hoppemateriale faldt bort. Lovens Bestemmelser førte de ældre »Aktieselskaber« til at bringe deres Love i nærmere Overensstemmelse med Lovene for de nydannede Hesteavlsforeninger. Paa samme Maade blev en Anbefaling i Motiverne til Lovforslaget om, at ogsaa de ældre Hesteavlsforeninger i Jylland burde slutte sig til »De samvirkende jydske Hesteavlsforeninger« i Almindelighed taget til Følge. Følgende Oversigt over »De samvirkende jydske Hesteavlsforeninger«s Udvikling til Dato giver samtidig Hovedlinierne i Udviklingen af den samlede Hesteavlsforeningsbevægelse i Jylland:

De samvirkende jydske Hesteavlsforeninger.

	Foreninger	Antal Hingste	Medlemmer
1887	14	—	—
1890	49	—	—
1900	125	160	—
1910	270	312	—
1920	230	350	24.900
1930	105	120	11.000
1937	130	130	12.000

Oversigten afspejler i store Træk Hesteavlens Kaar i Jylland gennem de sidste Par Menneskealdre: Den jævne, stærke Stigning fra Hesteavlsforeningernes første Tid til Efterkrigens første Aar, det dybe Fald i 1930ernes værste Krisetid og den langsomme Regeneration, som siden er indtraadt. »De samvirkende jydske Hesteavlsforeninger« er efterhaanden blevet en helt selvstændig Sammenslutning, idet Indordningen under »Foreningen af jydske Landboforeninger« ophørte. Samarbejdet med denne Organisation fortsættes dog, bl. a. derved at »De samvirkende jydske Hesteavlsforeninger« vælger et Medlem af »Foreningen af jydske Landboforeninger«s Udvalg for Husdyravl og Husdyrbrug.

I det Omfang rationel Avl af jyske Heste efterhaanden har fundet Udbredelse paa Øerne, er der ogsaa der dannet Hesteavlsforeninger for disse. Saavel Avlens Udvikling som Foreningsbevægelsen paa Øerne er dog kommet senere end i Jylland og har i det hele støttet sig til Forholdene i Jylland som et Forbillede. Hesteavlsforeningerne for jyske Heste paa Øerne har efterhaanden sluttet sig sammen i følgende Landsdelsorganisationer: »De samvirkende fynske Hesteavlsforeninger for jydsk Avl«, oprettet 1893 (omfatter 12 Hesteavlsforeninger med 16 Hingste og ca. 425 Medlemmer samt ca. 120 personlige Medlemmer), »Samvirkende sjællandske Hesteavlsforeninger for Avl af jydske Heste«, oprettet 1930 (omfatter 8 Hesteavlsforeninger med 8 Hingste og ca. 300 Medlemmer) og »De samvirkende lolland-falsterske Hesteavlsforeninger«, oprettet 1913

(omfatter 6 Hesteavlsforeninger med 7 Hingste og ca. 190 Medlemmer).

B. Hesteavlsforeninger for Heste af lettere Race.

a. *Hesteavlsforeninger for Heste af Frederiksborgrace.*

Det var for Avlen af jyske Heste, at Hesteavlsforeningerne først fik virkelig Betydning. Bevægelsen bredte sig dog hurtigt til Øerne. Det blev naturligt nok indenfor Frederiksborgavlen, Foreningsbevægelsen tidligst kom til Udtryk. Dette skete i 1889 ved Oprettelsen af »*Frederiksborg Amts Hesteopdrætterforening*«, som stadig er virksom. Denne Forening indtager dog en Slags Særstilling mellem Hesteavlsforeningerne indenfor Frederiksborgavlen først og fremmest derved, at den ikke holder Hingste. Foreningen, der arbejder for Frederiksborgavlens Fremme i Almindelighed, afholder Plageskuer, indkøber Avlsdyr til Medlemmerne og foretager Afkomsundersøgelser. Den er delt i 29 Kredse med en Kredsbestyrer i hver og har ca. 400 Medlemmer. Foruden »Frederiksborg Amts Hesteopdrætterforening« er der imidlertid i Tidens Løb vokset en Række lokale Hesteavlsforeninger for Heste af Frederiksborgrace frem rundt omkring paa Sjælland. Disse Foreninger, der i Reglen er Sogneforeninger med en enkelt Hingst, har sammen med en Række private Hingstejere og et større Antal Enkeltpersoner sluttet sig sammen i Landsdelsorganisationen »*De samvirkende sjællandske Frederiksborg-Hesteavlsforeninger*«. Det er denne Sammenslutnings fornemste Formaal at virke for, at Frederiksborgavlen i alle Egne af Sjælland efterhaanden faar et konstant og ensartet Præg. Sammenslutningen omfatter 31 Hesteavlsforeninger med ca. 800 Medlemmer samt ca. 40 private Hesteejere og ca. 600 personlige Medlemmer.

Som tidligere omtalt oprettedes Danmarks første egentlige Hesteavlsforening i 1879 paa Bornholm under Navn af »*Foreningen til Hesteavlens Fremme paa Bornholm*«. Denne For-

ening, som bestaar den Dag i Dag, virker ogsaa for Fremme af Frederiksborgavlen.

b. *Hesteavlsforeninger for andre lette Heste end Frederiksborgheste samt for flere Racer af lette Heste.*

Den første større Hesteavlsforening her i Landet for andre lette Heste end Frederiksborgheste oprettedes i 1891 paa Fyn under Navn af »*Foreningen til Køre- og Ridehesteavlens Fremme i Fyns Stift*«. Denne Forening eksisterer endnu, den har ca. 240 Medlemmer og virker gennem Afholdelse af et aarligt Skue ved Brahetrolleborg fortrinsvis for Fremme af Oldenborgavlen, medens Avlen af andre lette Heste spiller en underordnet Rolle i dens Arbejde. Paa Bornholm oprettedes i 1902 »*Foreningen til Remonteavlens Fremme paa Bornholm*«. Denne Forening har dog aldrig faaet større Betydning. I 1904 stiftedes »*Frederiksborg Amts Hesteavlsforening for Halvblod*«. Denne Forening bestaar formelt endnu, selv om dens praktiske Virksomhed efterhaanden er gaaet i Staa. Den arbejdede for Avl af Rideheste ved Krydsning af Frederiksborghopper med Halvblodshingste. Af større Betydning blev Oprettelsen af »*Foreningen til den lette Hesteavls Fremme i Fyns Stift*« i 1906 (i 1930erne blev Navnet forandret til »*Fyns lette Hesteavl*«). Ogsaa denne Forening bestaar den Dag i Dag og har ca. 135 Medlemmer. Den arbejder for Fremme af den lette Hesteavl, fortrinsvis af Oldenborgheste og dermed beslægtede Hestetyper samt, i mindre Udstrækning, af Fuldblod. Foreningens Hovedvirksomhed er Afholdelse af Kaaringer; men desuden virker den for sit Formaal gennem Stambogsvirksomhed og Indkøb af Hopper, Plage og Føl etc. I 1919 dannedes »*De samvirkende sjællandske Hesteavlsforeninger for svært Halvblod*« med det Formaal at fremme Avlen af Oldenborgheste paa Sjælland. Som aktive Medlemmer optages lokale Hesteavlsforeninger, Konsortier og private Hesteejere, der har faaet kaaret Hingste af svært Halvblod paa 3 Aar eller der-

over. Sammenslutningen omfatter 3 Hesteavlsforeninger med 4 Hingste og 130 personlige Medlemmer.

Avlen af Frederiksborg- og Oldenborgheste, især de første, har i nyeste Tid bredt sig fra Øerne til Jylland, hvor de er mest udbredt i Randers Amt, Sønderjylland og for Frederiksborghestens Vedkommende i Vendsyssel. Til Fremme og Brug af disse to Hesteracer i Jylland oprettedes i 1930 »Foreningen til Frederiksborg- og Oldenborgavlens Fremme i Jylland«. Foreningen virker gennem Afholdelse af Kaaringer og Dyrskuedeltagelse samt ved Indkøb og Bortauktionering af Avlsdyr etc. Paa Lolland-Falster oprettedes endelig i 1936 »*Foreningen til Oldenborg- og Frederiksborgavlens Fremme paa Lolland-Falster*«. Foreningen har endnu kun personlige Medlemmer, ca. 30 ialt.

For den lettere Hesteavl herhjemme under eet oprettedes endelig i 1929 »*Landsorganisationen for lettere Hesteavl i Danmark*«. Det er denne Organisations Formaal at fremme Danmarks Hesteavl i Almindelighed og Avlen af lettere Heste i Særdeleshed. Organisationen afholder Eliteskuer, udgiver et Medlemsblad, Halvmaanedsbladet »Hippologisk Tidsskrift«, og stiller Konsulenthjælp til Raadighed for Medlemmerne. Desuden afholder den to aarlige Travløb paa Banen i Klampenborg. Landsorganisationen omfatter 13 Enkeltforeninger med ialt ca. 3500 Medlemmer.

C. *Hesteavlsforeninger for belgiske Heste.*

Den første Belgierhingst »Brillant«, der kom her til Landet, blev indført til Vestsjælland i 1894. Belgier-Avlen udbredte sig først paa Sjælland, især efter at Belgierhesten havde vundet Førstepræmie mellem Verdens svære Trækheste paa Verdensudstillingen i Paris 1900. Fra Sjælland bredte Belgier-Avlen sig til Fyn fra 1907 og siden til de øvrige Landsdele.

Hovedparten af Belgierhingste her i Landet tilhører lokale Hesteavlsforeninger. Disse er sammensluttet i en Række Lands-

delsorganisationer, nemlig »*Belgisk Hesteopdrætterforening for Sjælland*«, oprettet 1915, »*Fyns belgiske Hesteavl*«, oprettet 1917, »*Foreningen for belgisk Hesteavl i Jylland*«, oprettet 1925, og »*Lolland-Falsters belgiske Hesteopdrætterforening*«, oprettet 1930. Disse Landsorganisationer samt »Holbæk Amts økonomiske Selskab«, paa hvis Virksomhedsomraade Belgier-Avlen er meget udbredt, og et betydeligt Antal Enkeltpersoner har sluttet sig sammen i Landsorganisationen »*Den sammensluttede Dansk-Belgiske Hesteavl*«. De sammensluttede Foreninger bevarer fuld Selvstændighed. Landsorganisationen omfatter 39 Enkeltforeninger med 1430 Medlemmer samt 1774 personlige Medlemmer. Belgier-Avl og Hesteavlsforeninger for belgiske Heste findes ogsaa paa Bornholm, men kun i forholdsvis beskedent Omfang.

D. Hesteavlsforeninger for mindre Heste.

Avl af mindre Heste er af ganske nye Dato her i Landet og endnu af et meget beskedent Omfang. Dette Arbejde er først og fremmest taget op af »De samvirkende jydske Husmandsforeninger«, under hvilken Organisation der i 1931 er dannet en særlig Organisation »*Sammenslutningen af Hesteavlsforeninger under »De samvirkende jydske Husmandsforeninger*««. Bestyrelsen for denne Sammenslutning bestaar af Medlemmerne af Husdyrbrugsudvalget under »De samvirkende jydske Husmandsforeninger«. Det er Sammenslutningens Formaal at fremme Avlen af Heste, der særlig egner sig for det mindre Landbrug. Den afholder Kaaringer og Dyrskuer, foretager Afkomstundersøgelser, organiserer Stambogsføring og stiller Konsulenthjælp til Raadighed for Medlemmerne. Sammenslutningen omfatter for Tiden ca. 530 Medlemmer i 20 Hesteavlsforeninger, der i Reglen hver ejer en Hingst. De fleste af disse Foreninger findes i Vendsyssel, og de anvendte Hingste er dels af Frederiksborgrace, dels af den norske Vestlandsrace (Nordbaggere). For

disse sidste har Foreningerne startet en selvstændig Stambogsføring.

HESTEAVLSCENTRE

Danmark har kun to Avlscentre for Heste. De er begge Centre for Heste af let Race, idet det ene, Hoppecentret »*Sjælland*«, oprettet 1904 af et Selskab, har til Formaal at fremme Oldenborgavlen paa Sjælland, medens det andet, Avlscentret »*Ny Toftegaard*«, oprettet 1900, er et Opdrætningsstutteri for Frederiksborghingste. Dette sidste Avlscenter er oprettet og ejes af en Forening, som for Tiden har ca. 275 Medlemmer. Paa dette Avlscenter gives Maanedskursus for unge Karle i Opdrætning og Mønstring af Heste.

Det er Avlscenternes Formaal at bevare og udvikle en bestemt Hestetype i Godhed, Ensartethed og sikker Nedarvningsevne ved Renavl under kyndig Ledelse og ved Spredning af Avlsdyr fra Centrene.

2. Kvægavlsforeninger og Kontrolforeninger m. v.

A. Kvægavlsforeninger).*

Tanken om at hidføre Forbedringer i Kvægavlen ved i Fællesskab at forbedre Kvaliteten af de anvendte Avlsdyr var kendt her i Landet allerede i første Halvdel af det 19. Aarhundrede. Bl. a. har Digteren St. St. Blicher i sin Beskrivelse af Viborg Amt i 1839 slaaet til Lyd for saadanne Foranstaltninger. I den følgende Tid begyndte Landboforeningerne ganske smaat at realisere Tanken ved Indkøb og Udstationering af »Springtyre«. Dette skete f. Eks. i »Viborg Amts landøkonomiske Selskab« saa tidligt som i 1846. Udstationering af de fra Angel til Øerne indførte Anglertyre forekom ogsaa, f. Eks. omkring 1860 i »Frederiksborg Amts Landboforening« og omkring 1870 ved »Svendborg Amts landøkonomiske Selskab«. I 1854 oprettedes

*) Paa Sjælland og Bornholm kaldes disse Foreninger »Tyreforeninger« eller »Tyreholdsforeninger«.

paa Lemvigegnen en »Aktieforening« til Indkøb og Udstationering af gode jyske Tyre. Foreningen virkede gennem en Række Aar med godt Resultat.

Fra gammel Tid havde man i de danske Landsbyer haft Bestemmelser om Hold af »Bytyr«; men disse Bestemmelser indeholdt oprindelig intet om Tyrens Kvalitet. Fra Aaret 1874 ved man, at saadanne Kvalitetskrav blev indsat i Bestemmelserne vedrørende Anskaffelse af Bytyr i Ølholm By i Vejle Amt. Tydeligere end i de foran nævnte mere eksperimentagtige Foranstaltninger ser man saaledes her Nutid og Fremtid udvikle sig kontinuerligt og næsten umærkeligt af en lang uforanderlig Fortid gennem den lille, men altafgørende Fordring til Avlsdyrets Kvalitet. Samme Aar oprettede 20 Landmænd i Aarhusegnen Selskabet »Taurus«, der skulde virke for Renavl af jysk Kvæg ved Indkøb og Udstationering af gode Tyre. Skønt Selskabet opløstes kun 4 Aar efter, kunde dets gode Virkninger senere spores baade direkte ved Forbedring af adskillige Kvægbesætninger paa Egnen og indirekte ved den Interesse og Sans for Anvendelsen af gode Avlsdyr, den havde vakt hos Landmændene. Med lignende Resultater arbejdede i 1880erne en tilsvarende Forening paa Langeland under Navn af »*Aktieselskabet til Kvægavlens Forædling paa Langeland*«.

Af det foregaaende fremgaar det, at man rundt omkring i Landet, men især i Jylland, længe havde følt Savnet af rationelle Foranstaltninger til Forbedring af Kvægets Kvalitet gennem Udvalg af gode Avlsdyr, og at man snart her snart der søgte at finde en brugbar Form for dette Arbejde. Det var ikke alene de praktiske Landmænd, der var optaget af disse Tanker. Paa »Foreningen af jyske Landboforeninger«s Delegeretmøde i 1884 fremsatte Landhusholdningsselskabets Konsulent i Kvægavl, *P. Jessen,* et Forslag til Fremme af Kvægavl og Kvæghold ved en udvidet Virksomhed fra Landboforeningernes Side. Efter dette Forslag skulde der som en Afdeling under hver Landboforening dannes en »Forening til Kvæg-

avlens Fremme«, som bl. a. skulde arbejde gennem kyndigt Udvalg af Tillægsdyr, Anskaffelse af gode Tyre, Stambogsføring etc. Der skulde føres et aarligt Tilsyn med Medlemmernes Springtyre, af hvilke de bedste skulde mærkes og indføres i Stambogen, ligesom Medlemmerne skulde forpligte sig til at lægge til efter de anerkendte Tyre.

»*Foreningen for Sejerslev—Ejerslev—Jordsby Kommuner til Bevarelse og Forbedring af det jyske Kvæg*«, som blev oprettet paa Mors i 1881, regnes af mange for Danmarks første egentlige Kvægavlsforening, da det var dens Hovedformaal at sikre Foreningen en passende Tilgang af gode jyske Tyre af ren og sikker Afstamning, ligesom Medlemmerne var forpligtet til kun at benytte de Tyre, Foreningen havde godkendt. I 1882 udarbejdede Justitsraad *Hvass,* Frederiksdal, et Forslag, som gik ud paa, at der i hvert Sogn skulde oprettes Foreninger, der skulde indkøbe og udnytte gode Tyre. Forslaget, i hvilket Hvass henviser til den foran nævnte Forening paa Mors, blev fremsat i »Randers Amts Husholdningsselskab« i 1883. Aaret efter behandledes Forslaget i et Fællesmøde af Landboforeningerne i Randers Amt, hvor Hvass kunde støtte det med en Henvisning til Konsulent Jessens ovenfor nævnte Forslag. Sagen vandt Tilslutning fra alle Sider og havde til Følge, at der samme Aar oprettedes to Kvægavlsforeninger, i Hald og Hørning, i Randers Amt, og en tredie Forening i Ormslev i Aarhus Amt. De af Hvass udarbejdede Vedtægter for Foreningerne og den Arbejdsmaade, han havde skitseret for disse, blev i adskillige Henseender taget til Forbillede under Oprettelsen og Udviklingen af Kvægavlsforeningerne i Randers Amt, der i betydeligt Omfang kom til at præge Udviklingen af Kvægavlsforeningerne i hele Jylland. »Randers Amts Husholdningsselskab« ydede efter Opfordring af Hvass Sagen økonomisk Støtte i 1886, og i 1887—88 ansatte »Foreningen af jyske Landboforeninger«, som havde vist Spørgsmaalet megen Interesse, en Konsulent med den særlige Opgave at virke for Opret-

telsen af Kvægavlsforeninger. Hele denne Udvikling var saaledes nu kommet godt i Gang og i et fast Spor i Jylland.

Paa Sjælland slog Bevægelsen Rod omtrent paa samme Tid som i Jylland. Initiativet blev her taget af Forpagter *Friis*, Lindersvold. Men medens Kvægavlsforeningernes fornemste Talsmand i Jylland fra første Begyndelse tillidsfuldt havde henvist til Bøndernes paa eget Initiativ allerede opnaaede Resultater paa dette Omraade og iøvrigt bestandig støttet sig til Landboforeningerne i Arbejdet for Sagens Fremme, saa mente Kvægavlsforeningernes første Talsmand paa Sjælland, Forpagter Friis, ikke, at Landmænd og Husmænd havde den fornødne Indsigt og Forstaaelse af Problemets Natur til, at Landboforeningerne virksomt kunde fremme Sagen. Efter hans Mening maatte Kvægavlens Folk derimod drages direkte ind i Arbejdet. Han indbød derfor sammen med 4 andre Mænd til et Møde om Sagen i Foraaret 1884, og Resultatet blev, at Sjællands første Kvægavlsforening den 26. Maj 1884 dannedes under Navn af »*Foreningen til Kvægavlens Forbedring i Roholte Sogn*«. Lovene, som Forpagter Friis havde givet Udkast til, bestemte, at Medlemmerne kun skulde være bundet et Aar. En Foreningstyr blev derpaa indkøbt i Angel.

Kvægavlsforeningernes Opstaaen i Danmark skyldes saaledes det private Initiativ. For Bevægelsens Vækst og videre Skæbne blev det imidlertid af den største Betydning, at Husdyrloven af 1887, umiddelbart efter de første Kvægavlsforeningers Dannelse, indførte en betydelig Statsunderstøttelse for alle Husdyrbrugets Avlsforeninger. For Kvægavlens Vedkommende beløb dette Bidrag sig omkring 1890 til ca. 100 Kr. pr. Forening.

Husdyrlovens Ændring i 1893 befordrede yderligere Kvægavlsforeningernes Udbredelse. Efter Loven af 1887 kunde Statstilskudet til Kvægavlsforeningerne højst udgøre Halvdelen af samtlige Omkostninger ved de gennemførte Foranstaltninger. Denne Klausul bortfaldt efter Lovens Ændring af 1893, ligesom Tilskudets Størrelse herefter kunde stige til 140 Kr. pr.

Tyr. Ved en ny Ændring af Husdyrloven i 1902 forhøjedes Maksimumsgrænsen for dette Tilskud til 150 Kr., og der stilles 20.000 Kr. til Raadighed for Kvægavlsforeninger med særlige Betingelser for at udvikle fortrinlige Kvægstammer. Vore to sidste Husdyrlove, henholdsvis af 1912 og 1927, med samt en mellemliggende Lovændring af 1923, betegner en fortsat Nedgang i Omfanget af Statens Støtte til Kvægavlsforeningerne. Efter Husdyrloven af 1912, som nedsatte Tilskudet pr. Tyr fra 150 Kr. til 100—125 Kr., blev Statstilskudets Størrelse ikke blot som tidligere gjort afhængig af Foreningstyrenes Præmiering, men ogsaa af Antallet af kontrollerede Køer i Foreningen. Denne sidste Bestemmelse var Udtryk for en fornuftig Bestræbelse, dels for at befordre et naturligt og frugtbart Samarbejde mellem Kvægavls- og Kontrolforeninger, dels for principielt at fremme Kvalitetsudvælgelse af Køer til Avl, paa samme Maade som den allerede i lang Tid havde været anvendt overfor Tyre. Efter en følelig Nedsættelse af Husdyrlovens Tilskud til Kvægavlsforeninger i 1923 fra 125.000 Kr. til 90.000 Kr. kommer endelig den sidste Husdyrlov af 1927 med en midlertidig Lovændring af 1934, hvorefter Statens samlede aarlige Tilskud til Kvægavlsforeningerne nedsattes fra 90.000 Kr. til 82.000 Kr. Raterne for Statens Tilskud til Kvægavlsforeningerne nedsattes efter denne Lov fra 100—125 Kr. til 100 Kr. pr. Tyr. Desuden blev Ydelsen af Statstilskud gjort afhængig af, at Halvdelen af de Køer, Foreningstyrene anvendes til, er kontrollerede. — Oversigten viser Hovedtrækkene i Udviklingen af Kvægavlsforeningerne i Danmark i dette Aarhundrede.

	Foreninger	Antal Tyre	Medlemmer	Statstilskud
1900	634*)	710	15.500	69.944
1910	1.260	1.464	ca. 30.000	219.798
1920	1.207	1.373	29.500	98.735
1930	1.139	1.382	26.651	87.893
1937	1.335	1.860	29.680	87.709

*) Desuden fandtes mindst 25 Foreninger, der ikke modtog Statsunderstøttelse.

I Randers Amt arbejdede Justitsraad Hvass og »Randers Amts Husholdningsselskab« tidligt for en Samvirksomhed af lokale Kvægavlsforeninger. Arbejdet resulterede i Oprettelsen af »Randerskredsens Fællesledelse« allerede i 1887, og i Kølvandet paa Oprettelsen af Kvægavlsforeninger ud over Landet fulgte nu Dannelsen af større eller mindre »Fællesledelser« eller Fællesforeninger baade i Jylland og paa Sjælland*). Oprettelsen af disse Fællesledelser, der gerne omfatter et Amt eller en større Del af et saadant, har fortsat sig lige til Dato. Det nuværende Antal af Fællesledelser er 23 i Nørrejylland, 4 i Sønderjylland og 10 paa Sjælland. I hver af de mindre Landsdele: Fyn, Lolland-Falster, Bornholm og Langeland, findes kun en enkelt saadan Fællesledelse. Husmandsforeningerne paa Fyn har dog paa lignende Vis som Husmandsforeningerne i Jylland**) og paa Sjælland dannet en særlig Fællesledelse af Kvægavlsforeninger indenfor de samvirkende Husmandsforeninger i Fyns Stift. I Nørre- og Sønderjylland samt paa Fyn og Langeland omfatter Fællesledelserne tillige Kontrolforeningerne i vedkommende Omraade. Dette er derimod ikke Tilfældet paa Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. Endelig har Fællesledelserne i Jylland og paa Sjælland for hver af disse to Landsdele forenet sig i en hele vedkommende Landsdel omfattende Sammenslutning af Fællesledelser. Sammenslutningen for Sjælland omfatter foruden Fællesledelserne paa Sjælland ogsaa Fællesledelserne paa Møen og Bornholm. Det vigtigste Formaal saavel for Kvægavlsforeningernes Fællesledelser som for disses to store Landsdelsorganisationer henholdsvis i Jylland og paa Sjælland er, at tilvejebringe Plan, Ensartethed og Enhed i Kvægavlsforeningernes Arbejde samt at indsamle, opbevare og bearbejde det store Materiale af Oplysninger, disse Foreninger i Tidens Løb skaffer til Veje til Brug for Kvæg-

*) Paa Sjælland og Bornholm kaldes disse Fællesledelser »Kvægavlsforeninger«.

**) Der findes ogsaa en Fællesledelse for Husmandsforeningernes Kvægavlsforeninger i Hjørring Amt.

avlen i Almindelighed og for Stambogsføringen i Særdeleshed. Desuden skal Kvægavlsforeningernes Ansøgninger om Statsunderstøttelse ifølge Loven indsendes gennem Fællesledelserne som første Instans og være anbefalet af disse. Ansøgningerne videresendes derpaa af Fællesledelserne til Landbrugsministeriet gennem de samvirkende Landbo- eller Husmandsforeninger. De skal ogsaa være anbefalet af disse sidste Organisationer. Endelig stiller Fællesledelserne som Regel Konsulenthjælp til Raadighed for Medlemsforeningerne, ligesom Landsdelsorganisationerne udarbejder større aarlige Beretninger om Kvægavlsforeningernes Virksomhed.

Kvægavlsforeningerne har i Princippet kun forandret sig lidet i deres 50 Aars Levetid. De er som Regel Sogneforeninger, der virker for Forbedring af Kvægavlen ved det ene Hovedmiddel: Anskaffelse og Anvendelse af gode Tyre til Medlemmernes Køer. Over Halvdelen af Foreningerne har kun een Tyr. Der er med Rette altid gjort opmærksom paa Kvægavlsforeningernes særlige Værdi for et Land som Danmark, ikke blot fordi vort Kvæghold forholdsvis er meget stort, men især fordi langt den overvejende Del af Besætningerne er relativt smaa. Disse Forhold syntes at maatte varsle en meget stærk Udbredelse af Kvægavlsforeningerne her i Landet med tilhørende Betydning for Kvægavlens hele Udvikling og Stade herhjemme. Disse Forhaabninger er dog ikke blevet opfyldt helt i det Omfang, man havde Grund til at vente, idet de mindre Besætninger, som især havde Forbedring Behov, hidtil ikke er kommet med i Bevægelsen i større Udstrækning. Husmandsforeningernes Arbejde paa dette Omraade vil dog sikkert forandre dette Forhold.

B. Kontrolforeningerne.

Erkendelsen af den økonomiske Betydning, der knytter sig til Mælkens Fedtindhold, har som alt andet sin Historie. Her i Landet har Spørgsmaalet i hvert Fald været rejst saa tidligt

som i 1834. I dette Aar iværksattes nemlig af »*Sorø Amts landøkonomiske Selskab*«, som var oprettet Aaret før, en Præmiering af Køer under Hensyn til deres Mælks Fedtindhold, og i 1847 gennemførte »*Maribo Amts økonomiske Selskab*« Præmiering af Køer med Hensyntagen til samme Princip. Savnet af en brugbar, overkommelig Teknik til Bestemmelse af Mælkens Fedtmængde hindrede imidlertid indtil videre Udviklingen paa dette Omraade. En Bondemand, *Niels Jacobsen*, Andkjær ved Odder, opfandt i 1873 en Prøvekærne til Bestemmelse af Smørmængden i Mælkeprøver; men dette Apparat var ikke fuldkomment nok til at kunne danne Grundlaget for en egentlig Løsning af det foreliggende Problem. *Harald Branth*, Sdr. Elkjær, lod allerede i 1875 foretage Undersøgelse af de enkelte Køers Mælkefedme ved Hjælp af Maaleglas, hvor Fedtsøjlens Højde kunde bestemmes, men denne Metode gav kun meget omtrentlige Resultater, om end Harald Branth mente at have kunnet paavise enkelte Kofamilier med særlig fed Mælk. Efter at Docent *Fjord* i 1879 havde opfundet sit Flødekontrolapparat til Brug paa Mejerierne og i 1883—85 udarbejdet sit Beregningssystem, kunde Mejerierne begynde at betale Mælken under Hensyn til dens Smørværdi. Efterhaanden som denne Betalingsmaade i stigende Udstrækning vandt Indgang paa Mejerierne, var Leverandørerne saaledes blevet direkte interesseret i deres Køers Evne til at give fedtrig Mælk. Fra 1881 og gennem en Række følgende Aar undersøgte Docent Fjord paa Ourupgaard og andre Forsøgsgaarde i stort Omfang Fedtmængden i de enkelte Køers Mælk. Han konstaterede en meget betydelig Forskel mellem de forskellige Køer i denne Henseende, og hans Beretninger om Resultatet af disse Undersøgelser blev af grundlæggende Betydning med Hensyn til at vække Interessen for Kontrol af de enkelte Køers Mælkefedme. Forstander *Niels Pedersen* paa Ladelund havde siden 1891 iværksat Kontrol med de enkelte Køers Mælk ved Hjælp af Fjords Kontrolapparat, og paa Foranledning af Gaardejer Ole

Pedersen i Ølby ved Køge fik 40 Leverandører til det stedlige Mejeri kontrolleret deres Køers Mælk paa dette paa den Maade, at de selv bragte Mælkeprøverne til Mejeriet. I 1892 paatog Bestyrer *Lars Hansen,* Kildebrønde Andelsmejeri ved Høng, sig at undersøge Mælkens Fedtmængde for Leverandørernes enkelte Køer, føre Regnskab etc. Lars Hansen offentliggjorde paa Grundlag heraf i 1894 et Aarsregnskab for 14 Andelshaveres enkelte Køer og leverede dermed Danmarks første Kontrolregnskab. Endelig startede i November 1894 14 Herregaarde og 5 Bøndergaarde paa Næstved-Præstø-Egnen en Kontrol af de enkelte Køers Mælk. For første Gang bliver Kontrolleringsarbejdet overladt som eneste Opgave til en særlig dertil uddannet Mand, *J. N. Ahrendt.* Desuden anvender man her i Modsætning til de foran anførte Eksempler paa Mælkekontrollering for første Gang den schweiziske *Dr. Gerbers Kontrolapparat* til Bestemmelse af Mælkens Fedtmængde. Dette Apparat blev første Gang taget i praktisk Brug ved Konkurrencen mellem hele Kvæghold paa Fyn fra 1/10 1894 til 30/9 1896.

Trods alt er det ikke almindeligt at udnævne nogen af de foranførte Virksomheder til »Danmarks første Kontrolforening«. Grunden hertil er den, at intet af disse Foretagender i større Grad ligner eller har dannet det faktiske Udgangspunkt for den kendte og efterhaanden saa udbredte Kontrolforeningstype herhjemme. Dette er derimod Tilfældet med en paa Vejen-Egnen i 1895 stiftet Forening. Ved Forstander *Niels Pedersens* Arbejde var der først i 90'erne skabt Interesse for Sagen paa Egnen. Statskonsulent Frederik Hansen, Askov, havde allerede fra 1890 faaet sin Mælk kontrolleret paa Mejeriet i Vejen. Fra Foraaret 1894 kunde Mejeriet imidlertid ikke paatage sig at fortsætte dette Arbejde. Ved et lille tilfældigt Selskab af Venner fremsatte Frederik Hansens Hustru, Fru *Anina Hansen,* da i Eftersommeren 1894 den Tanke, at Landmænd i en Egn kunde slutte sig sammen og paa fælles Bekostning overdrage Kontrolarbejdet med deres Besætninger til en dertil ansat Mand.

De herved motiverede Overvejelser og Forhandlinger mellem Mælkeproducenter i Omegnen af Vejen førte allerede i Januar 1895 til Oprettelse af »*Vejen og Omegns Kontrolforening*« med *Emil Konradi* som Kontrolassistent. Denne Forening blev ikke alene typisk og forbilledlig for det store Flertal af Danmarks senere Kontrolforeninger, men fra den udgik i de nærmest følgende Aar Impulser og vejledende Støtte til et stort Antal af de Kontrolforeninger, som i denne Tid skød op rundt omkring i Landet. Den betragtes af disse Grunde med Rette som Danmarks og Verdens første Kontrolforening. Inden et Aar var gaaet blev der oprettet en lignende Kontrolforening paa Samsø, og i Løbet af 1896 dannedes endnu 10 Foreninger i Jylland. Bevægelsen bredte sig nu til Øerne og er siden vokset gennem Aarene lige til Dato. Hertil har, ligesom Tilfældet var med Kvægavlsforeningerne, Statens vedvarende Støtte væsentlig bidraget.

Kontrolforeningernes uvurderlige Nytte blev hurtigt klar for alle, og Staten ydede hurtigt sin Hjælp til deres Virksomhed. Efter Husdyrloven af 1902 kunde der ydes indtil 250 Kr. pr. Forening, dog ikke udover 120.000 Kr. aarlig. Husdyrloven af 1912 ændrer ikke Størrelsen af det samlede Statstilskud til Kontrolforeningerne, men støtter yderligere deres Virksomhed ved at kræve paalidelige Oplysninger om de præmierede Køers Ydelse saavel som om Ydelsen af de hunlige Ophavsindivider til de præmierede Tyre. Desuden paalagde Loven de enkelte Kontrolforeninger at aflægge en aarlig Beretning om deres Virksomhed til vedkommende Landsdels Fælleslandboforening. Beretningen skulde først og fremmest indeholde en Fortegnelse med Oplysning om Navn, Nummer, Fødselsdato, Fader, Moder, Mælkemængde, Fedtprocent, Smørmængde, forbrugt Foder samt Kalvens Fødselsdag, Mærkning og Anvendelse for hver enkelt af de i Foreningen kontrollerede Køer. Det derved tilvejebragte Materiale, som i Tidens Løb naturligvis er blevet af kæmpemæssigt Omfang, udgør bl. a. et ene-

staaende Grundlag for fremtidige Arvelighedsundersøgelser. Den sidste Husdyrlov af 1927 fastsætter Statens Tilskud til de enkelte Kontrolforeninger til højest 100 Kr. pr. Assistent, men forandrede ikke det samlede Tilskuds Størrelse. En Ændring af Husdyrloven i 1934 berørte ikke Statens Tilskud til Kontrolforeningerne.

Nedenstaaende Oversigt viser Hovedtrækkene af Kontrolforeningsbevægelsens Udvikling i Danmark:

	Foreninger	Antal Køer	Medlemmer	Statstilskud, Kr.
1900	242	100.500	5.420	48.800
1910	520	ca. 185.000	ca. 11.400	119.575
1920	673	223.300	16.100	118.370
1930	1.517	629.185	48.025	119.970
1937	1.749	731.100	58.350	118.370

Kontrolforeningerne er stærkest udbredt paa Fyn, hvor over Halvdelen af Køerne er under Kontrol, og mindst i Jylland, hvor kun ca. 30 pCt. af det samlede Antal Køer kontrolleres. Foreningerne har af nærliggende Omkostningsgrunde vundet stærkere Indgang i de større Brug end i de mindre, af hvilke langt det største Antal ikke deltager i Kontrolforeningsarbejdet. En Bedring af dette Forhold kan dog efterhaanden konstateres, idet Husmandsforeningerne allerede i en Række Aar har virket for at udvikle dette Arbejde indenfor deres Medlemskreds.

Trods Kontrolforeningernes overordentlige og almindelig anerkendte Betydning for Kvægavlens Økonomi i Danmark, saa har de af naturlige og nærliggende Grunde ikke faaet nogen egentlig selvstændig Karakter. Denne Mangel paa Selvstændighed gør sig først og fremmest gældende i Nørre- og Sønderjylland samt paa Fyn og Langeland, i hvilke Landsdele Kontrolforeningerne har »Fællesledelse« sammen med vedkommende Landsdels Kvægavlsforeninger, medens de paa Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm indtager en mere uafhængig Stilling, idet de i hver af disse tre Landsdele har deres egen særlige Fællesledelse, uafhængig af Kvægavlsforeningernes Fælles-

ledelse. Hvad enten Kontrolforeningernes Fællesledelser er sammensluttet med Kvægavlsforeningerne eller ikke, saa repræsenterer de Kontrolforeningernes øverste Organisation og Ledelse, som paa alle Maader, men ikke mindst ved den Konsulenthjælp, de stiller til de lokale Kontrolforeningernes Raadighed, samt ved Bestræbelser for Standardisering af Regnskabsføringen støtter og vejleder Kontrolforeningerne i deres hele Arbejde. Fællesledelsernes ledende og raadgivende Virksomhed er af saa meget større Betydning for Kontrolforeningerne, som de Folk, der udfører Kontrolarbejdet i Praksis, Kontrolassistenterne, næsten altid er ganske unge Folk, der hyppigt skifter og normalt kun bliver nogle faa Aar ved dette Arbejde.

Foruden den organiske Forbindelse mellem Kontrolforeninger og Kvægavlsforeninger, der er omtalt ovenfor, og som i de vestlige Landsdele endog har Karakter af en komplet Sammenslutning mellem deres Fællesledelser, staar Kontrolforeningerne i alle Landets Egne i nøje Forbindelse og Samarbejde med Landboforeningernes Fællesforening for vedkommende Landsdel. For de Kontrolforeninger, der sorterer under Husmandsforeningerne, er det naturligvis disse, der paa dette Omraade træder i Landboforeningernes Sted. Denne Forbindelse mellem Kontrolforeninger og Landboforeninger er særlig intim paa Sjælland og Lolland-Falster, hvor Kontrolforeningernes Fællesledelse ligefrem sorterer under vedkommende Landsdels Fælleslandboforening, medens Samarbejdet i Landets øvrige Egne især ytrer sig i et vist Fællesskab med Hensyn til Bestyrelsernes Sammenslutning i de to Foreningsarters Landsdelsorganisationer og i deres Udvalgs- og Konsulentvirksomhed m. v. Dette Samarbejde mellem Landsdelsorganisationerne for Kontrolforeninger og Landboforeninger, i hvilket de sidste spiller den ledende Rolle, har Staten accepteret, ja yderligere understreget derved, at Kontrolforeningernes Ansøgninger om Statsunderstøttelse normalt skal indsendes til Landbrugsministeriet gennem Landboforeningernes Fællesforeninger eller disses Hus-

dyrbrugsudvalg og være anbefalet af disse Organisationer. Til alt dette kommer endelig et vist Samarbejde mellem lokale Kontrolforeninger og lokale Landboforeninger.

Kontrolforeningerne har ikke forandret deres Karakter og Arbejdsmaade meget i de 40 Aar, de har eksisteret her i Landet. Det er deres vigtigste Opgave at konstatere hver enkelt Kos Mælkeydelse, Fedtmængden i Mælken samt Mængden og Arten af det anvendte Foder og saaledes tilvejebringe uundværlige Oplysninger ved Valg af Avlsdyr samt ved Bestemmelsen af Malkekvægets Foder. Tit inddrages ogsaa Svineholdet og andre Sider af Bedriften under Kontrol. Indirekte betyder Kontrolarbejdet et uundværligt Hjælpemiddel for en rationel Regnskabsføring i Landbruget. Selve Kontrolarbejdet med dertil hørende Regnskab og statistiske Oversigter udføres af en fast Assistent, som oftest antages for et Aar ad Gangen. Kontrolforeningerne er næsten alle smaa, idet de som Regel omfatter 1 à 2 Sogne eller en større Brøkdel af et saadant. De har gennemsnitlig 30—40 Medlemmer med 4—500 Køer hver. I 1933 oprettedes »*De danske Kontrolforeningers Landsudvalg*«. Dette Udvalg er en Slags Landsorganisation for Danmarks Kontrolforeninger. Det er nedsat af de provinsielle Ledelser af Kontrolforeninger i Danmark og bestaar af et Medlem fra hver Provins. De udgiver en aarlig Beretning med Uddrag og Hovedresultater af de provinsielle Kontrolberetninger.

Fra Danmark har Kontrolforeningerne efterhaanden bredt sig til en Række Lande i Nord-, Vest- og Mellemeuropa samt til angelsaksiske Lande i oversøiske Verdensdele.

KVÆGAVLSCENTRE OG OPDRÆTTERFORENINGER

I Aaret 1881 iværksatte »*Københavns Amts Landboforening*« en Præmiering af hele Kvæghold med det Formaal at fremdrage og belønne Besætninger af særlig Værdi for Avlen. Ud fra lignende Synspunkter afholdt »*Fyns Stifts patriotiske*

Selskab« i 1884, 1887 og 1891 etaarige Konkurrencer mellem hele Kvæghold. Disse Foranstaltninger blev i 1880erne efterlignet paa Lolland-Falster og i Jylland og er siden med visse Mellemrum fortsat helt op mod vor egen Tid. De første af disse Konkurrencer mellem hele Kvæghold gav Anledning til Dannelse af en Række »Avlscentre« for Kvæg, en Organisationsform, som kun holdt sig ganske kort Tid i vort Land. »De samvirkende sjællandske Landboforeninger« havde allerede i 1880erne foranlediget Dannelsen af et Avlscenter for rød dansk Malkerace paa Thurebylille, og da Korthornsbesætningen paa Henneberg Ladegaard ved Fredericia paa Anbefaling af »Foreningen af jyske Landboforeninger« i 1889 opnaaede Statsstøtte, var dette i Praksis lig med en Anerkendelse som Avlscenter. Endelig bevilgede Staten paa Finansloven 1897—98 en 4-aarig Understøttelse til Oprettelse af Avlscentre for Heste, Kvæg, Faar og Svin. Paa Grundlag af de afholdte lokale Konkurrencer mellem hele Kvæghold og ved en efterfølgende etaarig Konkurrence i 1898—99 anerkendtes 6 Besætninger af rød dansk Malkerace og 6 Besætninger af jysk Race som Avlscentre. Efter en ny toaarig Konkurrence i 1899—1901 anerkendtes yderligere 5 Besætninger af rød dansk Malkerace og 2 Besætninger af jysk Race som Avlscentre. Statsbevillingen blev imidlertid ikke fornyet. Avlscentrene for Kvæg som officielt Prædikat faldt dermed bort, og Tanken er aldrig siden taget op igen. Som en Afledning af Avlscenterbevægelsen for Kvæg omkring Aarhundredskiftet opstod der, især i Jylland, »Opdrætterforeninger«, der betegnedes som »Avlscentre paa flere Hænder«. Den ledende Idé ved Oprettelsen af disse Foreninger var den at befordre et for øget Produktion af gode Avlsdyr nyttigt Samarbejde mellem Ejerne af smaa, gode Besætninger. Da en Forventning om at opnaa Støtte til disse Foreninger efter Husdyrloven af 1902 slog fejl, gik Opdrætterforeningerne efterhaanden over til at virke som almindelige Kvægavls- eller Tyreholdsforeninger.

3. Svineavlscentre — Svineavlsforeninger.

I November 1887 udstedte Tyskland Forbud mod Indførsel af levende Svin fra Danmark. England blev derefter det dominerende Marked for Danmarks Flæskeeksport, og vor Produktion af Flæsk maatte indstilles efter dette Markeds Krav om en let, kødrig Baconvare. Et af »De samvirkende sjællandske Landboforeninger« nedsat Udvalg til Svineavlens Forbedring, i hvilket Statskonsulent *P. A. Mørkeberg* var et virksomt Medlem, anbefalede ved De sjællandske Landboforeningers Delegeretmøde i 1893 at basere vor Baconproduktion paa en Krydsning af Orner af den store Yorkshirerace med Søer af dansk Landrace. Ved et Foredrag i Landhusholdningsselskabet i 1896 fremsatte Statskonlent *Mørkeberg* paa Basis af dette Princip en detailleret Plan for den fremtidige Ledelse af Svineavlen i Danmark. Kernepunktet i denne Plan var Oprettelsen af Avlscentre*) for Yorkshiresvin og Svin af dansk Landrace. Landbrugsministeriet anerkendte Planen, og Staten traadte ved Husdyrloven af 1902 til med et Tilskud til Avlscenterarbejdet paa 45.000 Kr. aarlig. De Avlscentre, der modtog Tilskud, fik Betegnelsen »statsanerkendte«. Oprettelsen af Avlscentre, der var blevet begyndt af de stedlige Landboforeninger straks efter Fremsættelsen af det nye Syn vedrørende den Linie, Svineavlen fremtidig burde følge, tog nu Fart, først paa Sjælland og siden ud over det hele Land. Allerede i 1895 var der oprettet 5 Centre for Yorkshiresvin paa Sjælland, og i 1897

P. A. Mørkeberg.

*) Ved Avlscentre forstaas Besætninger eller Samlinger af Avlsdyr af anerkendt Race og god Type, med hvilke der drives rationel og vellykket Renavl i den Hensigt at sprede Avlsdyr til Benyttelse i den almindelige Svineavl.

oprettedes 20 Centre for Landsvin paa Sjælland og 21 i den øvrige Del af Landet.

Efter Husdyrloven af 1912 blev Statens Understøttelse til Svineavlscentrene imidlertid betinget af, at et tilsvarende Beløb stilledes til Raadighed fra anden Side. Da Landboforeningerne, som tidligere alene havde varetaget Ledelsen af Arbejdet med Svineavlscentrene, ikke kunde paatage sig denne Ydelse, traadte »De samvirkende danske Andels-Slagterier« til og stillede det af Landbrugsministeriet forlangte Beløb til Raadighed.

Administrationen af hele den for Svineavlen bestemte Sum bliver derfor nu varetaget af »Andelsslagteriernes Fælleskontor« under Samraad med den ledende Konsulent i Svineavl. Hele Landet er med Hensyn til Svineavlens Ledelse delt i 9 Distrikter. I hvert af disse findes et Avlscenterudvalg, der bestaar af 3 Medlemmer. De stedlige Andelsslagterier, Landboforeningerne og Husmandsforeningerne vælger hver et af disse Medlemmer, mellem hvilke »Landsudvalget for Svineavlens Ledelse« med Landbrugsministeriets Godkendelse udpeger Udvalgets Formand. Udvalget fører Kontrol med de statsanerkendte Avlscentre og indstiller nye Besætninger til Landsudvalgets Anerkendelse som saadanne. For at faa skabt den Centralledelse for Svineavlen i Danmark, som hidtil havde været savnet, og for at skaffe de forskellige interesserede Landbrugsorganisationer en mere ligelig og direkte Indflydelse paa denne Avls Udvikling her i Landet dannedes i 1931 en særlig Organisation, »Landsudvalget for Svineavlens Ledelse«. Af dette Udvalgs 9 Medlemmer vælger »De samvirkende danske Landboforeninger« og »De samvirkende danske Husmandsforeninger« hver 2 og »De samvirkende danske Andels-Svineslagterier« 3, medens Landbohøjskolens Lærer i Svineavl og den ledende Konsulent i Svineavl er Medlemmer uden Stemmeret. Nedenstaaende Oversigt viser Svineavlscenterbevægelsens Udvikling her i Landet siden Aar 1900.

Antal statsanerkendte Svineavlscentre.

	Yorkshiresvin	Landsvin
1900	11	92
1910	20	87
1920	26	110
1930	28	195
1937	15	238

Nedgangen i Antallet af Yorkshirecentre skyldes Bestræbelserne for med Tiden at basere Flæskeproduktionen udelukkende paa danske Landsvin.

I hver af de tre større Landsdele, Jylland, Fyn og Sjælland*), har Svineavlscentrene i Forbindelse med de stedlige Andelsslagterier m. fl. Organisationer sluttet sig sammen i Landsdelsorganisationer, der har til Formaal at fremme Landsdelens Svineavl. Disse Sammenslutninger, der bl. a. afholder et aarligt Møde, har desuden i 1933 dannet en Landsorganisation, »De samvirkende danske Svineavlscentre«, der især har beskæftiget sig med Eksport af Avlssvin.

Foruden Statens 5 Forsøgsstationer for Svin er der efterhaanden — som Regel ved Samarbejde mellem de stedlige Andelsslagterier, Landboforeninger og Husmandsforeninger — oprettet lokale Forsøgsstationer i mange Egne af Landet til Undersøgelse af Trivelighed, Vækstenergi og Flæskekvalitet hos Afkommet efter Avlsdyr i Egnens gode Svinebesætninger samt i enkelte Tilfælde med det Formaal at foranstalte Fodringsforsøg. Den første af disse lokale Forsøgsstationer oprettedes paa Kristiansminde ved Roskilde i 1921. Siden er Antallet steget til 16. Disse lokale Forsøgsstationer for Svin samarbejder dels indbyrdes dels med »Landsudvalget for Svineavlens Ledelse« og Statens Forsøgsstationer for Svin.

Efter Statskonsulent P. A. Mørkebergs stærke Anbefaling af at anvende en enkelt Krydsning som det direkte Grundlag for Flæskeproduktionen oprettedes i 1894 Danmarks første

*) Lolland-Falster og Bornholm medindbefattet.

Svineavlsforening med det Formaal at fremme Avlen af gode Slagterisvin. I den følgende Tid oprettedes lignende Foreninger i stort Antal over hele Landet. Fra 1899 støttede Staten disse Foreninger med et aarligt Tilskud paa 10.000 Kr., som senere forhøjedes til 16.000 Kr. Omkring 1910 fandtes der her i Landet ca. 250 Svineavlsforeninger med ca. 325 Orner. Oprindelig skulde Foreningernes Orner være af Yorkshirerace; men i 1904 bortfaldt denne Fordring. Efter Husdyrloven af 1912 bortfaldt imidlertid ethvert Tilskud til Svineavlsforeningerne, som derefter lidt efter lidt sygnede hen, til Trods for at Andelsslagterierne søgte at holde Liv i dem ved gratis eller billig Udstationering af Orner. Af de faa endnu eksisterende Svineavlsforeninger findes de fleste paa Bornholm.

4. Faare- og Gedeavlsforeninger.

A. *Faareavlsforeninger.*

Siden Midten af det 19. Aarhundrede har Interessen for Faarehold og Faareavl stadig været aftagende i Danmark med det Resultat, at Antallet af Faar bestandig er gaaet ned. I sidste Halvdel af 1890'erne bedredes Priserne paa Faare- og Lammekød, og Statskonsulent *A. Appel* slog til Lyd for Anvendelsen af de samme rationelle Principper i Faareavlen her i Landet, som allerede var blevet taget i Brug i de andre Grene af Husdyrbruget. I 1900 nedsattes i Jylland »Udvalget til Faareavlens Fremme«, der bl. a. havde til Opgave at arbejde for Oprettelsen af Faareavlsforeninger. »De samvirkende danske Landboforeninger« anbefalede, at der ved Husdyrlovens Revision i 1902 skulde stilles et Beløb af 5.000 Kr. til Raadighed for Faareavlsforeninger og Faareavlscentre. Dette skete ogsaa. Foreningerne kunde opnaa et Tilskud af 50 Kr. til Indkøb af Vædre, men kun til Vædre af engelsk Kødrace. Den første Faareavlsforening oprettedes i 1903, og i Løbet af et Aars Tid var der allerede dannet 35 Foreninger, heraf 30 i Jylland og

5 paa Sjælland og Samsø. Næsten alle Foreningsvædrene hørte til Oxforddownracen, af hvilken de første Dyr blev indført her til Landet fra England til Herregaarden Søholt paa Lolland

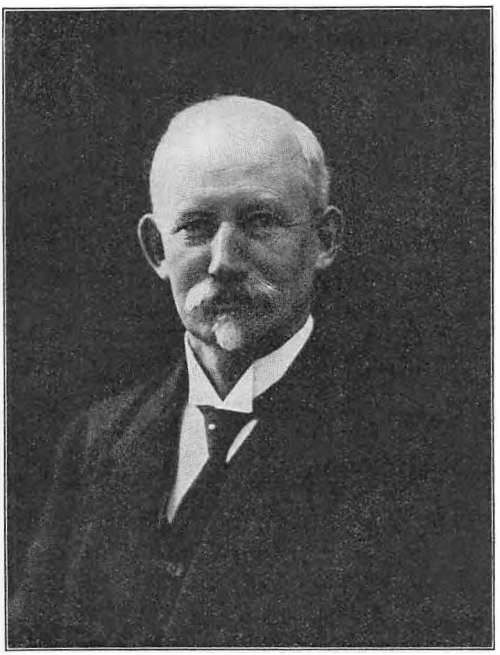

Statskonsulent Appel.

i 1872. Iøvrigt var baade Faareavl og Faareavlsforeninger mest udbredt i Jylland, især i Viborg Amt, hvor en Sammenslutning af Faareavlsforeninger blev dannet i 1905. Denne Forening tog Initiativet til Stambogsføring og Udveksling af Vædre. Siden dannedes lignende Sammenslutninger ogsaa i andre Egne af Landet. Imidlertid faldt Statens Tilskud til Faareavlsforeninger bort efter Husdyrloven af 1912. Dette standsede Faareavlsforeningernes Udvikling. Foreningerne, hvis Medlemmer ganske overvejende var Smaabrugere, sygnede hen. Følgende

Oversigt viser Faareavlsforeningernes Udvikling indtil Statstilskudets Bortfald:

Antal	Jylland	Øerne	Hele Landet
1903	30	5	35
1905	—	—	68
1910	93	17	110
1911	—	—	104

Omkring 1930 fandtes der kun ganske enkelte smaa Faareavlsforeninger tilbage i Danmark.

Imidlertid skabte Landbrugkrisen i 1930'erne med dens Vanskeligheder for Smør- og Flæskeproduktionen atter Opmærksomhed for rationel og udvidet Faareavl her i Landet, og der dannedes en Forening i Nordjylland i 1933.

Det vigtigste Udtryk for den nyvakte Interesse for Faareavl paa Foreningslivets Omraade var dog Oprettelsen af »*Landsforeningen til Faareavlens Fremme*« i 1935. Denne Forening virker for en forøget og forbedret Produktion af Lammekød og Uld for i videst mulig Omfang at gøre Import af disse Produkter overflødig. Med dette Formaal for Øje arbejder den for Oprettelse af Faareavlsforeninger for Avl med Faar af Oxforddown-, Leicester- og Shropshire-Race, ligesom den yder Tilskud til Indkøb af Vædre, afholder Kaaringer etc. Foreningen har 12—15 Faareavlsforeninger og over 100 Enkeltpersoner som Medlemmer.

B. *Gedeavlsforeninger.*

Den første danske Gedeavlsforening, »*Vallø Stifts Gedeavlsforening til Forædling og Assurance*«, stiftedes i 1883 og blev bl. a. støttet af de stedlige Landboforeninger. Dens Virksomhed gav Anledning til, at en Del Husmandsforeninger tog Spørgsmaalet op; men nogen omfattende og selvstændig Udvikling fik Sagen først et Stykke ind i dette Aarhundrede. Den genvakte Interesse for Sagen skyldtes i første Linie et utrætteligt Arbejde af en enkelt Mand, Dyrlæge *O. P. Pyndt,* Viborg.

Paa denne Mands Initiativ dannedes i 1909 under »Viborg Amts landøkonomiske Selskab« den første danske Gedeavlsforening af den Type, som siden er blevet almindelig herhjemme, nemlig »Viborg og Omegns Forening til Gedeavlens Fremme«. Oprettelsen af Gedeavlsforeninger fortsattes nu ud over Landet, saaledes at der i 1920 fandtes ialt 102 Foreninger. I 1930 var Antallet af Gedeavlsforeninger steget til 129. Siden er Antallet gaaet lidt tilbage, saaledes at der i 1937 var ialt 119 Gedeavlsforeninger her i Landet. Det er smaa Foreninger, hvis gennemsnitlige Medlemsantal er ca. 20. I de første Aar efter 1909 virkede Gedeavlsforeningerne alene for Avl og Udbredelse af den hvide, hornløse Saanenrace; men siden er dansk Landrace blevet ligestillet med Saanenracen i Foreningernes Virksomhed. Gedeavlsforeningerne arbejder for Gedeavlens Fremme ved rationel Avl, Opdræt og Udvikling af vedkommende Egns Gedebestand, ved Anvendelsen af Avlsdyr af gode Stammer, Tilsyn med Avlsdyrene, Vejledning ved Stambogsføring etc.

De lokale Gedeavlsforeninger har sluttet sig sammen landsdelsvis i de samvirkende fynske (oprettet 1917), jydske (oprettet 1919), lolland-falsterske (oprettet 1919), sjællandske (oprettet 1920) og vendsysselske Gedeavlsforeninger (oprettet 1933). Disse Fællesforeninger har atter sluttet sig sammen i »*De samvirkende danske Gedeavlsforeninger*«, som administrerer Statens Tilskud, der for Tiden udgør 18.000 Kr. aarlig. Landsorganisationen har ansat en Konsulent og udgiver som Medlemsorgan Maanedsbladet »Tidsskrift for Gedeavl«. Iøvrigt virker Landsorganisationen paa mangfoldig Vis for Gedeavlens Fremme, bl. a. ved Avlscentre*), Kaaring af Geder, Gedeskuer, Kontrollering af Gedernes Mælkeydelse etc. »De samvirkende danske Gedeavlsforeninger« har et Medlemsantal paa 117 Foreninger med ialt ca. 2100 Medlemmer.

*) Der findes 4 Avlscentre for Geder af Saanenrace, 1 Avlscenter for Geder af dansk Landrace og 1 Avlscenter for Geder af Harzrace.

5. Fjerkræavlerforeninger.

Helt fra 1875 har der eksisteret Fjerkræavlerforeninger her i Landet; men gennem lange Tider havde disse Foreninger ingen større praktisk Betydning. De af »*Dansk Andels Ægeksport*« fra 1902 over hele Landet iværksatte Konkurrencer mellem hele, velledede og lønnende Hønsehold har derimod gjort stor Gavn. Desuden har Landboforeninger, men især Husmandsforeninger, arbejdet for Fjerkræavlens Fremme ved Afholdelse af Fjerkræforedrag, Kursus og Oprettelse af Avlscentre og Fremavlssteder for Høns.

I 1912 sammensluttedes de tre eneste betydende Fjerkræavlerforeninger her i Landet: »*Foreningen for Danmarks Fjerkræavl*«, »*Foreningen til Fjerkræavlens Fremme i Danmark*« og »*Foreningen for landøkonomisk Fjerkræavl*« til een Forening: »*Danmarks Fjerkræavlerforening*«. Foreningen, hvis Formaal er at fremme Fjerkræavlen og Ægproduktionen i Danmark, dannes af 25 Amtskredse samt af en Kreds for København. Den udgiver Halvmaanedsbladet »Tidsskrift for Fjerkræavl« og administrerer flere Legater. Medlemsantallet er ca. 17.000.

I 1914 oprettedes endelig »*Fællesudvalget for Fjerkræavl*« af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab«, »De samvirkende danske Landboforeninger«, »De samvirkende danske Husmandsforeninger« og »Dansk Andels Ægeksport«. Dette Fællesudvalg administrerer et Statstilskud, der ydes paa Betingelse af, at de paagældende Organisationer til samme Formaal yder et Beløb, der svarer til en Trediedel af Statstilskudet. Fællesudvalgets Arbejde omfatter bl. a. Oplysning vedrørende Fjerkræhold og Ægproduktion, Spredning af Rugeæg fra de kontrollerede Avlscentre, Drift af Kontrolæglægningsstationen paa Favrholm og Støtte til Hønseholdskonkurrencer samt Ungdomskonkurrencer i Pasning af Fjerkræ. Endelig ydes Tilskud til Indkøb af Unghaner fra de af »Statens Fjerkræudvalg« præmierede Besætninger, hvis Ejere har faaet Haner optaget i

»Officiel Hanestambog«, der udgives af »Statens Fjerkræudvalg«. Statstilskudet var i Finansaaret 1937—38 8640 Kr.

Endelig findes der her i Landet en Række Fjerkræklubber. Disse omfatter dels bestemte Egne, dels bestemte Racer.

I 1931 nedsatte Landbrugsministeriet to Udvalg til Fjerkræavlens og Ægproduktionens Fremme: »*Statens Fjerkræudvalg*« og »*Statens Ægudvalg*«. »Statens Fjerkræudvalg«, i hvilket de to forannævnte Fjerkræavlerorganisationer er repræsenteret, varetager forskellige Opgaver til Hønseavlens Fremme som f. Eks. aarlige Konkurrencer mellem hele Hønsehold med dertil hørende Udpegelse af Avlscentre, Afkomsundersøgelser, Oplysnings- og Agitationsarbejde, Ophjælpning af Fjerkrækødproduktionen og Rugerivirksomheden etc. »Statens Ægudvalg«, i hvilket bl. a. »Dansk AndelsÆgeksport« og Andelsslagteriernes Ægeksportafdeling er repræsenteret, varetager forskelligt Oplysnings- og Agitationsarbejde til Fremme og Forbedring af Ægproduktionen.

VI. ANDELSFORENINGERNE

Andelstanken er allerede tidligt kommet til betydningsfuld Anvendelse indenfor dansk Landbrug gennem Kreditforeningerne*) (fra 1851) og indenfor Brugsforeningerne (fra 1866). Kreditforeningstanken fik vi fra Tyskland, og Forbrugerkooperationen kom til os fra England; men Andelsideens Virkeliggørelse paa Produktionens og Afsætningens Omraade indenfor Landbruget er Danmarks Fortjeneste, idet denne Form for Andelsvirksomhed baade har taget sin Begyndelse i vort Land og i Tidens Løb naaet sin videste Udbredelse og højeste Udvikling her.

Den danske Andelsbevægelses Start paa Landbrugsproduktionens Omraade skete ved Oprettelsen af det første danske An-

*) Kreditforeningernes Særstilling sammenlignet med de andre danske Andelsforeninger, som de ligner i Opbygning og Virkemaade, ligger fortrinsvis i, at deres Virksomheds Grundlag og Rammer er fastlagt ved særlig Lovgivning.

delsmejeri i Hjedding ved Varde i Juni Maaned 1882, en Begivenhed, der kan sidestilles med de 28 fattige Væveres Stiftelse af Verdens første Forbrugsforening i den lille By Rochdale ved Manchester i 1844.

Den næste Landbrugsproduktion, der kommer med i den danske Andelsbevægelse, er Flæskeproduktionen, gennem Oprettelse af Andelsslagterier, af hvilke det første blev stiftet i Horsens 1887.

I den efterfølgende Tid oprettes der Andelsmejerier og Andelsslagterier ud over hele Landet, og denne Bevægelse har fortsat sig helt til vore Dage.

Samtidig har Andelsbevægelsen efterhaanden bredt sig til praktisk talt alle Produktionsomraader indenfor dansk Landbrug, ligesom Bevægelsen har udviklet sig videre indenfor de forskellige Produktionsretninger gennem Dannelsen af Andelsforeninger for Salg og Eksport af Landbrugets Produkter.

Andelstanken er ogsaa kommet til Anvendelse gennem Oprettelse af store og betydningsfulde Indkøbsforeninger for Landbrugets Forsyning med Raavarer, især Foderstoffer, Kunstgødning, Maskiner og Kul.

Endvidere er der oprettet Andelssammenslutninger til Forsikring mod Tab ved Sygdom, Uheld og Død indenfor Besætningerne saavel som ved Brand-' Storm- og Haglskade, samt til den ved Lov forordnede Ulykkesforsikring indenfor Landbruget.

Endelig er Andelstanken paa selve Pengeomsætningens Omraade realiseret ved Oprettelsen af Den danske Andelsbank i 1909, der senere er videreført under Navnet Andelsbanken, samt ved Andelskasser i 1905.

De forskellige Grupper af Andelsforeninger har yderligere i Tidens Løb dannet Sammenslutninger for større eller mindre Omraader af Landet, samt i en Række Tilfælde for Landet som Helhed.

Da Andelsforeningerne i Danmark er gjort til Genstand for udførlig Behandling i Værket »*Den danske Andelsbevægelse*«,

udgivet af Andelsudvalget 1934 ved *A. Axelsen Drejer*, samt i en Oversigt over Andelsbevægelsen i Danmark i et særligt Afsnit af et andet af Landbrugsudstillingen 1938 udgivet Skrift: »*Landbruget og dets Økonomi*«, skal Behandlingen af den danske Andelsbevægelse her indskrænkes til foranstaaende faa Bemærkninger.

VII. TOLVMANDSFORENINGERNE

Tolvmandsforeningerne er Sammenslutninger af større Landmænd med det Formaal under frie Former at virke for Medlemmernes Dygtiggørelse i deres Erhverv og for Styrkelse af Sammenholdet mellem Medlemmerne paa Omraader af fælles Interesse. Virkeliggørelsen af dette Formaal søges især opnaaet ved Besøg hos Medlemmerne med dertil knyttede Forevisninger, Diskussioner o. l. Den første Tolvmandsforening stiftedes allerede i 1890, men iøvrigt vandt de først mere almindelig Udbredelse fra omkring 1920.

I 1923 oprettedes »*Centralforeningen af Tolvmandsforeninger og større Landbrugere i Danmark*«, hvis Formaal er »at virke fremmende for Ejere og Brugere af det større danske Landbrugs Interesser ved at foranstalte Drøftelse, fortrinsvis blandt Medlemmerne af de saakaldte Tolvmandsforeninger af Spørgsmaal paa de praktiske, sociale og økonomiske Omraader, der har særlig Interesse for det større danske Landbrug«. Hertil føjes i Vedtægterne, at »Foreningen skal til enhver Tid staa upolitisk, saaledes at den om fornødent kan gøre sin Indflydelse gældende«.

Ved Optagelse i Centralforeningen indgaar en lokal Tolvmandsforenings Medlemmer som Medlemmer i denne; men Landbrugere og Ikke-Landbrugere kan tillige optages enkeltvis og direkte, de sidstnævnte dog som passive Medlemmer uden Stemmeret. Centralforeningen, der ledes af en Bestyrelse paa 7 Medlemmer og har et særlig Sekretariat, afholder et aarligt Fællesmøde og udgiver et Medlemsblad, »Tolvmandsbladet«.

Godt 40 Tolvmandsforeninger med ca. 500 Medlemmer er for Tiden tilsluttet Centralforeningen.

I 1929 oprettedes »A/S Tolvmandsforeningernes Handelskontor«, hvis Formaal er at drive Handelsvirksomhed med Medlemmerne af Tolvmandsforeninger og større Landbrugere under Centralforeningen.

VIII. LANDBRUGERNES SAMMENSLUTNING, ERHVERVSUDVALGET OG D. L. K.

Landbrugernes Sammenslutning (L.S.) er en Forening, der er udgaaet fra den saakaldte »Randersbevægelse« under Landbrugets alvorlige økonomiske Krise i 1929—30. Den fik sin første Organisation i Randers i Slutningen af 1930 og vandt derefter en ikke ringe Tilslutning i Landbrugskredse rundt omkring i Landet, ikke mindst i Sønderjylland og visse Egne af Nørrejylland. Sammenslutningen angiver det som sine væsentligste Formaal at skaffe Landbruget økonomisk Ligeret med de øvrige Erhverv og at arbejde for Landbrugets Rentabilitet. De vigtigste af de Foranstaltninger, L.S. i den Forbindelse har kræ-vet gennemført, er Standsning af Tvangsauktioner over Landejendomme, Moratorium for eller Nedsættelse af Landbrugets Gæld og Sænkning af Kronens Værdi. Desuden kræver L.S. en Begrænsning af Statsudgifterne, især paa Understøttelsesvæsenets og Administrationens Omraader, aktiv Toldpolitik m. v.

L.S. har i sit Arbejde og i sin Agitation ikke været præget af Blødsødenhed eller overdreven Respekt for Autoriteterne saa lidt som af udpræget Pietet overfor Landbrugets ældre Organisationer. Paa Baggrund af Landbrugets Nødstilstand under Krisen har L.S. fundet disse Organisationers Politik utilfredsstillende og deres Virkemidler for svage og som saadan utidssvarende. I Stedet har L.S. kraftigt anbefalet »direkte Aktion«, i Regelen fortolket som »Erhvervs- eller Produktionsstrejke«, f. Eks. ved Standsning af Mejerier, Slagterier o. l.

L.S., som er et direkte Produkt af det danske Landbrugs økonomiske Krisetilstand siden 1929, har i sin korte Levetid maattet kæmpe med forskellige Modsætningsforhold indenfor sin egen Organisation og Ledelse. Afviklingen af disse Vanskeligheder, som delvis er foregaaet i fuld Offentlighed, medførte i sin Tid en vis Spaltning indenfor Sammenslutningen med tilhørende Medlemsudtrædelse, offentlig Polemik mellem de stridende Parter etc. Foreningen synes dog at have overstaaet disse Konflikter. Dens Fremtidsskæbne vil formentlig først og fremmest afhænge af Landbrugets økonomiske Kaar i Tiden, der kommer.

Grundlaget for L.S.'s nuværende Organisation er Kommuneforeninger, hvis Bestyrelser vælger særlige Amtsbestyrelser. Desuden findes et Landsrepræsentantskab. L.S. udgiver Ugebladet »Landboværnet«, men desuden udgiver flere Amtsbestyrelser Medlemsblade for deres Omraader. L.S. angiver i 1936 at have ca. 135.000 Medlemmer.

Med Tilslutning fra et betydeligt Antal Andelsmejerier og Andelsslagterier og fra »Landbrugernes Sammenslutning« er under Navn af »*Erhvervsudvalget*« nedsat et særligt Udvalg, der har til Formaal og ønsker at virke som det samlede danske Landbrugs Repræsentation med Hensyn til økonomiske og erhvervspolitiske Spørgsmaal.

Erhvervsudvalgets Historie begynder et Par Aar efter Oprettelsen af L.S. Ved et Par Møder i 1932 valgtes som Udvalgsmedlemmer 7 Repræsentanter for Mejerierne, 7 for Slagterierne og 7 for L.S., og af hver Fraktion valgtes 4 for Jylland og 3 for Øerne. Udvalget kom saaledes til at bestaa af 21 Medlemmer, og det konstituerede sig med et Forretningsudvalg paa 3 Medlemmer, et af hver Fraktion. Erhvervsudvalget havde ved Starten Tilslutning fra ca. 900 Mejerier, 50 Slagterier og L.S. Det anfører som sin Opgave at søge skabt en ny Prisdannelse for Landbrugsvarer, efter at den udenlandske Spærringspolitik

har ødelagt den frie Prisdannelse udadtil, medens Lovgivningen og de andre Erhvervs Organisationer har ødelagt den inden for Landets Grænser.

Som en første Opgave optog Erhvervsudvalget Arbejdet med at søge at opnaa Indflydelse paa Valutakursen ved en eventuel fælles Aktion fra alle de Andelsmejerier og -slagterier, som vilde medvirke hertil. 391 Mejerier og 34 Slagterier gav Tilslutning til Tanken om ved Tilbageholdelse af den for de eksporterede Landbrugsvarer fra Udlandet hjemførte Valuta. Udvalget turde dog ikke tage Ansvaret for Iværksættelse af en Aktion med denne Tilslutning, hvorfor den blev afblæst.

Erhvervsudvalget søgte dernæst gennem et udbygget Andelsarbejde at naa til en vis Prisbestemmelse for Landbrugets Salgsvarer inden for Landets Grænser, og der blev begyndt med Kødet.

Allerede i December 1932 blev der udarbejdet en Plan om Oprettelse af en særlig Organisation, »*Danske Landbrugeres Kødforsyning*« (D.L.K.). Ved et Møde i Odense den 11. Januar 1933, hvor ca. 1600 Delegerede var til Stede, blev Planen forelagt, og de udarbejdede Vedtægter vedtaget. Der udsendtes derefter Tegningslister og iværksattes en med Henblik paa Levering af Kreaturer bindende Tegning gennem Mejerierne. Det angives, at D.L.K. har Tilslutning fra Medlemmer, der tilsammen disponerer over mere end 60 pCt. af Landets Kreaturbestand, men dette er dog endnu ikke kommet til Udtryk i Omsætningen. D.L.K.s Formaal er i øvrigt at søge Priserne paa Slagtekvæg hævet ved en Centralisation af Handelen. Medlemmerne forpligter sig til at levere samtlige deres Slagtekreaturer til den lokale Kreds, og Omsætningen var i 1936 ca. 87.600 Kreaturer til Værdi ca. 17,3 Mill. Kr.

I Agitationen for Opnaaelse af den tilsigtede Indflydelse har »Erhvervsudvalget« og L.S. hævdet den Opfattelse, at Landbo- og Husmandsforeninger kun har erhvervsøkonomiske,

oplysende og vejledende Formaal. De direkte økonomiske og erhvervspolitiske Spørgsmaal maa overlades til et handlekraftigt Fællesudvalg nedsat af L.S. og de vigtigste af de Foreninger, der beskæftiger sig med Omsætningen af Landbrugets Produktion, Slagterier og Mejerier. De paagældende Slagterier og Mejerier deltager ikke i Erhvervsudvalget gennem deres Samvirksomheder, men kun enkeltvis, naar der ved en Generalforsamling opnaas Stemmeflerhed derfor.

IX. ANDRE LANDØKONOMISKE FORENINGER OG ORGANER

Udover de større Grupper af landøkonomiske Foreninger, som er omtalt foran, er der i Tidens Løb opstaaet et stort Antal Sammenslutninger til Varetagelse af særlige Opgaver indenfor Landbruget i videre Forstand. De vigtigste af disse skal her kort anføres:

Paa Lolland-Falster, Fyn, Vestsjælland og i det sydøstlige Jylland er der oprettet lokale »*Sukkerroedyrkerforeninger*« til Varetagelse af Sukkerroedyrkernes fælles Interesser især overfor Sukkerfabrikkerne. Fra 1902 er disse Foreninger sammensluttet i »*De samvirkende Sukkerroedyrkerforeninger*«.

I de Egne af Landet, hvor Frøavl spiller en mere fremtrædende Rolle, findes lokale Foreninger af Frøavlere, som igen er samlet i »*De samvirkende danske Frøavlerforeninger*«. Denne Sammenslutning omfatter 19 Lokalforeninger med ialt ca. 1.100 Medlemmer. Sammenslutningen har antaget en Konsulent og udgiver et Tidsskrift, »Dansk Frøavl«.

Efter Love af 1906, 1925, 1928 og 1934 har Staten paa visse Betingelser ydet Laan til Foreninger, der oprettes med den Opgave at indkøbe større Landejendomme for at udstykke og afhænde dem, især til Oprettelse af mindre Landbrug. Paa dette Grundlag er der i Løbet af den sidste Menneskealder oprettet en Række *Udstykningsforeninger* rundt omkring i Lan-

det, fortrinsvis i Jylland. De temmelig faa Foreninger, der endnu er tilbage, fører dog i Almindelighed en hensygnende Tilværelse, idet deres Virksomhed i Realiteten er gledet over til »Statens Jordlovsudvalg«.

Husholdningsforeninger er fra omkring 1920 oprettet i stort Tal, men indtil videre fortrinsvis paa de østlige Øer, medens de tilsvarende Opgaver paa Fyn og i Jylland varetages af Husholdningsudvalg, nedsat af Landboforeningerne. Der bestaar dog ogsaa et snævert Samarbejde mellem Husholdningsforeningerne og Landboforeningerne paa de østlige Øer. Foreningerne, der i overvejende Grad virker paa Landet, har til Formaal at varetage Hjemmenes og Husmødrenes Interesser, at fremme Hjemmenes Økonomi og at virke for Udvikling af Husmødrenes og den kvindelige Ungdoms Belæring og Uddannelse. I 1921 oprettedes »De samvirkende danske Husholdningsforeninger« med det Formaal at støtte de eksisterende lokale Husholdningsforeninger og at arbejde for Oprettelsen af nye saadanne. Denne Samvirksomhed har ansat Konsulenter i Madlavning og Syning samt en Konsulent for Undersøgelse af Husholdningsvarer. Samvirksomheden har et Medlemsantal af ca. 175 Foreninger med ialt ca. 11.000 Medlemmer. Dens Medlemsblad er det af »De samvirkende danske Landboforeninger« udgivne Halvmaanedsblad »Tidsskrift for Husholdning«.

I 1926 nedsatte »Foreningen af danske Landbrugskandidater« et Udvalg til Varetagelse af landøkonomiske Interesser ved Radioudsendelse. I 1930 afløstes dette Udvalg af »*Landbrugets Radioudvalg*« som Fællesudvalg for Landbrugsraadet og Landbrugets Hovedorganisationer samt en Række specielle landøkonomiske Sammenslutninger. »Landbrugets Radioudvalg« planlægger de landøkonomiske Radioforedrag i Samarbejde med Statsradiofonien, foreslaar Foredragsholdere og fremsætter Forslag om landøkonomiske Emner til Radiofoniens Driftsledelse.

I 1893 stiftedes »*Danmarks Agrarforening*« med det For-

maal at varetage Landbrugets økonomiske og sociale Interesser under de daværende trykkende Kaar, især ved Paavirkning af Lovgivningsmyndighederne. Foreningen var det centrale Udtryk for en særlig Agrarbevægelse, der vandt en ganske betydelig Udbredelse i 1890'ernes sidste Halvdel. Den havde ca. 80.000 Medlemmer og øvede bl. a. nogen Indflydelse paa det politiske Forlig i 1894. Tilslutningen aftog dog ret hurtigt, og efter de nye Skatteloves Vedtagelse i 1903 sygnede Foreningen og Bevægelsen langsomt hen for helt at gaa ud af Sagaen omkring 1910—11. »Agrardagbladet« var fra 1897 til 1905 Foreningens Organ. Det gik ind i 1911. Under Verdenskrigen blev der stiftet en ny Landsforening med et lignende agrarpolitisk Formaal. Dens oprindelige Navn var »*Gaardmandsforeningen*«. Den antog i 1917 Navnet »*Dansk Landmandsforening*« og angav som sit Formaal at samle det arbejdende Landbrug til Varetagelse af Landbrugets økonomiske Interesser. Foreningens Virksomhed ophørte i sidste Halvdel af 1920'erne.

I 1919 oprettedes »*Arbejdsgiverforeningen for Land- og Skovbrug*« for at varetage Medlemmernes specielle Interesser overfor Landarbejderorganisationen. Foreningen, hvis Medlemmer væsentligst tilhørte det store Landbrug, var Medlem af »Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening« og afsluttede som saadan Overenskomster med Landarbejdernes Organisation »*Landarbejderforbundet i Danmark*«, der var blevet stiftet i 1915, og som i 1934 blev tilsluttet »Dansk Arbejdsmands Forbund« under Betegnelsen »Landarbejdergruppen«. »Arbejdsgiverforeningen for Land- og Skovbrug«, der omfattede hele Landet, havde paa sit Højdepunkt ca. 1400 Medlemmer; men Medlemstallet gik igen hurtigt ned, og Foreningen standsede sin Virksomhed i 1930. Paa Lolland-Falster virker fremdeles den lokale Sammenslutning »*Arbejdsgiverforeningen for Land- og Skovbrug i Maribo Amt*«, der blev stiftet i 1922 og væsentligst har til Formaal at medvirke til Ordningen af Sukkerroe-

arbejdernes Forhold. Denne Forening, der har ca. 1100 Medlemmer, er ikke Medlem af »Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening«, men afslutter selvstændig Overenskomster med »Landarbejdergruppen« gennem »Dansk Arbejdsmands Forbund«. Disse Overenskomster danner i et vist Omfang en Slags Rettesnor for Reguleringen af Landarbejdernes Lønforhold ogsaa i andre Egne af Landet.

I 1912 oprettedes en landsomfattende Forening »*Dansk Land*« til Fremme af Landbrugets Økonomi. Den udgav et Blad af samme Navn, som gik ind i 1917, og virkede bl. a. gennem Regnskabskonkurrencer. Foreningen fik ingen varigere Betydning og opløstes ved Verdenskrigens Slutning.

Paa Foranledning af Landhusholdningsselskabet oprettedes i 1918 »*Det landøkonomiske Driftsbureau*«. Bureauet maa nærmest betragtes som en Statsinstitution, idet dets Økonomi udelukkende er baseret paa et Statstilskud, som for Tiden udgør 54.500 Kr. Bureauets vigtigste Opgave er at fremskaffe, bearbejde og offentliggøre paalidelige Regnskabsresultater fra danske Landbrug af forskellig Størrelse, Godhed, Beliggenhed og Driftstype. »Det landøkonomiske Driftsbureau« samarbejder med en Række lokale Regnskabsforeninger samt med saadanne Landboforeninger og Husmandsforeninger, der virker for Gennemførelsen af Regnskaber, som er ført efter ensartede Principper, vedtaget ved Forhandlinger med Bureauet.

For »Det Internationale Landbrugsinstitut« (»Institut International d'Agriculture«) i Rom, oprettet 1905, findes der i Danmark, som i en Række andre Lande, et »korresponderende Bureau« *(Bureau de Danemark)* med et Sekretariat og et Bibliotek, domicileret i Landbrugsraadet. Endvidere findes der under »Det Internationale Mælkeriforbund« (»La Fédération Internationale de Laitérie«) en dansk Afdeling, »*Internationalt Mælkeriforbunds danske Afdeling*«, oprettet 1906, hvis Medlemmer er Firmaer, Selskaber og Foreninger samt private Medlemmer. Afdelingens Formaal er især at bistaa Medlemmerne i Vare-

tagelsen af deres Interesser i Udlandet, f. Eks. ved Udstillinger og Kongresser. 20 Firmaer og Institutioner samt 35 Enkeltpersoner er Medlemmer af Afdelingen. Endelig findes der her i Landet en Afdeling af »Nordiske Jordbrugsforskeres Forening«, »*Den danske Afdeling af Nordiske Jordbrugsforskeres Forening*«, oprettet 1918. Denne Afdeling har ca. 300 Medlemmer. Dens Organ er Fagskriftet »Nordisk Jordbrugsforskning«.

Som Landbruget nærstaaende Institutioner skal nævnes to Foreninger, der særlig har arbejdet for Heders og Mosejorders Forbedring og Udnyttelse, nemlig »*Det danske Hedeselskab*«, som oprettedes 1866 og udgiver Maanedsbladet »Hedeselskabets Tidsskrift« samt »*Hedebruget*«, oprettet 1906. Af beslægtet Karakter er iøvrigt de saakaldte »*Plantningsforeninger*«, der virker for at fremme Anlæg af Læ- og Hegnsplantninger samt Smaaplantninger om Huse og Gaarde paa Landet. Som Landssammenslutning for disse Foreninger oprettedes i 1902 »De samvirkende Plantningsforeninger«, der nu omfatter 70 Plantningsforeninger.

Desuden findes der her i Landet Foreninger til Fremme af Landbrugets forskellige Bierhverv: Biavl, Kaninavl, Pelsdyravl etc., samt forskellige landøkonomiske Foredrags- og Diskussionsforeninger.

Sluttelig kan nævnes, at der bl. a. ogsaa er oprettet en lang Række Foreninger for Landmænd eller Landøkonomer med overvejende eller udelukkende faglig-personlige Formaal.

X. KREDITFORENINGER OG HYPOTEKFORENINGER

1. Kreditforeninger.

Lige siden de store Landboreformers Tid har der, som Følge af den stærke Udvikling i dansk Landbrug, disse Reformer medførte, uafbrudt været en betydelig Kredittrang til Stede indenfor Landbruget. Med Oprettelsen af de første Kreditforeninger efter Lovene af 1850 indførtes der i Danmark et

rationelt System til Imødekommelse af denne Trang, et System som efterhaanden udviklede sig til et Omfang og en Betydning, der er uden Sidestykke i noget andet Land.

De danske Kreditforeninger voksede dog ikke frem paa fuldstændig bar Bund. Igennem 2—3 Menneskealdre var der blevet gjort en Række indbyrdes forskellige, men i Hovedsagen temmelig mislykkede Forsøg paa at tilfredsstille Landbrugets stigende Kreditbehov paa mere systematisk Vis.

Den tidligste Foranstaltning i denne Retning bestod i, at »Den almindelige Enkekasse«, en Slags Statsanstalt for Livsforsikring af danske Embedsmænds Enker, oprettet i 1775, udlaante Penge i Landejendomme, særlig i 1820erne og fortrinsvis i Jylland. I 1786 skabte Staten en særlig Kreditkasse, der skulde virke baade i Danmark, Norge og Hertugdømmerne med det Hovedformaal at fremme Landboreformerne, som jo kostede mange Penge. Denne Kreditkasse var forøvrigt intet andet end en Afdeling af Statskassen, der havde den særlige Opgave at yde Laan til Landbruget. Det voldte ingen Vanskelighed at skaffe Penge til Kreditkassens Udlaan; man trykkede nemlig blot de dertil nødvendige Sedler. I Lighed med Kreditforeningernes Udlaan senere hen i Tiden var der interessant nok for Kreditkassens Laan forordnet en regelmæssig Amortisation. Kreditkassens Virksomhed standsede allerede i 1816. Endelig optog den danske Stat i 1819 et Laan i Hamborg, af hvilket en Del blev anvendt til et Laanefond for trængende Landmænd. Staten led betydelige Tab saavel ved Anvendelsen af sit hamborgske Laan som ved »Den almindelige Enkekasse«s Udlaansvirksomhed. I begge Tilfælde svigtede nemlig Debitorernes Betalingsdygtighed i stort Omfang, uden at Kreditorerne formaaede at holde sig skadesløse ved Overtagelse af Ejendommene, hvis Værdi var sunket i uforudset Grad. Staten følte sig forpligtet til ogsaa at tage Enkekassens Tab paa sig ved Tilskudsydelser, som vedvarede det meste af det 19. Aarhundrede.

Imidlertid var en ny Form for Kreditgivning til Landbruget allerede tidligt kommet frem i Tyskland, nemlig *Kreditforeninger*. En berlinsk Købmand, *D. E. Büring*, fremsatte i 1767 en Idé om Kreditforeninger, hvis Hovedpunkt var Udstedelse af særlige »Kreditforeningsobligationer«, d. v. s. Gældsforskrivninger, der forener Hypotekets Sikkerhed med Børspapirets Omsættelighed. I den følgende Tid dannedes der Kreditforeninger rundt omkring i Tyskland. De fem ældste af disse blev oprettet fra 1770 til 1785 og kom hver især til at omfatte bestemte Rigsdele. De blev kendt under Navnet »Die fünf alten Landschaften« og efterlignet ved Oprettelsen af en Række lignende Institutioner i flere andre Lande i den følgende Tid. Sagen vakte naturligvis ogsaa Interesse her i Landet. Allerede i 1797 oprettedes i Hovedstaden det endnu eksisterende Kreditinstitut »Kreditkassen for Husejere i København«, fortrinsvis med det Formaal at yde Laan til københavnske Grundejere, som savnede Midler til at genopføre deres Huse efter den store Brand i 1795. De prøjsiske Kreditforeninger har sikkert tjent som Forbillede saavel ved selve dette Laaneinstituts Oprettelse som ved Udformningen af enkelte af dets Statutbestemmelser; men iøvrigt er »Kreditkassen for Husejere i København« en Forening af Laangivere, ikke af Laantagere, og følgelig noget helt andet end en Kreditforening i gængs dansk Betydning. Det første virkelig haandgribelige Resultat af den ved Oprettelsen af de prøjsiske Kreditforeninger vakte Interesse indenfor det danske Monarki blev Oprettelsen af en Kreditforening for Slesvig-Holsten i 1819 med det Formaal at skaffe Laan til adelige Godser. Forsøget mislykkedes imidlertid. Foreningen skulde efter Planen ophøre i 1827, men den maatte likvidere allerede 6 Aar efter Oprettelsen paa Grund af store Tab. Efter Afslutningen af Pengeforvirringen i 1813 og Standsningen af Udlaanene fra Statens foran omtalte Kreditkasse i 1816 led Landbruget i Danmark under stor Pengenød. Det private Initiativ vaktes da efterhaanden, og i 1819 for-

søgte man at faa dannet en Kreditforening for Sjælland og Møen med de prøjsiske Foreninger som Mønster. En Konvention til en saadan Forening stadfæstedes med visse Forbehold i 1820; men Foreningen traadte aldrig i Virksomhed, væsentligst paa Grund af Mangel paa Indskud. Foreningen havde nemlig bl. a. forsømt at sikre sig Bevilling til Udstedelse af Ihændehaverobligationer.

Arbejdet for Oprettelse af Kreditforeninger gik derefter i Staa i en Aarrække. Folket var trykket af den økonomiske Nød og overlod alt til Regeringen. Først med Indførelsen af Provincialstænderne i 1834 kommer der atter Røre om Sagen, idet Befolkningen i disse Forsamlinger fik et Forum for Fremsættelsen af sine Ønsker, samtidig med at Landbrugets voksende Fremskridtstrang med samt den stigende Udvikling i Teknik og anvendt Videnskab øgede Erhvervets Kreditbehov. Forslag om Oprettelse af Kreditforeninger fremkom paa Stænderforsamlingen i Viborg 1836 og paa Roskilde Stænderforsamling i 1842; men Kongens Repræsentant i Stænderforsamlingerne, *A. S. Ørsted,* stillede sig temmelig køligt til Tanken, som havde sine fleste og varmeste Tilhængere i Jylland, hvor Trangen til Kredit sikkert ogsaa var størst. Det blev dog især et Skrift »Motiveret Udkast til en Kreditforening for danske Grundbesiddere«, udgivet i 1839 af *A. F. Bergsøe,* der i den følgende Tid bliver Udgangspunktet for Diskussionen om Oprettelse af Kreditforeninger. Bergsøe havde udarbejdet sit Forslag paa Grundlag af et nærmere Studium af de prøjsiske Kreditforeninger under en Rejse i Tyskland; men iøvrigt havde han udformet Forslaget meget selvstændigt under Hensyn til de Erfaringer, man der og andetsteds havde indhøstet i den forløbne Tid, suppleret med egne Forestillinger om, hvorledes en Kreditforening burde indrettes.

Efter den frie Forfatnings Gennemførelse i 1849 fremkom endelig det følgende Aar paa Rigsdagen Forslag til Lov om Oprettelse af Kreditforeninger for danske Grundejere. Forslaget

fremsattes fra privat Side ved Overretsassessor *L. Bregendahl*, Viborg Amts 2. Distrikt, som Resultat af indgaaende Forhandlinger i interesserede Kredse. Efter meget velvillig Behandling fra saa godt som alle Sider, ogsaa fra Regeringens, vedtoges derpaa Forslaget af Rigsdagen og stadfæstedes af Kongen den 20. Juni 1850. Paa en Række Punkter faldt Lovens Bestemmelser sammen med de i Bergsøes Skrift formulerede Forslag; men de afveg dog i flere Henseender heldigt fra dennes iøvrigt værdifulde Udkast. Den første danske Kreditforeninglov af 1850 var ganske kortfattet. Den angav dels de Undtagelser fra den bestaaende Lovgivning, der maatte anses for nødvendige eller ønskelige for Foreningernes Virksomhed, dels de Hovedgrundsætninger, Foreningernes Statuter skulde indeholde, for at Koncession kunde opnaas. Loven indrømmede Kreditforeningerne følgende 4 vigtige Begunstigelser:

1. Adgang til at udstede Obligationer til Ihændehaver og Stempelfrihed ved Udstedelse, Overtagelse og Transport af disse Obligationer (men ikke for Medlemmernes Panteobligationer).
2. Adgang til hurtig Retsforfølgning mod Medlemmer, der som Laanere undlader at opfylde deres Forpligtelser overfor Foreningen.
3. Adgang til at tage og give en højere Rente end 4 %.
4. Adgang til for Bestyrelsen af umyndiges Midler at anlægge disse Midler i de af Kreditforeningerne udstedte Obligationer.

De væsentligste Betingelser, Loven stillede til en Kreditforening og dens Statutbestemmelser, for at den skulde kunne opnaa Koncession, var følgende:

1. Der skulde være anmeldt Medlemmer til et Beløb af mindst 1 Mill. Rigsdaler.

2. Der maatte ikke gives Medlemmerne Laan til mere end 60 % af deres Ejendommes Værdi.
3. Der skulde være forordnet tvungen Amortisation af de ydede Laan.
4. Alle Medlemmer af en Kreditforening skulde være solidarisk ansvarlige med 100 % af deres Ejendommes Taksationsværdi, naar deres Laan androg 60 % af denne Værdi og ellers i samme Forhold*).
5. De af Kreditforeningerne udstedte Obligationer skulde være rentebærende og hver især mindst andrage 50 Rigsdaler.
6. Der maatte ikke cirkulere et større Beløb af de af en Kreditforening udstedte Obligationer end det samlede Restgældsbeløb af de Pantebreve, vedkommende Forening havde modtaget af sine Medlemmer.
7. Foreningens Aarsregnskab skulde offentliggøres, og der skulde indsendes Kvartalsopgørelser over dens Virksomhed til Indenrigsministeriet.
8. Forandringer af Foreningens Statuter skulde godkendes af Indenrigsministeriet.

Kreditforeningsinstitutionen i Danmark har lige siden sin Start efter Loven af 1850 i alle sine principielle Hovedtræk hvilet paa og været fastlagt ved den herfor gældende særlige Kreditforeningslovning, hvorved den bl. a. adskiller sig fra de egentlige Andelsforeninger, for hvilke der jo netop ikke er tilvejebragt særlige Lovbestemmelser herhjemme. Den første danske Kreditforeningslov af 1850 fik — sikkert bl. a. som Følge af de forudgaaende meget langvarige Diskussioner og grundige Overvejelser, i hvilke indsigtsfulde og erfarne Mænd ivrigt deltog — en saa heldig Udformning og gav saa fyldige og hensigtsmæssige Bestemmelser for Kreditforeningernes Ka-

*) Dette vil sige, at de for andre Medlemmers Forpligtelser hæftede med 40 % af deres Ejendoms Taksationsværdi, naar deres Kreditforeningslaan androg 60 % af denne Værdi.

rakter og Virksomhed, at allerede de første Foreninger, som oprettedes kort efter Lovens Vedtagelse, fuldt ud indfriede de Forventninger, man havde næret til dem. Det lykkelige Spor, Kreditforeningsvæsnet straks fra første Færd var blevet ført ind i ved Loven af 1850, viste sig bl. a. derved, at disse paa mange Maader bankagtige Institutioner med en enkelt uvæsentlig Undtagelse ikke har været udsat for et eneste egentlig Sammenbrud gennem hele deres Levetid indtil Dato. Den lykkelige Udformning, Kreditforeningstanken fra første Begyndelse fik i Danmark, har desuden givet sig praktisk Udtryk i den efterhaanden enestaaende Betydning, den har faaet i det danske Landbrugs økonomiske Udvikling, i hvilken den danner en Hovedhjørnesten. Den udmærkede Form, man havde fundet straks ved Udarbejdelsen af den første danske Kreditforeningslov om Oprettelsen af de første Kreditforeninger her i Landet, manifesterer sig endelig ogsaa derved, at man indtil Dato kun har fundet Anledning til at foretage forholdsvis faa og som Helhed ikke virkelig principielle Ændringer i den oprindelige Lovgivning paa dette Omraade. De vigtigste af disse Ændringer, vil kort blive anført i det følgende.

Som foran anført er der i de danske Kreditforeningers Historie kun fremkommet et enkelt mindre Sammenbrud. Dette Tilfælde indtraf i Foreningernes allerførste Levetid og vedrørte den i 1852 stiftede »Kreditforening for Købstadsgrundejere i Nørrejylland«. Denne Forening blev, væsentligst paa Grund af mangelfuld Ledelse, saa haardt medtaget af Krisen i 1857, at den maatte standse sin Udlaansvirksomhed og undergives en Kommissions Skiftebehandling. Obligationsejerne led intet Kapitaltab, men Foreningens Medlemmer blev gennem det solidariske Ansvar haardt ramt, ja nogle økonomisk ruineret. Denne Begivenhed skabte naturligvis nogen Skepsis overfor Kreditforeningsideen, og den blev en væsentlig Foranledning til en ny Lov om Kreditforeninger af 19. Februar 1861. I Virkeligheden betød denne nye Lov ikke nogen gennemgribende For-

andring i den bestaaende Tilstand, idet den kun indførte de to væsentlige nye Bestemmelser, at de af en Kreditforening udstedte Obligationer kunde deles i flere Grupper eller »Serier«, saaledes at det solidariske Ansvar kun finder Sted mellem Medlemmer af samme Serie, samt at nye Kreditforeninger kun kunde oprettes ved særlig Lov. Disse nye Bestemmelser kom dog ikke til i større Omfang at paavirke den Karakter og Udviklingsretning, de danske Kreditforeninger fra først af havde antaget. Selv om man fra Lovgivningsmagtens og Administrationens Side i den følgende Tid saa mere kritisk paa Kreditforeningerne end før, saa tilvejebragte de lovgivende Myndigheder i den følgende Tid dog uden Tøven det nødvendige Lovgrundlag for de Kreditforeninger, hvis Oprettelse krævedes af de interesserede.

Under hele denne Udvikling var Husmandsbruget i Danmark vokset i Betydning som Følge af Stigningen i Antallet af mindre Ejendomme og den tekniske og økonomiske Udvikling, der ogsaa efterhaanden havde naaet det lille Landbrug. Da Husmandsbrugenes Kapitalværdi imidlertid normalt var for lille til, at de kunde opnaa Laan gennem de almindelige Kreditforeninger, saa gennemførtes i 1880 en Lov, som muliggjorde Oprettelsen af to særlige Kreditforeninger for de mindre Landejendomme, en i Jylland og en paa Øerne (Husmandskreditforeninger). Denne Lov afveg ikke i Princippet væsentligt fra Lovgivningen for de tidligere Kreditforeninger, om den end tilsikrede Husmandskreditforeningerne visse særlige Begunstigelser og til Gengæld krævede visse særlige Betingelser opfyldt, for at Koncession skulde kunne opnaas. De vigtigste af de Begunstigelser, Loven af 1880 hjemlede Husmandskreditforeningerne, var følgende:

1. Staten garanterer 4 % Rente af de af Husmandskreditforeningerne udstedte Obligationer.
2. Staten ydede Foreningerne en Understøttelse en Gang for

alle ved deres Oprettelse (10.000 Kr.) og refunderer dem iøvrigt Omkostningerne ved Vurderingsforretningerne.

3. Staten indrømmer Foreningerne Nedsættelse i Stempelafgift og i Betalingerne for Tingbogsattest.
4. Staten lønner den af dem selv ansatte Revisor.

De vigtigste af de for Husmandskreditforeningerne særlig gældende Koncessionsbetingelser var følgende:

1. Der skal for hver Forening være anmeldt Medlemmer til et Beløb af mindst 50.000 Kr.
2. Maksimum for de belaante Ejendommes Værdi (Jord og Bygninger) er 4.000 Kr. (senere gentagne Gange forhøjet, nu 16.000 Kr. paa Øerne og 20.000 Kr. i Jylland).
3. Der maa ikke ydes Medlemmerne Laan til mere end 50 % af Vurderingssummen for Ejendomme med Jord og ikke til mere end 40 % af Vurderingssummen for Ejendomme uden Jord.
4. Amortisationstiden maa højst være 45 Aar.
5. Valget af Bestyrelsens Formand, Aarsregnskabet og Revisionens Ordning skal godkendes af Indenrigsministeriet, der ogsaa vælger den ene af Revisorerne.

Paa det saaledes af Lovgivningen skabte Grundlag dannedes straks i 1880 de to Husmandskreditforeninger, Loven havde forudset.

Medens samtlige Kreditforeningsobligationer efter Loven af 1850 skulde være amortisable, saa opstod der under det lave Renteniveau i 1880'erne og 1890'erne efterhaanden indenfor Kreditforeningskredse et Ønske om, at Foreningerne skulde kunne udstede uamortisable Laan. Dette Ønske blev imødekommet ved Lov af 24. April 1896, som giver Kreditforeningerne Ret til at udstede helt eller delvis uamortisable Laan. Det uamortisable Beløb maa dog ikke overstige en Trediedel af Ejendom-

mens Vurderingssum, og den amortisable Del af Laanet skal amortiseres i Løbet af højst 60 Aar. De uamortisable Laan blev mod Forventning ikke meget benyttet.

Væsentlige Ændringer i Kreditforeningslovgivningen i Danmark siden Loven af 1896 er kun sket ved den fornylig vedtagne Lov om Kreditforeninger af 7. April 1936, som nu danner det lovmæssige Grundlag for al Kreditforeningsvæsen i Danmark. De vigtigste af de ikke meget dybtgaaende Ændringer, denne Lov medførte i den hidtil gældende Kreditforeningslovgivning her i Landet, er følgende:

1. De bestaaende Kreditforeningers Virksomhedsomraade fastsættes udtrykkelig baade geografisk og i Henseende til Ejendommens Art.
2. Flere Kreditforeninger kan udstede Obligationer i Fællesskab.
3. De i en Serie eller Afdeling udstedte Obligationer skal kunne opsiges af Foreningen til samlet Tilbagebetaling senest 10 Aar efter Seriens eller Afdelingens Aabning (Konverteringsmulighedens Sikring). Retten til at erlægge ekstraordinære Afdrag kontant og til ekstraordinært at indfri Laanet kontant kan kun fraskrives det enkelte Medlem for et Tidsrum af indtil 10 Aar, regnet fra vedkommende Series eller Afdelings Aabning.
4. Værdien af Besætning og Inventar, som medtages ved Vurderingen, maa ikke sættes højere end 10 % af Værdien af Jord og Bygninger.
5. Ingen kan paa egne og andres Vegne afgive mere end 10 Stemmer paa Generalforsamlingen. (Kasseobligationsejerne har ingen Stemmeret ved Valget af Repræsentantskab)*).

*) I »Ny jydske Kjøbstad-Creditforening« og i »Vest- og sønderjydsk Kreditforening« havde Kasseobligationsejerne allerede før Loven af 1936 Stemmeret paa Generalforsamlingen, og i den førstnævnte Forening havde de tillige Stemmeret ved Valget af Repræsentantskabet indtil 1926.

6. Kreditforeningernes Direktion skal vælges paa ubestemt Tid.

I Overensstemmelse med de tilgrundliggende specielle Kreditforeningslove, som delvis er omtalte foran, er der i Tidens Løb her i Landet fremkommet forskellige Grupper af Kreditforeninger, der paa visse Punkter afviger en Del fra hinanden

	Retsgæld i Mill. Kr. 1931—35		Oprettelses-aar
	Ialt	I Landbrugs-ejendomme	
1. Kreditforeningen af Landejendomsbesiddere i Nørrejylland	741	741	1851
2. Vest- og sønderjydske Kreditforening af Landejendomsbesiddere	373	373	1860
3. Creditkassen for Landejendomme i Østifterne	272	272	1866
4. Østifternes Kreditforening	1.265	163	1851
5. Sønderjyllands Kreditforening	178	162	1920
6. Kreditforeningen af Grundejere i Fyns Stift	143	51	1860
7. Kreditforeningen af Ejere af mindre Ejendomme paa Landet i Jylland (Jydsk Husmandskreditforening)	445	ca. 175	1880
8. Kreditforeningen af Ejere af mindre Ejendomme paa Landet i Østifterne (ØstifternesHusmandskreditforening)	90	22	1880
9. Kreditforeningen af Grundejere paa Landet i Jylland	167	0	1893
10. Ny jydske Kjøbstad-Creditforening	374	0	1871
11. Kreditforeningen af Grundejere i Kjøbenhavn og Omegn	302	0	1882
12. Kreditforeningen for industrielle Ejendomme	23	0	1898
(1-12 Tilsammen	4.373	1.958	
13. Kreditforeningen af Kommuner i Danmark	122	?	1899

indbyrdes. Foran er givet en Oversigt over samtlige de Kreditforeninger, der for Tiden findes i Danmark.

De tre første af de i foranstaaende Oversigt anførte Kreditforeninger giver kun Laan i Landbrugsejendomme. De tre følgende Foreninger, Nr. 4—6, er »blandede« Kreditforeninger, idet de baade yder Laan i Land- og Byejendomme. Af disse Foreninger yder »Østifternes Kreditforening« fortrinsvis Laan i Byejendomme, »Kreditforeningen af Grundejere i Fyns Stift« virker omtrent ligeligt for Land- og Byejendomme, og »Sønderjyllands Kreditforening« giver i aldeles overvejende Grad Laan til Landejendomme. Nr. 7 og 8 er de to efter Loven af 1880 grundlagte Husmandskreditforeninger, der begge giver Laan saavel i Landbrugsejendomme som i andre Ejendomme paa Landet, medens Nr. 9 kun giver Laan i Ikke-Landbrugsejendomme paa Landet. De to følgende Kreditforeninger, Nr. 10 og 11, yder kun Laan til Byejendomme, Nr. 12 kun til industrielle Ejendomme, og Nr. 13 er en Kreditforening af Land- og Bykommuner her i Landet.

Naar man ser bort fra den 1852 stiftede og atter i 1857 ophævede »Kreditforening for Købstandsgrundejere i Nørrejylland«, der som tidligere omtalt er den eneste af de efter Loven af 1850 i Danmark oprettede Kreditforeninger, der igen senere har ophørt sin Virksomhed, saa giver ovenstaaende Oversigt over de i vore Dage virkende Kreditforeninger i Danmark samtidig i Hovedtræk et Billede af hele Kreditforeningsinstitutionens Udvikling herhjemme. Man lægger Mærke til, at der straks efter den første Lovs Vedtagelse i 1850 stiftes to Kreditforeninger, som begge yder Laan til Landejendomme, nemlig en Forening i Jylland og en paa Øerne. Derefter stiftes der en Tid lang med visse mindre, næsten regelmæssige Mellemrum nye Kreditforeninger for Land og By, i enkelte Tilfælde med specielle Formaal som »Kreditforeningen for industrielle Ejendomme« og »Kreditforeningen af Kommuner i Danmark«. Men denne Udvikling standser ved Aarhundredskiftet. Ser man

bort fra »Sønderjyllands Kreditforening«, hvis Oprettelse jo skyldes Nordslesvigs Genforening med Moderlandet*) saa er der ikke oprettet nogen Kreditforening i Danmark i det 20. Aarhundrede. Denne Kendsgerning tyder afgjort paa, at Danmark allerede i den sidste Menneskealder i alt væsentligt har været »mættet« med Kreditforeninger. Dette betyder imidlertid ikke paa nogen Maade, at Kreditforeningsvirksomheden i denne Periode har været stagnerende, endsige gaaet tilbage, tværtimod. Restgælden for de tre Kreditforeninger, som udelukkende giver Laan i Landbrugsejendomme steg fra 302 Mill. Kr. i Aaret 1900 til 1386 Mill. Kr. i Aaret 1935—36. Medtager man de tre Kreditforeninger, der baade giver Laan i Landbrugsejendomme og i andre Ejendomme paa Landet, altsaa Foreningerne Nr. 1—6 incl., steg Restgælden fra 306 Mill. Kr. i 1900 til 2088 Mill. Kr. i 1935—36. Endelig steg Retsgælden for de to Husmandskreditforeninger alene fra 47 Mill. Kr. i 1900 til 535 Mill. Kr. i 1935—36. Selv naar man tager Hensyn til Prisniveauets meget stærke Stigning i denne Periode, viser disse Tal dog, at Kreditforeningsvirksomhedens Udvikling fortsat i dette Aarhundrede har været overordentlig stærk.

Som Oversigten paa Side 121 viser, er Kreditforeningsvirksomheden her i Landet stærkt udbredt baade paa Land og i By, dog med nogen Overvægt for Byerne. De to ældste Kreditforeninger, der begge blev oprettet i 1851, »Kreditforeningen af Landejendomsbesiddere i Nørrejylland« og »Østifternes Kreditforening« er endnu den Dag i Dag langt de største Kreditforeninger i Landet. Deres samlede Restgæld udgør over 40 % af alle danske Kreditforeningers samlede Restgæld. Medens den førstnævnte Forening bestandig kun har givet Laan i Land-

*) »Sønderjyllands Kreditforening« har for Kasseobligationerne i nogle af sine Serier opnaaet en lignende Statsgaranti som Husmandskreditforeningerne.

brugsejendomme og saaledes er vor største Landbrugskreditforening, saa har »Østifternes Kreditforening«, der er betydelig større end nogen anden Kreditforening herhjemme, altid udlaant baade i Ejendomme paa Landet (Landbrugsejendomme + andre Ejendomme paa Landet) og i Byejendomme. Oprindelig var denne Kreditforenings Virksomhed omtrent ligelig fordelt paa Land og By, men siden har Udlaanene i Byejendomme oversteget Laanene til Ejendomme paa Landet, saaledes at Forholdet nu er omtrent som 9 til 5. »Østifternes Kreditforening«s Udlaan i egentlige Landbrugsejendomme andrager derimod kun ca. 12 % af denne Forenings samlede Udlaan. Om end den typiske danske Landbrugskreditforening har delt Kreditforeningsinstitutionens almindelige Skæbne her i Landet og altsaa holdt sig temmelig uforandret gennem Tiderne, saa er forskellige mindre væsentlige Ændringer, som tidligere omtalt, dog efterhaanden kommet til. For en dansk Landbrugskreditforenings Karakter og Virkemaade i Nutiden, bestemt af det saaledes skabte og foran skildrede Grundlag, kan følgende Hovedtræk fremhæves:

De danske Landbrugskreditforeninger er private Foreninger af Laantagere, ikke af Laangivere. De har kun den ene Opgave at skaffe deres Medlemmer saa billige og fordelagtige Laan som muligt mod Panteret i de faste Ejendomme samt i Besætning og Inventar. Enhver Besidder af en Landejendom med en vis Minimumsværdi og beliggende indenfor vedkommende Kreditforenings geografiske Omraade kan uden forudgaaende Prøvelse af hans personlige Kvalifikationer opnaa Laan af Foreningen efter dennes almindelige Regler. Foreningerne yder som Regel kun Laan mod 1. Prioritet og ikke til et større Beløb end 60 % af Ejendommens Værdi, Besætning og Inventar medregnet. For Laanet udsteder Laaneren en Panteobligation (Pantebrev), som overgives Kreditforeningen, hvorefter Laaneren faar sit Laan overdraget af Foreningen i Form af Obligationer (»Kreditforeningsobligationer«, »Kasseobligationer«

eller som Regel blot »Obligationer«), for hvis paalydende Beløb Kreditforeningen staar som Skyldner. Disse Obligationer, som ikke maa udstedes til en mindre Sum end 100 Kr. (50 Kr. for Husmandskreditforeningerne), andrager det samme Beløb og forrentes efter den samme Rentefod som det tilsvarende Pantebrev. Disse Obligationer, som udstedes til Ihændehaver, maa Laaneren selv afsætte til bedst mulig Kurs gennem Bank eller Vekselerer. Da Kreditforeningsobligationerne hører til Landets mest gangbare Børspapirer, i hvilke endog umyndiges Midler ifølge udtrykkelig Lovbestemmelse kan anlægges, har Afsætningen Karakter af en almindelig Bankforretning. Kreditforeningsobligationerne, der kun kan udstedes som betalbare i dansk Mønt*), er uopsigelige for Ihændehaveren, men iøvrigt fritaget for enhver Afgift, saavel ved Udstedelsen som ved Overdragelse og Transport. Derimod skal der svares Stempelafgift af Pantebrevene. For Kreditforeningslaan gælder som Regel tvungen Amortisation, almindeligvis med en Amortisationsperiode paa 40—60 Aar. Kreditforeningerne fik jo ved den tidligere nævnte Lov af 1896 Ret til med visse Begrænsninger at udstede helt eller delvis uamortisable Laan. Denne Laaneform som aldrig blev populær, kan teoretisk set stadig anvendes, men dette sker ikke i Praksis. En Kreditforening maa ikke have et større Beløb af sine Obligationer i Omløb end Restgældbeløbet for de Pantebreve, den raader over. Heraf følger, at Foreningen maa udbetale (indløse) sine omløbende Obligationer i samme Omfang, som Amortisering af dens Pantebreve finder Sted. Indløsningen af Obligationer sker regelmæssigt hver halve Aar enten i Form af Udtrækning (Lodtrækning ved Notarius Publicus) eller ved Opkøb i Markedet. Laantagerne forrenter og amortiserer deres Kreditforeningslaan ved halvaarlige Ydelser,

*) Indtil Loven af 16/12 1933 kunde Kreditforeningsobligationer tillige udstedes som betalbare i fremmed Mønt. Dette fandt Sted i et ikke ubetydeligt Omfang, men kun en Brøkdel af disse Obligationer fandt Vej til Udlandet.

der er lige store gennem hele Amortisationsperioden (Annuiteter), og som foruden Rente og Amortisation tillige omfatter Bidrag til Reserve- og Amortisationsfond. For Kreditforeningernes (Seriens) økonomiske Forpligtelser hefter Medlemmerne solidarisk. Dette solidariske Ansvar er dog begrænset, idet ethvert Medlem kun hefter med sin pantsatte Ejendom og for andre Medlemmers Forpligtelser højest med to Trediedele af sit Laans (Hovedstolens) Beløb. Kreditforeningerne har Adgang til en særlig hurtig Retsforfølgning mod Medlemmer, der ikke opfylder deres økonomiske Forpligtelser overfor Foreningen, idet de i saa Fald har Ret til at gøre Udlæg i de pantsatte Ejendomme med Tilbehør uden forudgaaende Forligsmægling, Rettergang og Dom. Kreditforeningernes daglige Ledelse varetages af en Direktion; men dens øverste Myndighed er Generalforsamlingen*). Desuden vælger Medlemmerne et Repræsentantskab, der har en Række Funktioner, af hvilke følgende er de vigtigste i de fleste Kreditforeninger: Paa Grundlag af Vurderingsmændenes Vurdering, gør Repræsentanterne i hvert sit Distrikt Indstilling til Direktionen om Ydelsen af Laan. De fører som Regel Tilsyn med Panterne, ligesom de vælger Direktionen. Forøvrigt har Kreditforeningerne i Fællesskab nedsat et »staaende Fællesudvalg« til Varetagelse af Interesser, der er fælles for alle Kreditforeninger.

Under Arbejdet for at virkeliggøre Kreditforeningstanken her i Danmark havde de prøjsiske »Landschaften« direkte og indirekte i mange Henseender tjent som Forbillede. De danske Kreditforeninger kom dog fra første Færd paa vigtige Punkter til at adskille sig meget væsentligt fra de ældste tyske Kreditinstitutioner. De vigtigste af disse Forskelle, der i Praksis har været af afgørende Betydning for Kreditforeningsvæsenets overordentlige Udvikling og Soliditet herhjemme, skal kort anføres:

*) Paa Generalforsamlingen (men ikke ved Valget af Repræsentantskab) kan der tillægges Kasseobligationsejerne Stemmeret efter nærmere angivne Regler.

1. Medens de danske Kreditforeninger i Hovedsagen blev private Sammenslutninger, saa var de tyske »Landschaften« oprindelig officielle Institutioner, der stod under Statens vedvarende Opsigt og Indflydelse, om de end formelt styrede sig selv ved en Direktion, valgt paa Generalforsamlingen.
2. De tyske Kreditforeningsobligationer (Pfandbriefe) var ikke uopsigelige, men kunde tværtimod opsiges med 6 Maaneders Varsel. Man udbetalte altsaa uopsigelige Laan med opsigelige Obligationer.
3. De tyske Kreditforeninger kendte ikke tvungen Amortisation*), og Laan blev kun givet til Halvdelen af den iøvrigt meget forsigtig ansatte Værdi af Ejendommen.
4. Man havde i de ældste tyske Kreditforeninger uklare og skiftende Opfattelser af Formaalet med Reservefonden; dens Administration og Anvendelse blev derfor temmelig tilfældig, og hyppigt lidet hensigtsmæssig.

Skønt Oprettelsen af Kreditforeninger tog sin Begyndelse saa snart den første Kreditforeningslov havde skabt det nødvendige Grundlag for deres Virksomhed, saa varede det dog faktisk temmelig længe, før Kreditforeningslaan i Landejendomme blev af virkelig dominerende Betydning, sammenlignet med de andre Kilder til det danske Landbrugs Prioritetsgæld. Endnu omkring 1880, 30 Aar efter de to første Landbrugskreditforeningers Oprettelse, udgjorde Kreditforeningernes samlede Udlaan i danske Landejendomme rimeligvis kun omkring 100 Mill. Kr. eller ca. 15—16 % af Landbrugets samlede Prioritetsgæld. I 1909 var de tilsvarende Tal godt 600 Mill. Kr. og antagelig ca. 43 %, og i 1926 15—1600 Mill. Kr. og formentlig ca. 50 %. Selv under Hensyn til Pengenes mindre Værdi nu, har Stigningen i den Kapitalmængde, Landbruget har skaffet sig gennem dets Kreditforeninger i den nyere Tid,

*) Bestemmelser om en saadan fandtes dog i Bürings oprindelige Forslag.

altsaa været meget stærk baade absolut set og sammenlignet med Omfanget af andre Arter af Laan i Landejendomme.

Den af Kreditforeningsmedlemmerne virkelig betalte Rente af deres Kreditforeningslaan fra 1852 til 1937 kan med god Tilnærmelse udledes af følgende Oversigt over den gennemsnitlige effektive Rente af vore to ældste Kreditforeningers Obligationer*) i aabne Serier, d. v. s. den effektive Obligationsrente eller Kreditors Rente. For at faa Debitors, d. v. s. Kreditforeningsmedlemmernes fulde, virkelig betalte Laanerente, som jo først og fremmest er af Interesse i denne Forbindelse, maa man blot til Oversigtens Tal lægge Udgifterne til Reserve- og Administrationsfond; dette Tillæg har gennem Tiderne andraget fra 0,6 til 0,15 % p. a.

*Gennemsnitlig effektiv Rente af »Østifternes Kreditforening«s og »Jydske Landkreditforening«s Obligationer i aabne Serier Aar for Aar fra 1852 til 1937**).*

Aar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
185	—	—	4,4	4,2	4,4	4,2	4,2	4,5	4,8	4,7
186	4,5	4,6	4,3	4,5	4,7	4,6	4,8	4,8	4,9	4,8
187	4,9	4,7	4,5	4,4	4,4	4,6	4,9	5,0	5,0	4,7
188	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,1	3,8	3,7	3,7
189	3,9	4,0	4,0	4,0	3,7	3,6	3,6	3,7	3,8	4,3
190	4,5	4,5	4,3	4,3	4,4	4,2	4,3	4,4	4,4	4,3
191	4,4	4,3	4,4	4,6	4,6	5,0	4,8	4,9	5,0	5,2
192	6,0	5,4	5,1	5,1	5,7	5,7	5,7	5,5	5,2	5,1
193	4,9	5,4	6,0	4,9	4,4	4,9	5,1	5,2		

*) Denne Obligationstype har ikke gennem hele Perioden fra 1852 til 1927 haft den samme nominelle Rentefod. Forskellen mellem den effektive Rente af de forskellige gangbare Obligationer indenfor samme Serie har imidlertid været ringe. Det samme er Tilfældet med Forskellen mellem den effektive Rente i forskellige samtidige aabne Serier i samme Kreditforening og ligeledes mellem den effektive Rente i de forskellige Kreditforeninger, i hvert Fald til omkring 1930.

**) Disse Tal bygger dels paa et af Prof., Dr. polit. Jørgen Pedersen offentliggjort Materiale i »Økonomi og Politik« 1930, Hefte 4, suppleret paa visse Punkter, dels paa Dr. phil. Carl Burraus maanedlige Beregninger i »Obligationstidende«.

Den almindelige Antagelse, at danske Landmænd gennem Kreditforeningerne har skaffet sig Kapital til en væsentlig lavere Laanerente, end de ellers havde maattet betale, støttes ikke direkte af ovenstaaende Oversigt, som viser Rentesatser, til hvilke Laan tilsyneladende ogsaa havde kunnet opnaas andetsteds*). Her maa man dog erindre, dels at Kreditforeningerne ved selve deres Virksomhed maa antages at have sænket det hele Rentefodsniveau for Realkrediten — en Parallel til den almindelige Regulering, der er saa mange Andelssammenslutningers mere eller mindre skjulte Mission, som ikke er den mindst vigtige — dels at Landbrugets Renteydelse, sammenholdt med det almindelige Renteniveau, formentlig i Særdeleshed vilde være blevet højere for Landmændene, om disse havde været henvist til at præsentere sig som Laansøgere enkeltvis. Men bortset herfra har Kreditforeningerne utvivlsomt medført andre, delvis indirekte Fordele for dansk Landbrug. Erhvervelsen af Kapital blev gennem Kreditforeningerne en normal og rationel organiseret Transaktion for danske Landmænd. Fortidens Afhængighedsforhold mellem Landmanden og hans Kreditor, der ofte var hans Slægtning eller Bekendt, blev afløst af et mere forretningsmæssigt, men forud fast reguleret Forhold mellem de to Parter. Det blev gennem Kreditforeningerne mulig, uden Hensyn til Ejerens personlige Forhold, saa at sige automatisk, at udnytte Landejendommenes stigende Værdi til Tilvejebringelse af den mægtige Kapitalforsyning, som krævedes til Omlægning af Landbrugets Produktionsretning i Slutningen af det 19. Aarhundrede og til Erhvervelsen af det nød-

*) En hidtil ukendt Pengerigelighed i 1880erne sænkede det almindelige Renteniveau med det Resultat, at Kursen paa 4½ % Kreditforeningsobligationer gik over Pari. Da Kursstigningen ogsaa for de øvrige Kreditforeningsobligationer vedblev, begyndte Kreditforeningerne at konvertere deres Laan. Fra 1887 til 1896 konverteredes 4½ og 4 % Obligationer til 3½ %. I Begyndelsen af 1930'erne har Kreditforeningerne paany konverteret Obligationer, denne Gang fra 5 og 4½ % til 4 %. Denne sidste saakaldte »individuelle Konvertering« blev støttet af Staten, men den naaede kun et beskedent Omfang — ca. 500 Mill. Kr. — og har ikke været af større Betydning.

vendige tekniske Udstyr og Gennemførelsen af Erhvervets fortsatte Rationalisering i den forløbne Del af det 20. Aarhundrede. Den ganske Verden, Danmark og dansk Landbrug indbefattet, lever for Tiden under Indtryk af en enestaaende voldsom økonomisk Rystelse, der har blottet mangen Brøst i Samfundets økonomiske Liv, og som ogsaa har afsløret Skyggesider ved det danske Kreditforeningsvæsen. Denne Kendsgerning kan dog ikke tilsløre den overordentlige Betydning, Kreditforeningerne gennem Tiderne har haft for dansk Landbrug.

2. Hypotekforeninger.

I Tidens Løb følte der især i Byerne Trang til en Udvidelse af de paa Basis af Ejendomspant eksisterende Laanemuligheder, som Kreditforeningerne fra 1850 havde aabnet. En Lov af 18/12 1897 imødekom denne Trang, idet Regeringen ved den nævnte Lov fik Adgang til at give Laaneforeninger af Grundejere, der yder Laan mod Pant i fast Ejendom næst efter Kreditforeningslaan eller offentlige Midler, den samme Stempelfrihed for de af Foreningerne udstedte Obligationer som den, der tilkommer Kreditforeningsobligationer. De nye Foreninger kunde mod 2. Prioritet give Laan ugover 1. Prioritet-Laanet indtil 75 % af vedkommende Ejendommes Værdi. Tilstedeværelsen af en vis Garantikapital til at bøde paa den ringere Sikkerhed blev en Betingelse for at opnaa Ret til at oprette saadanne Foreninger, der fik Navn af »Hypotekforeninger«. Amortisationstiden for Hypotekforeningslaan maa højst være 40 Aar. Trods disse ekstraordinære Sikkerhedsforanstaltninger ligger den virkelig betalte Laanerente for Hypotekforeningslaan som Regel ½—1 % højere end for Kreditforeningslaan.

Der oprettedes i Løbet af faa Aar 6 Hypotekforeninger for Laan i Købstadejendomme, medens de tre bestaaende Hypotekforeninger for Laan i Landejendomme først oprettedes en halv Snes Aar efter Lovens Vedtagelse. Siden er der ikke oprettet

nye Hypotekforeninger her i Landet. De tre Hypotekforeninger, der giver Laan i Landejendomme, er »Østifternes Landhypotekforening«, oprettet 1906, »Jydsk Landhypotekforening«, oprettet 1906, og »Husmandshypotekforeningen for Danmark«, oprettet 1907. Den samlede Restgæld for disse tre Hypotekforeninger udgjorde i Begyndelsen af 1936 54 Millioner Kr. fordelt paa ca. 18.000 Laan. Af de 54 Millioner Kr. var kun ca. 43 Millioner udlaant i egentlige Landbrugsejendomme. Hypotekforeningernes Styrelse og Laanevirksomhed er i Hovedsagen indrettet paa samme Maade som Kreditforeningernes.

Landbrugskrisen i Slutningen af 1920erne og Begyndelsen af 1930erne bragte alle tre Landhypotekforeninger i økonomiske Vanskeligheder, som dog kun blev af mere alvorlig Natur for »Jydsk Landhypotekforening«, der allerede i 1931 maatte indstille Udtrækningen af Kasseobligationer og kun undgik Konkurs ved at blive underkastet Administration i Henhold til særlig Lov og Indenrigsministeriets Tilsyn. Efter en delvis Indstilling af Rentebetalingerne gennem flere Aar fik Foreningen en endelig Ordning i 1934, idet Kasseobligationsejerne i 2.—5. Serie i Henhold til særlig Lov vedtog en Tvangsakkord, hvorefter Obligationerne i disse Serier blev skrevet ned med 20 % af deres Paalydende.

I Modsætning til Kreditforeningerne og Hypotekforeningerne for Købstadsejendomme har Landbrugshypotekforeningerne ikke vist sig særlig heldige her i Landet. Deres Virksomhed vil ganske sikkert ikke vokse, og de bestaaende Landbrugshypotekforeninger vil maaske med Tiden blive omdannet til udelukkende at være Foreninger for Driftskredit og Laan til Grundforbedringer.

XI. LANDBRUGSRAADET

(Fællesrepræsentation for det danske Landbrugs Hovedorganisationer.)

Landbrugets paa eget Initiativ dannede Organisationer har hver indenfor sit Virkeomraade naaet saa betydelige Resultater, at den danske Landbostand paa dette Felt vandt international Berømmelse, men et organiseret Samarbejde mellem alle Landbrugets Organisationer til Fremme af Erhvervets almindelige Tarv og til Gennemførelse af Opgaver, om hvilke hele Landbruget nødvendigvis maatte staa samlet, fandt foreløbig ikke Sted.

Omend det er saaledes, at den enkelte Landmands faglige Dygtighed og Energi er den vigtigste Drivkraft til Fremgang i Landbruget, saa maa en ordnet Samvirken i faglig-økonomiske Foreninger, mellem disse indbyrdes, og mellem de landøkonomiske Foreninger paa den ene Side og Regeringen og Lovgivningsmagten paa den anden Side, ogsaa tillægges stor og stigende Betydning.

Med Anerkendelse fra alle Side fungerede »Det kgl. danske Landhusholdningsselskab« lige op til den nyere Tid som det danske Landbrugs centrale Repræsentation baade indadtil overfor Statsmagten og udadtil overfor Udlandet. Landbrugets overordentlige Udvikling og dets vidtdrevne Specialisering indenfor Organisationslivet medførte dog, at denne repræsentative Ene-Stilling ikke kunde opretholdes. Efter Landboforeningernes Opstaaen og vældige Udvikling, efter Andelsselskabernes eventyrlige Vækst i Antal og Omfang, og endelig efter Oprettelse af særlige Husmandsforeninger havde Landbrugets Organisationssystem efterhaanden faaet et helt nyt Præg.

Tanken om en Fællesrepræsentation for Landbruget, et Landbrugsraad, var allerede tidligt fremme hos danske Landmænd. Et særligt Udvalg indenfor Landhusholdningsselskabet udarbejdede i 1885 Forslag til Oprettelse af et Landbrugsraad, der skulde sammensættes af Repræsentanter for Landhusholdningssel-

skabet, Landboforeningerne og Fællesforeningen for Landboforeningerne i de enkelte Landsdele samt Mænd, hvis Kundskaber og Indsigt var af særlig Betydning for Landbruget. Forslaget kunde dog ikke gennemføres i den foreslaaede Form som Følge af manglende Tilslutning fra Landboforeningernes Side, og ved et Delegeretmøde i Foreningen af jydske Landboforeninger af 1886 besluttedes det at henlægge Sagen til belejligere Tid.

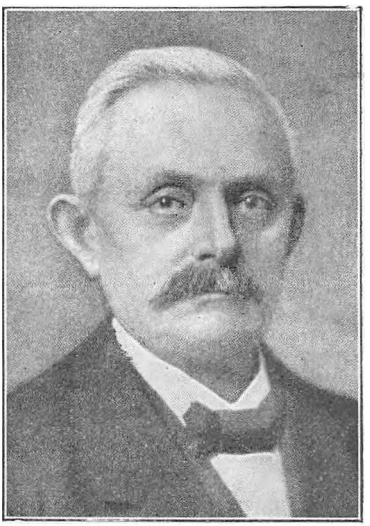

Anders Nielsen.

I over 20 Aar henlaa Spørgsmaalet derefter urørt, men blev igen fremdraget i 1907 af *And. Nielsen,* Svejstrup Østergaard, og efter forskellige Forhandlinger fremsatte Landboforeningerne overfor Landhusholdningsselskabet Forslag om Oprettelse af et Landbrugsraad. Selskabet mente imidlertid nu, at det bedst kunde varetage sine Opgaver, naar det bevarede sin uafhængige og til alle Sider upartiske Stilling. Selskabet ønskede fortsat et kollegialt og frit Samarbejde med Foreningerne og haabede, at dette yderligere maatte udvikles og befæstes. Trods fortsat ihærdigt Arbejde for Sagens Gennemførelse fra »Foreningen af jydske Landboforeninger«s Side maa Tanken om en Fællesrepræsentation for det samlede danske Landbrug henlægges for anden Gang.

Men den tages op igen og denne Gang af »De samvirkende danske Husmandsforeninger«, der i 1910 retter en Henvendelse til Landboforeningerne og Landhusholdningsselskabet, hvori bl. a. anføres, at Nødvendigheden af en Centralledelse for alle Landbrugets Organisationer nu er til Stede i højere Grad end

før, og Betingelserne for Dannelsen af en saadan er bedre nu, da der tillige staar en stærk Husmandsorganisation som Repræsentant for det mindre Landbrug.

I sit Svar paa denne Skrivelse meddelte Landhusholdningsselskabet »De samvirkende danske Husmandsforeninger«, ligesom det faa Aar tidligere havde meddelt Landboforeningerne, at det gerne ønskede et frit og kollegialt Samarbejde med Husmandsforeningerne, men at Selskabet stillede sig tvivlende overfor Nytten af paa daværende Tidspunkt at indtræde i et saadant, idet Husmandsforeningernes Virksomhed fra oprindelig at have været rent landøkonomisk havde udviklet sig til ogsaa at omfatte politiske Formaal.

Husmandsforeningerne afholdt senere i 1911 et Fællesmøde med Landboforeningerne om Sagen, men der fandtes ikke paa dette Tidspunkt Grundlag for et Samarbejde, og Tanken om Oprettelsen af et Landbrugsraad var dermed henlagt for tredie Gang.

Planer om Oprettelse af en Fællesrepræsentation for dansk Landbrug kom dog stadig frem paany. Paa Forslag af And. Nielsen tog »De samvirkende danske Landboforeninger« Initiativet til Afholdelsen af de saakaldte »tvangfri Møder« mellem Landbrugets Hovedorganisationer for at drøfte foreliggende større landøkonomiske Spørgsmaal af mere omfattende Betydning og Interesse. Tanken tiltraadtes af Landhusholdningsselskabet, De samvirkende danske Husmandsforeninger og Andelsudvalget, og det første af disse »tvangfri Fællesmøder« afholdtes den 24. Oktober 1913 under Ledelse af Profesor *T. Westermann.* Disse Møder fortsattes i de første af Verdenskrigens Aar, men det viste sig stadig, at Landbruget manglede et Centralorgan, der havde Ret og Pligt til at handle paa det samlede Landbrugs Vegne.

I 1918 udgik der derfor paany fra »De samvirkende danske Landboforeninger« Opfordring til Oprettelse af et Landbrugsraad. »De samvirkende danske Andelsselskaber« og Land-

husholdningsselskabet sluttede sig til Tanken, medens »De samvirkende danske Husmandsforeninger« mente, at Landbruget under de daværende Forhold var tilstrækkeligt repræsenteret ved »Det staaende Landbrugsudvalg«, nedsat i 1917 af Indenrigs-

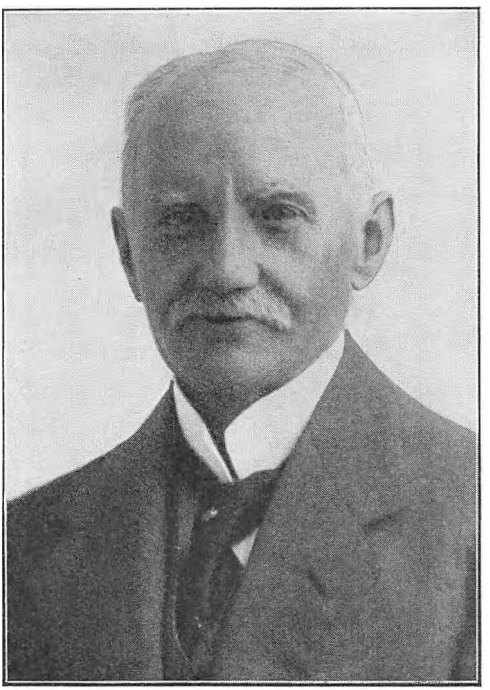

H. Hertel.

minister Ove Rode, og hvori Husmandsforeningerne og Landboforeningerne var repræsenteret.

Denne Holdning fra Husmandsforeningernes Side medførte, at det vedtoges ved en Henvendelse til Indenrigsministeriet at søge Landhusholdningsselskabet og Andelsselskaberne repræsenteret i det staaende Landbrugsudvalg. Indenrigsministeriet saa sig dog ikke i Stand til at efterkomme Anmodningen, og Op-

rettelsen af en Fællesrepræsentation for dansk Landbrug syntes derfor paany at skulde strande.

Nu tog »De samvirkende danske Andelsselskaber« imidlertid fat og indbød til et Møde den 24. Oktober 1918, hvor der nedsattes et 4-Mands Udvalg, bestaaende af Folketingsmand *Niels Frederiksen,* Sekretær *H. Hertel,* Forstander *Th. Madsen-Mygdal* og Direktør *And. Nielsen,* til at udarbejde Udkast til Forhandlingsgrund for et senere Fællesmøde. Efter at Udvalget havde forelagt Udkast til Vedtægter for et Landbrugsraad, drøftedes Sagen videre, men det endte dog med, at man maatte skilles uden at opnaa Enighed med Husmandsforeningerne.

Madsen-Mygdal.

Sagen lod sig dog nu ikke standse. Paa et Møde af Repræsentanter for de tre andre Organisationer den 26. Februar 1919 vedtoges det at søge Landbrugsraadet oprettet, selv om Husmandsforeningerne ikke for Tiden kunde gaa med. De af de tre deltagende Hovedorganisationer godkendte Vedtægter fik en Tilføjelse om, at »De samvirkende danske Husmandsforeninger« inden 1. April 1920 kunde indtræde med 5 Medlemmer jævnsides med de andre 3 Organisationer.

I Løbet af Foraaret 1919 foretoges der derefter Valg af Repræsentanter til Landbrugsraadet, som nu var en Kendsgerning, og den 20. Juni 1919 paa Datoen for Stavnsbaandets Løsning og 150 Aar efter Stiftelsen af Danmarks første Landbrugsorganisation holdtes det konstituerende Møde.

Ved Begyndelsen af sin Virksomhed som Fællesrepræsentation for det danske Landbrugs Hovedorganisationer dannedes Landbrugsraadet saaledes kun af tre af disse. Det bestod af 2 Medlemmer valgt af »Det kgl. danske Landhusholdningsselskab«,

P. P. Pinstrup.

5 Medlemmer valgt af »De samvirkende danske Landboforeninger« og 5 Medlemmer valgt af »De samvirkende danske Andelsselskaber«. Ved Raadets første Møde i 1919 valgtes Forstander *Th. Madsen-Mygdal* til dets ledende Præsident; men allerede i Begyndelsen af Maj 1920 udnævntes Madsen-Mygdal til Landbrugsminister og udtraadte derfor af Landbrugsraadet. Til ledende Præsident valgte Landbrugsraadet derefter Gaardejer *P. P. Pinstrup,* som bestred dette Hverv, til han trak sig

tilbage ved Raadets Sommermøde 1933. Siden dette Tidspunkt har Landstingsmand, Gaardejer *H. Hauch* været Raadets ledende Præsident.

Efter at Landbrugsraadet gennem godt 12 Aar havde virket som Landbrugets Fællesrepræsentation, optoges der paany Forhandlinger med »De samvirkende danske Husmandsforeninger« om disses Tilslutning til Raadet. I den forløbne Tid var Raadets Arbejdsomraade forøget stærkt, og gennem Tidens Vanskeligheder var dets Indflydelse som Landbrugets Fællesrepræsentation blevet af stadig stigende Betydning. Imidlertid følte det som en Mangel, at det mindre Landbrug ikke var repræsenteret i Raadet. Nye Forhandlinger indledtes da paany med det Resultat, at Husmandsforeningerne endelig i 1932 indtraadte i Rækken af de Organisationer, som danner Landbrugsraadet. Ved de forberedende Forhandlinger herom besluttedes det, at Landbrugsraadet fremtidig skulde dannes af Landboforeningerne, Husmandsforeningerne og Andelsselskaberne, medens »Det kgl. danske Landhusholdningsselskab« udtraadte af Raadet ved Valgperiodens Udløb den 31. December 1933. Hver af de tre deltagende Hovedorganisationer valgte derefter 6 Medlemmer til Landbrugsraadet. Efter denne Omordning staar Landbrugsraadet nu som en virkelig Slutsten paa dansk Landbrugs faglige og økonomiske Organisationsbygning, og der er skabt en Fællesrepræsentation, som er i Stand til med fornøden Styrke at varetage det samlede danske Landbrugs Interesser saavel overfor Regeringen og Rigsdagen som ved Forhandlinger med Myndigheder i Udlandet og paa anden Maade.

Landbrugsraadets *Opgaver* har siden Raadets Oprettelse været formuleret saaledes i Vedtægterne:

1. at fremme Samarbejdet mellem det danske Landbrugs faglige og økonomiske Organisationer paa Omraader, paa hvilke et saadant Samarbejde vil være til Gavn for Landbruget, og at varetage saadanne Fællesopgaver, som ikke henhører

under de enkelte Organisationers Virksomhedsomraade, paa en saadan Maade, at de enkelte Organisationer vedblivende staar frit i Varetagelsen af de Opgaver, der falder ind under deres specielle Virksomhedsomraade,

2. at stille sig til Raadighed for Regeringen og Rigsdagen i Spørgsmaal, der vedrører Landbruget, og at indgaa med Forslag om Foranstaltninger af erhvervsmæssig Natur, der menes at ville være til Gavn for Landbruget,
3. at repræsentere Landbruget overfor Udlandet, herunder — i Forstaaelse med Regeringen — at medvirke ved Ledelsen af og bistaa med Oplysninger m. v. vedrørende det landøkonomiske Konsulentvæsen i Udlandet og eventuelt udsende egne Repræsentanter til Udlandet med den Opgave at varetage dels landøkonomiske, dels handelsmæssige Interesser,
4. at repræsentere Landbruget i dets Forhold til Landets øvrige Erhverv,
5. at bekæmpe samfundsskadelige Ring- og Trustdannelser.

Landbrugsraadets *Sammensætning,* som er anført foran under Omtalen af Husmandsforeningernes Indtræden i Raadet i 1932, er senere under de vanskeligste Kriseaar, hvor særlig Andelsselskaberne følte Trang til en udvidet Repræsentation i Raadet, fra Udgangen af 1935, midlertidigt blevet ændret noget.

Landbrugsraadet har under den midlertidige Ordning følgende Sammensætning:

10 Repræsentanter for De samvirkende danske Andelsselskaber,
8 Repræsentanter for De samvirkende danske Landboforeninger og
8 Repræsentanter for De samvirkende danske Husmandsforeninger.

Landbrugsraadets Præsidium, som tidligere bestod af 2 Repræsentanter for hver af de deltagende Organisationer, har under den midlertidige Ordning følgende Sammensætning:

4 Repræsentanter for De samvirkende danske Andelsselskaber,
2 Repræsentanter for De samvirkende danske Landboforeninger og
2 Repræsentanter for De samvirkende danske Husmandsforeninger.

Valgene gælder for 3 Aar, og blandt Medlemmerne af Præsidiet vælger Landbrugsraadet for et Tidsrum af 3 Aar den ledende Præsident samt en Stedfortræder for den ledende Præsident.

Det *økonomiske Grundlag* for Landbrugsraadets Virksomhed er fastlagt i Vedtægternes § 8, som forudsætter, at Andelsselskaber, der befatter sig med Landbrugets Omsætning, tilvejebringer en Arbejdsfond for Raadet, om hvis Anbringelse og Administration det samlede Landbrugsraad tager Beslutning. Dette fandt ogsaa Sted ved Oprettelsen, idet en Række Andelsselskaber erklærede foreløbig for 20 Aar aarligt at ville yde et nærmere fastsat Tilskud til Raadets Virksomhed. Foruden disse faste Tilskud modtager Raadet ogsaa Tilskud til sin Virksomhed fra forskellige andre Andelsorganisationer og de øvrige i Raadet deltagende Organisationer. I Aaret 1936 udgjorde Organisationernes Bidrag ialt ca. 80.000 Kr.

Landbrugsraadet har gennem den snart 20-aarige Periode, hvori det nu har bestaaet, konsolideret sin Stilling og bevist sin Berettigelse som en under Nutidens bevægede økonomiske Forhold særlig nødvendig Faktor for dansk Landbrug.

Den begrænsede Plads tillader ikke her at komme ind paa de mangeartede Problemer, Raadet gennem Tiderne har beskæftiget sig med; men der kan være Grund til at nævne ganske

enkelte af de vigtigste Opgaver, som Raadet i Aarenes Løb og specielt i den seneste Tid har været stillet overfor og arbejdet med.

Raadet har fra Oprettelsen særlig interesseret sig for Landbrugseksportens bedst mulige Fremme i klar Forstaaelse af, at de gunstigste Vilkaar for denne er af afgørende Betydning for Landbrugets og hele Samfundets Økonomi. I Tilslutning hertil er Raadet traadt i det næreste Samarbejde med Landbrugsministeriet og de danske Statskonsulenter i Udlandet og gennem Udenrigsministeriet eller direkte med de danske konsulære og diplomatiske Repræsentanter i fremmede Lande. For at skaffe bedre Betingelser for Afsætningen har Raadet ogsaa i mange Tilfælde sendt egne Delegerede til Udlandet samt deltaget i Regeringsdelegationer, som førte Forhandlinger om Handelsaftaler med fremmede Magter. Til Fremme af Afsætningen af Landbrugets Produkter har Landbrugsraadet tillige forberedt og i Forbindelse med de store Andelsorganisationer gennemført dansk Landbrugs Deltagelse paa de mere betydende Udstillinger i Udlandet. Desuden har Raadet som Medlem af »Den internationale Landbrugskommission« forberedt Danmarks Deltagelse i de internationale Landbrugskongresser.

For Indlandets Vedkommende har en lang Række Sager vedrørende Lovgivningen paa Landbrugets Omraade, Skatteforhold og Toldforhold beskæftiget Raadet. Her bør særlig nævnes Raadets Deltagelse i Arbejdet vedrørende Valutalovgivningen helt fra denne Lovgivnings tidligste Begyndelse. Gennem dette Arbejde er det bl. a. lykkedes at gennemføre Landbrugets Forsyning med Raastoffer til Trods for Restriktionerne, og om end Administrationen af denne Lovgivning paa andre Omraader har været præget af de politiske Magtforhold, har Landbrugsraadets Indsats paa dette Omraade været af afgørende Betydning. Gennem de senere Aar har Landbrugsraadet øvet en betydelig Indflydelse ved Udarbejdelsen af en Række af de Love og Bekendtgørelser, som til Dels efter Raadets Forslag af Landbrugsmini-

steriet er gennemført med Henblik paa den af Hensyn til udenlandske Importrestriktioner og Opretholdelse af Priserne paa Hjemmemarkedet nødvendiggjorte Regulering af Produktion og Eksport af en lang Række Landbrugsvarer. Det er bl. a. i de fleste af disse Love fastsat, at Ministeren for Landbrug og Fiskeri med Tilslutning af Landbrugsraadet kan træffe en Række for Gennemførelsen nødvendige Foranstaltninger. De i Henhold til disse Love nedsatte landbrugsministerielle Udvalg er ogsaa for de flestes Vedkommende nedsat efter Indstilling fra Landbrugsraadet, og Udvalgenes Sekretariater er i flere Tilfælde henlagt til Landbrugsraadets Sekretariat. Dette gælder saaledes Sekretariatet for Landbrugsministeriets Hesteeksportudvalg, Kvæg- og Kødudvalg, Ægudvalg og Fjerkræudvalg. Samtidig bør nævnes, at Sekretariaterne for Landbrugsministeriets Svineregueringsudvalg, Baconudvalg og Fedteksportudvalg findes i Andels-Slagteriernes Fælleskontor, og at Sekretariaterne for Landbrugsministeriets Smøreksportudvalg, Smørordningsudvalg og Osteeksportudvalg er henlagt til De danske Mejeriforeningers Fællesorganisations Kontor i Aarhus.

Arbejdet i Landbrugsraadet har bl. a. som Følge af disse Forholdt været stærkt stigende gennem Aarene. Den af Landbrugsraadet foranstaltede Efterretningsvirksomhed vedrørende Markeds- og Afsætningsforholdene samt Prisudviklingen for Landbrugsprodukter giver ydeligere Anledning til et betydeligt Arbejde. En stor Del af de indsamlede Oplysninger, som ikke meddeles direkte til de enkelte Organisationer, publiceres i Raadets ugentlige Organ »Landbrugsraadets Meddelelser«, som er en for statistiske Oplysninger vedrørende Landbrugets Omsætning meget anvendt Kilde, der bl. a. ogsaa offentliggør samtlige de af de landøkonomiske Statskonsulenter i Udlandet hjemsendte Beretninger. Forberedelsen af de Sager, der forelægges Landbrugsraadet, og Gennemførelsen af Raadets Beslutninger varetages sammen med andre løbende Forretninger efter Præsidiets Bestemmelse gennem Raadets Sekretariat.

De senere Aar har været en Krise- og Depressionstid for det danske Landbrug, og mange alvorlige Indgreb i Produktion og Omsætning har været nødvendige paa Grund af de Afsætningsvanskeligheder og Importrestriktioner, der er gennemført i vore udenlandske Aftagerlande. Landbrugets Hovedorganisationer har her hver for sig ydet en stor Indsats, og de har stadig indenfor de specielle Virksomhedsomraader vigtige Opgaver at løse. Men i det Arbejde, hvor alle Landbrugets Virksomhedsgrene har fælles Interesser overfor de øvrige Erhverv og Udlandet, vil der specielt for Landbrugsraadet som Landbrugets Fællesrepræsentation bestandig være et stort Antal vigtige Opgaver at løse i organisk Samarbejde med Landbrugets store Organisationer. Særlig for Tiden ligger vigtige Opgaver for, før Landbruget efterhaanden kan overvinde de Hindringer, som de seneste vanskelige Aar har skabt for en sund Økonomi i Erhvervet og saaledes sikre sig taalelige Kaar i en økonomisk bevæget og trang Tid.

Det danske Landbrugs mange Grupper af faglige og økonomiske Organisationer, der for største Delen har deres Oprindelse i forrige Aarhundrede, har i høj Grad været medvirkende til at skabe teknisk, økonomisk og social Fremgang for Landbrugets Udøvere, og de har bidraget væsentligt til, at den enkelte Landbruger blev i Stand til virksomt at udnytte den Konjunkturfremgang, som prægede Udviklingen særlig i den første Fjerdedel af indeværende Aarhundrede. Under den for Tiden i Danmark herskende Landbrugskrise har det danske Landbrugs omfattende og sammensatte Organisationssystem haft særlig store og ansvarsfulde Opgaver at løse, et Arbejde som staar paa endnu. Det vil gennem det paa Grundlag af langvarige praktiske Erfaringer opbyggede Fællesskab og ved en vel tilrettelagt Fællesoptræden medvirke til, at dansk Landbrug kommer gennem denne Periode uden at miste sin Produktionskraft og saaledes, at Produk-

tionen under de ændrede Forhold kan tilrettelægges under Hensyn til, at Afsætningen saavel paa Hjemmemarkedet som til Udlandet kan foregaa paa en økonomisk forsvarlig Basis. Hvad enten det danske Landbrug maa friste lyse eller mørke Fremtidskaar, staar det fast, at dets højt udviklede Organisationer fortsat vil komme til at spille en afgørende Rolle i Erhvervets fremtidige Udvikling.

Det Hoffensbergske Etabl. Kbhvn.
1578